

ДОЛООН
ХОНОГТО
НЭГЭ УДАА
ГАРАНА

Зуряадай Залуушуул

БУРЯАДАЙ КОМСОМОЛОН ОРГАНИЗАЦИЙН ОРГАН

ГАЗЕТЭ
1951 ОНОЙ
ОКТЯБРИЙН 1-НЭЭ
БУРЯАД ХЭЛЭН ДЭЭРЭ
ОРШУУЛАГДАЖА ГАРАНА

Суббото,
апрелийн 21,
1990 он
№ 16 (7095)

Сэн 10 мүнхэн.

4-5-ДАХИ ХУУД. ХАРАГТЫ.

ЛЕНИН - ВСЕГДА ЖИВОЙ

Ленин бүүлшынгээ жэлдэ. Хажуудань—санитар Рукавишников.

УРАГШАГУЙДЭЖЭ ҮРГЭЛЖЭЛЬӨӨР

ВЛКСМ-ЫЙ СЕВЕРБАЙКАЛЬСКА ГОРКОМОЙ БЮРО ТУШААЛХАА БУУХДАР МЭДҮҮЛГЭ МАРТ НАРАДА
УГӨӨ, МҮНӨӨ ШЭНЭ БЮРО ХУНГАГДАА, ТЭРЭ ЯМАРААР АЖАЛЛА ХАБИ

Удаан хүлээгдээн комсомолой Северобайкальска горкомой пленум боложо дүүрбэ. Пленум дээрэ нэрэмэ алыга ташалган, абыастай шанга хоорал-дөөн, үгэ булалдаан болоогүй. Энээнэй орондо хэншэб хоер-гурба нара болоод лэ дахаад бүхэ юумэн хуушан хууридаа орохо, нэгшье хубилалта болохогүй гэжэ урмаа ху-харангаар түбэр-шэбэр гэ-бэ. Комсомолой горкомой нэгдэхэ секретарь Ю. Рус-су тушаалһаа болуулагда-жа, горкомой бүридэлһөө гаргагдаа. Мүн ондоошье үндэр дээдэ тушаалтад ажалһаа гараһан байна. Март нарада бюро ажал-һаа гараха тухай мэдүүлгэ угөө һэн. Тоосоото-хунал-тын конференци дээршье энэ асуудал тон эрхдээр табигдаһан байна.

Оршон тойронхи ажабай-далыа тон хурсаар хайма-дан хаража, дутуу дунда-нуудыа обоорхо, тэдэнике заһаха гэжэ оролдохо э-рэгтэй бшуу. Тинһээ тин-

гэрээ үндэр дээдэ тушаал эзэлжэ байһан хүнүүд хер-хо һонор, холуур шэртэн хараһан байха еһотой. Ган-са хүн хэды бэрхшье һаа, ехэ юумэ хэжэ шадхагүй гэжэ мэдэжэ. Тинмэлээ эдэбхитэдэй нэгэн ханалта-най бүлэг бүридхэгдэдэг гэшэ.

Северобайкальска райо-ной комсомолой организа-цида тоосоото-хуналтын конференциһээ бүри урид хоер бүлэг байгуулагдһан байна. Түрүүшын бүлэгтэ (ударидагшан Ю. Руссу) эмхидхэлэй хүдэлмэридэ гол анхаралаа хандуулдаг хү-нүүд ороо, харин хоердо-хидонь (ударидагшан О. Сагитов, БАЖД-гэй Северо-байкальска отделениин ком-сомолой узловой комитедэй секретарь) ажахын тоосоо-гоор һонирхогшод орон-хой. Имэ байдлада эбтэй зэйтэйгээр хүдэлжэ тухай хэ-лэлһэнэй үлүү гэжэ ханахаар. Конференци энээнине үшөө дахин гэршэлэн харуулаа. Эмхидхэлэй пленум дээрэ нимэ байдал бүришье

элээр харагдаһан байна. Нэгдэхэ секретарини тү-лөө дуугаа үгэлһэнэй бо-лоодо, маргагшад олон байба. О. Сагитов эдэбхи-тэй бэрхэ хүдэлмэрилгшэ гэжэ юрэ тоологдодоггүй байха. Тэрэнике дэмжэгшад аһала олон һэн. Гэбшье удаан үргэлжэлһэн үгэ бу-лалдаанай һүүлээр Ю. Рус-су комсомолой горкомой нэгдэхэ секретарьар һун-гагдаа. Эндэ комсомолой горкомой олохон гэшүүд үгы байгаа гэжэ тэмдэглэ-эбди. Яба хэбшье Ю. Рус-су тэсэмгэй, юумэ даасатай, түбшэн даруу байгаа һаа, энэ тушаалда тэрэ дары һунгагдаха һэн. Саашадаа тэрэ ажал эрэгтэй айна-тар хариуцалгатайгаар хан-даха байха гэжэ найданаб-ди.

Конференци дээрэ нэгд-дэхэ секретарино хуналжа, тэрэндэ найдалай мэдэт барюулаа һаа дээрэ бай-гаа гэжэ ханагдана. Удаан унжагайржа байнгүйгөөр шэ-нэ секретарь өөрыгөө «ко-манда» бүридхэжэ байгаа

бшуу. Эдэбхитэй бэрхэ хү-нүүдхээ бүридхэн «коман-да» нэгэ хууриһаа хүдэл-хээ болишохон комсомолой хүдэлмэрини алхамшье ураг-шань абуулахдаа болохо һэн. Мүнөө шэнээр хунал-даһан бюро (гурба нарын үнгэрһэн хойно) урдаа та-биһан зорилгооо эрхим һайнаар дүүргэжэ шадата-гүй. Энээндэ тодо хариу үгэхэнь эртэ байна. Бодото дээрэ тинмэ байшоо юм. Хүтэлбэрлхын орондо хоо-рондох харилаа-туудаа то-дорхойлохо гэжэ оролдоһон байгаабди гээд энэ хунал-дамал хүтэлбэрлхы орга-ной гэшүүд өөһэдөө мэдэ-рээ һэн. Хэзэ нэгтэл түг-шүүрилтэ байдал тохолодо-хо ээрэгтэй бшуу. Тэрэнь тохолодохо: мартын 14-дэ бюро тушаалһаа бууха гэ-жэ бодобо (6-ниинь дэм-жээ, 2-ны бургуушаагаа, 1 хүн үгы байгаа). Апрельн 12-то ээлжээтэ бэшэ плс-нум боложо, тушаалһаа буу-ха мэдүүлгэ абаад, гурба нарын урда тээ болоһон бүхэ юумыа дабтаа.

Юрэдөөл, комсомол гэ-шэмтэй гайхалтай органи-заци байна. Өөрынгөө ал-дуунуудыа хараада абаха хүсэлгүй.

Түрүүшээр бүхэ юумэн хэм хэмжүүр соогоо хү-жөөгдэдэг. Урданай бюро түлөөлэгшэ орхоо, шэнэ бюро хунга даагүй, комсо-мол ой обкомой таһагыа даагша Д. Шагааса пле-нумэй хүдэлмэри абуулаа. Тэрэ хэнишье хашангүй-гөөр аһал зохидоор ажал хүдэлмэри хүтэлбэрлэбшье, үлүү юумэ хэлэхэ арга ол-гоногүй: «Дурадхал бини гү, али үгы гү? Дурадхалыа ороо һаань, дуугаа үгэхэб-ди... Хэн дэмжэнэб? Бургуу-шаанаб? Баталан абаа». Бү-хэ юумэн горкомой гэшүү-дэй гартэ. Тингээд эз гор-комой гэшүүд шиндэнэ. Харин тэдэ ямараар шинд-хэнэ гэшэб? Өөһэдүнгөө кандидатурнуудыа болуул-һанай һүүлээр үлһэн хү-нүүдэй дундаһаа нэгдэхэ секретарини тушаал эзэл-хэ хүнүүдыа (И. Хайруллин, О. Сагитов) зүбшэн хэлсэ-хэгүй. Юумдэ зүбшэн хэлс-хэгдэхгүй байһанинь ойл-гогдоногүй. Тэдэ эдэ хо-роо эрхим һайнаар мэдэ-хэ, юу хэжэ байһыньшье ойлгоно гэжэ ханаһан. Тин-мэлһээ тэдэнэй үгэ хэлһэ-хэйшье үлүү байгаа (гээд-шье И. Хайруллин хүн-дэтэй шалтагаанаар пленум-дэ хабвадалсаагүй). Зүгөөр партиин горкомой нэгдэхэ секретарь В. А. Никитин-ских, комсомолой обкомой

секретарь Ю. Вовк плену-мэй хүдэлмэридэ хабвадал-саа. Тэдэнэй хандидаауд тушаа ямар ханамжануудтай байһанинь ойлгогдоногүй. Горкомой гэшүүд эдэнэй ханамжануудыа уридшалан мэдэхэ байжа болоо гэжэ ханаһан. Гэхэ зуура, поли-тическиа болон ажахын бу-сад эмхидхэлэй түлөөлэг-шэдэй ханамжануудыа ша-нахада юумдэ болохогүйб? Ерээдүйн секретарь хүнэй дунда, хүн соо хүдэлжэ бо-лоно бшуу. Эдэ асуудал-нуудашье хариунууд үг-төөгүй.

И. Хайруллин (16 хүн дэмжээ, 14 бургуушаагаа) нэгдэхэ секретарьар һун-габа. Урданай жама өһөөр бюрогой гэшүүдыа бүри-дүүлээ. Тээд 9 гэшүүдэй 5-ниинь тушаалһаа буугада-шье үзһэн байба. Нэгэ нимэ байдал тушаа тогто-хо хүсэлтэйб: мартын 14-дэ комсомолой горкомой хоердох секретарь болон бюрогой гэшүүн байһан И. Хайруллин тушаалһаа буу-ха тухай мэдүлгэе бургуу-шаажа дуугаа үгһэн бай-ха. Шэнэ бюрогой гэшүүдэй хоорондох харилаануудай ямараар бүридхэжэ байһан тухай хэлэхэ арганигүй. Зүгөөр гурба нарын үнгэр-һэн хойно дахаад энээн ту-хайгаа тээрэхгүй һаа, һайн байгаа.

Сэхынь хэлэхэдэ, гурба нара гэшэмтэй байлшье эхэ болзор бэшэ хэ юм...

В. ЛЕОНОВ,
манай корр.

Амаралты дурдаха зуураа...

үнгэрэгжэ, айлшадые угтахэ гэ-жэ шиндэбди.

«Ерэгтэ, угтахабди, — гэһэн телеграмма Майска эльгээбди. Тингээд айлшадые угтахар ха-хы-һалаг бэлдэжэ эхилээбди...

Бидэ мартын 25-дэ үдэрэй нэгэ саг багта тэдэнике хүлэ-һэнэй, айлшаднай үдэ-шын долоон сагта орожо эр-бэ. Найдэрэй үдэшин хоол бэлдэхын түлөө хариуцалга бээдэ даажэ абаһан 9-дэхэ классай хурагшад эрхим һай-наар ажаллаа. Тэдэ амтатан-хан хоол бэлдэһэн байба. Би-дэ үдэр бүхэндэ шахуу бас-кетболоор нүхэр өһоной уул-залгануудыа үнгэрэгжэ, бас-сейн ошообди, музей, хургуу-лин «Юность» гэлэн киноте-атр соо фильмуудыа хараа-ди.

Угөөдэрын бидэ хамтадаа зонхон олимпиадада хабвада-хаа эрхэн Амарай, Эрхүүтэй областнуудай, Алтайн хизаарай хурагшадые угтаабди. Үдэшдэ бэлдэжэ, «Юни Хэзээтэ Ха-на» гэһэн амиторина үнгэр-гөөбди. Викторинада олимпи-цүүдэй суглуулагдамал коман-да илаа, хурагшадта 7-дохн классай басагадэй бэлдэһн ду-раскаалта бэлдүүд барюула-даа.

Эдэ үдэрнуудыа хамта үн-гэрэгжэ, сагайшье ошоһыа ойл-гоогүйбди. Тингээд халасаха дээрэ адресуудаа андалдажа, зунай амаралтада таанад айл-шалжа эрэхэт гэжэ маанандыа урдад, тэдэмнай абаа һэн. Мү-нөө бидэ бэе бээдэ бэшэг бэшлэсэжэ, зунай оршон эр-хыа хүлэснэбди.

Хүүгэд, бидэ таанадта заа-татуй айлшаар эрэхэбди.

Улаан-Үдэ хотын 31-дэхн хургуулин ВЛКСМ-эй комите-дэй гэшүүд.

ЭРДЭМЭЙ ЕНООР ЭМХИДХЭГДЭНН НААДАН

хургуулин хабарай амаралтын үдэрнүүдтэ хурагшадтай физико-математическа болон химийн Бу-хэроссийн олимпиадын IV шатада хабвадалсахаа Сибирин болон Алас-Дурна зүтэй зонхон 20-гоод областнуудһаа 198 хүбүүд болон басагад Улаан-Үдэ эрээ.

Үдэ багта олимпиадын хоер ту-рай үнгэрэгдэтэ (теоретическа, туршалгын-практическа) 14-дэхн хургуулин коридор соогур хүл-гөөтэй болошобо. Камчаткаһаа, Хабаровскаһаа, Магаданһаа аун-держиндүүд эрээ бшуу. «Квант» гэһэн журна-задацингай конкур-сдо илагшадые, үнгэрһэн жэлнүүд-тэ турту хуури эзэлһэн хурагша-дыа эндэ хаража болохоор бай-ба.

15-тай, наһаа гүйсөөгүй хү-бүүн юоргаа үргэлөөд, кабинет сооһоо гаража эрээд аялалгүй-хэөөр ахлаһан ябана. Хирэ-хирэ болоод лэ подококник дээрэ га-ража һуугаад, бишыхан үзбүүн мэтээр хургаа шүлһөөрөө нор-годоод, сонхын шэл дээрэ юу-шьеб бэшнэ. Тэрэ сэдэхэлээ ха-наагүй анзатай. Хүбүүхэн нүхэ-рэйгөө гаража эрэхыа арай ша-май хүлэсжэ байгаа ха. Тэдэ юрэ бусын тоо ямараар бодохо бай-гаабыдн гэжэ халуун арасадаа үүсхэбэ. Тэдэ 4 час соо тоонуу-дыа бодоол юм бээ. Гэбшье хамтын хүсөөр бодохо, али алиндань ашатай туһатай байнгүй яахоб даа. «Грегүүд математикын талаар юумдэ бүхэ бусад аредыа ахин гарааб гэжэ мэдэхэ гүт! Юун-дэб гэхэдэ, тэдэ арасадахадаа, ша-дамар бэрхэ байгаа юм».

— Арасадаанууд эрдэм наука-да ямар туһа хүргэлтэйб? — гэжэ би асуубаб.

— Арасадаан гэшэ эгээл эрхим, хээл зүбөөр тоо бодоходо ту-һалдаг гэжэ грегүүд тоолодог. Тэдэ нимэ сэтэ мэргэн үгэнуу-дыа ханаһан байна бшуу: «Ар-садаанай үедэ үнэн сэтэ юумэн тобойн гаража эрэдэг».

Яхадэй АССР-эй Сунтара хо-тын 9-дэхн классай хурагша Игорь Коршетолец нимэ томо олимпиа-

дада түрүүшынхэ хабвадалсажа, шадан соогоо тэмсэлһэнэй һүүлээр өөртөө нимэ тобиолол хэбэ: «Бо-дохоор үгтэһэн тоонууд һонир-холтой, ухаагаа нилээд гүйлгэжэ, бодохо үзэхөөр байна. Имнээрүү мүрмөөнүүдтэ хабвадахын түлэ эрхим һайнаар бэлдэхэ, олон тоо-нуудыа бодохо, номуудыа уншаха хэрэгтэй гэжэ мүнөө би ойлгожо абааб. Тинбэ вебшье нимэ олим-пиадада хабвадалсаһандаа би ба-яртайб. Тэрэ үндэр хэмжээндэ үнгэрэгдөө».

Яхадэй бүлэгтэй хүтэлбэрлэгшэ И. В. Иванова тэрэ даридаа Иго-рини дэмжэн, нэгэ хэлэхэ: «Ма-надыа эрхим һайнаар угтаа. За-римдаа бидэ имнээрүү олимпиада-эмхидхэжэ шадхагүй гэшэ гүбди гэжэ агаархадыа абаабди. Про-грамма эрхим һайнаар бодохо үзһэн, һонирхолтой байгаа. Би-дэ, эхлүүлшье, городтой, тэрэ-нэй музейнуудтэй сэдэхэлээ ха-нан танилсажа, оперно теато ошообди. Байгаль дээгүүр абаа-ди. Сэхынь хэлэхэдэ, хүүгэд за-ртайшье наадаха сүлөөгүй байгаа».

Республикын арадай эрдэм ху-рагшалай министрствын инспек-тор, олимпиадын хариуцалгата секретарь Н. И. Обидиновтада эдэ үгэнуудыа зориулбал, тон зүб байха һэн аа. Бүхэ эмхид-хэлэй хүдэлмэри тэрэнэй хүсөөр бээлүүлэгдээ.

Эндэ лаврова түрлөөнүүд ила-гшадтай энгэрнүүдыа шэмгэлэгшэ-шье һаань, БСХИ-дэ олимпиадын хаагдаһан үдэртэ министрство хабвадагша бүхэндэ дурасаалта бэлэг барюулаа, хурагша бүхэн-дэ барюулагдаһан грамотанууд соогоо тэрэнэй тусгаар хубини онсо өөрсэ түхэл шэжые тэмдэ-лэхэ гэжэ оролдоо: «Илалтада эрмэлзһэнэй түлөө», «тоонуудыа онсо өөрсэ түхэл мачтайгаар бодоһоной түлөө».

Манай хурагшад илагшадтай то-до ороогүй гэжэ голсорон тэм-дэглэхэ байнебди. Шэнэ Уолнай Руслан Щербакое математикаар гурбадахн шатын дипломоор, Улаан-Үдэ хотын 32-дохн хургуу-лин 10-дахн классай хурагша Алексей Ненашев хоердохн ша-тын дипломоор шагнагдаа.

Л. ИВАНОВА,

ГОЛ АМАРАЛТА—УРДАМНАЙ

Б. ГАДЬЯНОВАЯ фото.

БИДЭ ЗААТАГУЙ ТААНАДТА ЕРЭХЭБДИ

Манай 51-дэхн хургуулида амаралтын үдэрнүүд тэд он-доогоор үнгэрөө. Хурамханай районой Майска поселогой хүү-гэд манда айлшаар эрээ

Мартын эхиндэ нэгэ зулгы дулахан үдэр Улаан-Үдэдэ манай хургуулида амаралтаа хамта үнгэрэгжэ гэһэн дурд-халтайгаар комсомолой коми-тетдэ бэшэг эрэхэ гээшэ. Бидэ нимэ бэшэг эрэхэ гэжэ огто-шье хүлээгээгүйбди. Тинмэлээ комсомолой комитедэй суглаа

БЭЛИГЭЙНЬ
НҮЛДӨӨР ЯЛБАНА[СОЦИАЛИС АЖАЛАЙ ГЕРОЙ,
УРАН ЗОХЕОЛШО
Ц. Н. НОМТОВЕИЧ]Улаан Хушуун, Арангатын ойгоор
Ухамгайлан харахад ан, гүрөөл —
Хони, ямаадаа адуулан гүйнөөр
Хонгор багын үдэрнүүд үнгэрөөл.Эгэл арбан дүрбэ хүрхэдөө
«Эрмн хуархай болобо» — гэж,
Зүрхний «холье» зорихдоо
Зүбшөөгүй гэрэл, өөрөө мэдэж.Таблад модон — танигдахгүй хизаар
Татаад лэ зүрхний — «жолоо»Хуби зэвгийн хонхын аялгаар
Хэтын харгыда дуудажал байгаа!Борохон гэрээ хойно орхино
Бодхуулан нургуули олохдоо,
Ябаган гутааар мур сэхинэ,
Ямаан хүнгэн дэглэгэй нэг одоо...

Цокто хубуунэй хүсэл мэдээ

Хонсодол дугааран хүтэн эхэн,
Хоол, хогшолын түхэрэн бэлдэх
Хорогүй, нийдэх түшлэгэн нэн!Хэжэнгын эрхэм Соолгогто нутаг
Хэдыш найхан хаа — бархгүй
хүү.Хүн болохо багханнаа — гэдэг
Хүсэлэй эхн — энэ бэш гүй.Буурал угса түүрэн домогломо
Булгата дуушмал лав дабшала.

№ 4

1990 оной апрелин 21.

«Тайгын мурэн — Витим» долгитомо
Талаан бэлигэйн нүлдөөр ялбан
1980 он.

Хөөрхэ тосгон.

Акаглапта — энэ шүлэгмэ арбан
жэл урда, дала наһан дээрнэ бэ-
шэгдэн юм. Мүнөө ная наһанай-
гаа найр хэхэн гээшэл даа.МЭДЭЭЖЭ УРАН ЗОХЕОЛ-
ШО, БАГША, АРАДАЙ ГЭГЭЭ-
РЭЛЭЙ АЖАЛ ЯБУУЛАГША,
СОЦИАЛИС АЖАЛАЙ ГЕРОЙ
ЦОКТО НОМТОВЕИЧ НОМТОЕ-
ВОЙ 88 НАНАЙН ЖАРГАЛТА
НАЙХАН ОЙДОДэмбэрэлтэ найхан,
арюун сэбэр замСоциалис Ажалай Герой, РСФСР-эй
нургуулин багшата багша, уран зохоол-
шо Цокто Номтоевич Номтоев 1910 оной
апрелин 24-д Хэжэнгын аймгай Хөөр-
хэ нутагта угай ажалша малша Доржын
Гомбын гэр бүлн дүрбэдхи үрнэ бо-
ложо түрөө бэлэй. Бүри бага балшар
наһандаа Цокто хубуунэй түрэлхидөө
гээгдэхэднэ, тэрэнэй эсгын дүү Гар-
мын Номтогын үргэжэ абаһан, хүмүү-
жуулһи байгаа.Цокто Номтоев 14 наһа гүйсэхэн хой-
ноо ном худар шудалха хүсэлөө бэ-
лүүлжэ зорилготойгоор, Хэжэнгэ-Бадын
эхин нургуулида ошохо ороһон юм.
Тус нургуулиа амжалтатойгоор дүүргэ-
сээрэ Хорин тараашан-залуушуулай
нургуулида (ШКМ) элгээгдэбэ.Хамтын ажлынудай эмхидхэгдэж
байһан 30-аад онуудта Цокто Номтоев
түрүүшнээ зохоолнууды бэшэжэ эхи-
лэз нэн. 1930 ондо Хорин долоон жэ-
лэй нургуулине эрхим найнаар дүүргэд,
Улаан-Удын багшанарай техникумда аба-
та. Тэндэ хоёрдохн курсда нуража
байхаднэ, бүгэдэ нийтин нуралсалай
хүдэлсөн эхилжэ, Цокто Номтоев нэг
жэлээр Эхирэд-Булгадай аймагта баг-
шалаар элгээгдэж бэлэй. Удаань 1932
ондоо 1934 он болотор Хаягта хотын
облпедтехникумда нуралсалай үргэлжэ-
лүүлжэ дүүргэбэ.1936 ондоо дайнай эхилтэр, мүн удаань
дайһаа бусадшы 1949 он болотор
Яруунын аймагтай Эгэтын эхин нургуу-
лин, 1949 ондоо 1970 он болотор энэл
аймагтай Ульдэргын дунда нургуулин
директорээр амжалтатойгоор ажаллажа
гараа.Эсэгэ ороһоо хамгаалгын дайнай эхи-
нээ хүүл хүртэрнэй офицер Цокто Ном-
тоев алба хэжэ ябаһан частылаа хамта
Сталинграды баатарлигаар хамгаала-
саһан, Күрска дүхэргэй тулалдаануудта
хабаадалсаһан, Балтин далайн эрьдэхи
Кенигсбергы абаһан байха юм.
Удаань совет-апон фронтдо дайшалхы
замаа түгээхэн юм.Цокто Номтоевой зохоохы нэмтар хо-
ри гаран душаад онуудһаа эхитэй. Тэрэүеэр залуу зохоолшын түрүүшын зүжэ-
гүүд, шүлэгүүд болон рассказыуд хэб-
лэгдэжэ эхилһэн байна.1934 ондоо 1947 он хүртэр Цокто
Номтоевич бурлад нургуулин нуралша-
дай уншаха, шудалха номууды зохоол-
сон байдаг.Багшанхы ажалынгаа дүршэл шада-
барда үндэһэн уран зохоолшо гол
түлэб үхибүүдтэ зориулагдан рассказ-
ууд болон повестьнууды бэшэжэн гээ-
шэ. Тини ороноймнай эдир уншагшад
уран зохоолшын 1979 ондо «Советская
Россия» хэблэлээр гаргагдан «Адууша-
най хубуун», Бурядай номой хэблэлээр
1974 ондо нийтэлэгдэн «Ойн нуурай
эрвэдэ» гэжэн рассказы болон повесть-
нуудай номууды ород хэлэн дээрэ аба-
жа уншаһан байха.Цокто Номтоевич наһанайгаа амарал-
тада гараад байхад «Витим — тайгын
мурэн» гэжэ роман дээрэ оролдотой-
гоор хүдэлжэ юм.Манай обществн хубилган шэнэхдэ-
гын темэдэ, мүн эхэ нангин байгаалидаа
эзэн ёһоор хандаха тухай асуудалнууд-
даар уран зохоолшо олон тоото публи-
цистическэ статьянууды, орон соогуу-
раа, түрэл Буряад нутагуудараа, мүн
хилин саагуур аяншалһан тухайгаа «за-
май тэмдэглэлнүүды» «Буряад үнэн» га-
зетэдэ саг үргэлжэ бэшэжэ байдаг.Хүүлэй хэдэн жэлэй туршада Ц. Н.
Номтоев Агын, Усть-Ордын автономно
округуудаар, Ямал, эдир уншагшадтала
үүлээн, Ульяновск, Новгород, Москва,
Ленинград, Алма-Ата, Владивосток хо-
тонуудаар хүрэн, Монголой болон Хи-
тадай Арадай Республикатуудаар аян-
шалжа ерэн байна.Уран зохоолшын рассказыуд болон
повестьнууд монгол, эстон хэлнүүд
дээрэ ном болгонд хэблэгдэнхэй.Ц. Н. Номтоевой дайшалхы болон
ажалай багшанууды гүрэн түрэмнэй
үндэрөөр сэгнэжэ, олон тоото орден,
медальнуудаар шагнаһан юм.Цокто Номтоевич Номтоев 1934 он-
доо — СССР-эй Уран зохоолшодой хов-
боной, 1939 ондоо — КПСС-эй гэгшүүн

Ашанар амтатой гэжэ баясан нуунал даа багшанай...

Жэл сагай үнгэрхэ бүри Абиде
үбгэнэй шадан шэнээн нуралжа,
ходоодоо ябаха хэхэ юмэлһээ зүрх-
хэ алдажа, гэртээ найхан сайгаа
уугаад лэ нуунтанга үнжэжэ дура-
тай болоһон. Шадан шэнээн нур-
ларбашы үбдэхэ үбшэгүй хэбэр-
тэй. Ухаанинь хуушаараа боло-
бошы мартамхай, нүдэнэй хара-
са муушаг. Үтэлхэ үбгэрхэ наһан
элдээр эрэдэг гэгшэ бэлэй. Зүн-
тэг хэнтэг, хомхой хобдог гээшэн
лэ зайлуулаг. Тингэбшэ залуу-
даа ябаһан ябадалһаа дулдиха,
ухаагаараа бээ бариха, үлүү үгэ
шашажа, мэдээрхэжэ, үхибүүдтээ
шоо үзүүлжэ, хашарааха хэрэггүй.
Амла хараад лэ юмэлдэ оролсон-
гүй нуулай ха. Хуушан монго-
лоор бэлэһэн номууды дахин
дахин уншаа. Уншаха бүри шэнэ
юмын набагша гарган һонирхо-
но. Гэвсэһаа дээдэ класста нура-
даг Жомса ашан орожо эрэдэ:— Хүгшэн баабай, «Урал» мо-
тоцикл захиам. Мама зүбшөөн.
Танаа шэрээд хааншье ябаха.
Захиам гүй! — гэжэ нурана.— Өбөөл мэдшн даа. Ябуул-
жа шадха, дуратай хаа абаха юм
аб даа, — гэжэ хариусаад «ху-
бүүн эсгэлхэ бэрхэ, шаби багша-
наа бэрхэ хүн болохо ёһотой бшуу.
Тинхэдээл хүгжэлтэ байха», — гэжэ
дотороо бодоно.— Номоо шангаар уншагты, би
бурлад хэлээ найнаар шудалха
зорилго урдаа табинайб. Баян
хэлтэйш гээд багшанай намае
матдаг. Танайнгаал хажууда хоёр-
рэлдэжэ ябаһанай аша үр бээ.
Баян буряад хэлэндээ бүри бэрхэ
болохоб.— Зүб лэ даа. Ородшье, бу-
радшье хэлээ тэгшэ найн мэд-
дэг хүн, ёһотой мүнөө үеын
гэгээрэнги хүн гээшэл даа. Түрэл-
хи хэлэндээ бүри найн болохын

Цокто НОМТОВЕИЧ

УБГЭН АБА

[ТУУЖАНАА БҮЛЭГ]

тула ном лэ уншаха, хүгшэд үбгэ-
ды голонгуй бурладаараа хөө-
рэлдэхэ. Басагадаар зугаалха юм.— Бурядаар хоёрэлдэхэ баса-
гад хомор лэ.— Эхын найн нургалтай, ай-
халтар бэрхэ басагад би, тэднине
олохо хэрэгтэй. Ажалша, арадай-
гаа ёһо заншал найн мэдэхэ, бу-
раад түрэлхи хэлээрээ үһан дээрэ
үрмэ тогтогтор хоёрхэ басагад
байхал байха.— Тинмэ басага хаанаһаа оло-
хо гээшэб!— Арадай дундаһаа олдох.
Бэрхэ, ухаатой, ажалша басагад
олон ябана гээшэ, тэднине ухаа-
гарнь, угаарнь, ажаларнь оло-
хо.— Убгэн баабай, минни сэдхэл
хүдэлгэмэ юмэ хэлэбт. Бэрхэ ба-
саган тухай зугаалгыл даа.— Зай, тингэхэ болоо бээбэ:
Эртэ холо сагта, автомашинын
үгэдэ, агта мориной алдар суу-
тай байха үедэ Хадата Түнхэн ню-
тагай томоотой айлайи гаранаар
ганса басагаһа нутагай баян бу-
дүүн хүндэ бэри болгон үгэхээс
зүбшөөжэ, алта мунгын, алда
хадагын тогтоожо, адуунайнь түр-
үү агты, нүрэг олон мал абаахэн ха. Энэ Саяанай бооридохи
басаганайгаа заһал зүүдхэл дар-
халуулаха уран дарханине бэдэр-

Цокто НОМТОВЕИЧ

УБГЭН АБА

[ТУУЖАНАА БҮЛЭГ]

бэ ха. Тэрэ үедэ апташа мунгшэ
уран дархашуулар суутай Шудуу-
най саадахи нутагһаа залуулан
аад, сууда гараһан дархан хубуу
абаашаба. Хадамда гаража баса-
ганинь дархан хубуунһаа нэгэ
наһа эгшэ, сээршье, ажалша-
шье, зугаатой дуушашье хүүхэн
байба.Хубуун үнэн шадабариха гарга-
жа, бүхэ зүүдхлэнь дархалаа
ха. Бүгөөг, бэлэлгэ дархалхадаа,
гарынь хэмжэдэг нэн бээ. Зүб-
шэхшье зүйл гарадаг байгаа.
Нүүлэй нүүдэ дархан хубуун ба-
саган хоер бэс бээдэ дурлалса-
жа, найн болоһобо ха.Хахад наһа болоод, түрн на-
ряха гэжэ байхада, тэдэ хоер хүн
һэндөө тааруулжа, зарим зүүдхэ-
лээ абаад, тэрэлшэбэл даа. Нюга-
гаашье эрэггүй. Ойдо байра ту-
хээрээ, агнуури хэжэ, наһар со-
хиго жэл соо байгаа. Тайга ба-
рагдаа нэн гү даа! Хэн тэднине
олохо гээшэб! Хойноһоон мур-
дэжэ, нутаг руунь ерэн сортоот
той бүлэг хүнүүд: «Хубууемнай
уржа абаашаһан аад, хаана хээб-
тэй! Хубууемнай асаратгэй!» гэжэ
хубуунэй түрэлхид, нутагай зон
нутагаараа нэхэ ха. Басаганайтүрэлхид дахин нэхэжэ эрэггүй.
Басаганшье түрхэмүүлшээгүй.
Тэдэ хоер залуушуул эбтэй найн
булэ боложо, хэдэн жэл соо ажа-
нууба. Гансал тэдэнэй сэдхэл зо-
боохо юмэ гээшэ, үхибүүтэй бо-
лоогүй. Энэндээ хамганинь бү-
ришье эхээр гутадаг болобо. Нү-
хэрөө хайрлажа: «Түрэлхидөө
үхибүү үргэжэ абаа», — гэжэ ху-
бүүнэй хэлэхэдэ, хамганинь тар-
хыа нэжэржэ: «Үгүй. Ши бэлитгэй,
бэрхэ хүн гээшэ. Угыш залгаа
түрэн хубууншын хэрэгтэй бай-
гаа. Ши хубуутэй болохо хуши.
Төрөөгүй би эзмэтэйб. Ши минни
үгэ дуула. Залуу дээрээ ондоо
намга аба. Би эгшэһэнэй шэнгээр
туһалха» — гэдэг болобо.Намганайгаа бүри эхээр га-
жархада, хубуун эхтэ хайрладаг
болобо. Нэгэ үдэш хамганинь
үбгэндөө басага зуршалжа: «Зүүн
айлаймнай хоншоон басаган ухаа-
тай, ажалша, нарин басаган байна.
Тэрэндэ ошохо, дуралхал оруу-
лаад, хамган болгожо аба», — гээ-
бэ.Убгэнинь намганайгаа үгөөр
ошохо, тэрэ басаганда дуралхал
хэбэ. Тинхэдэнь басаган дүтэ
үзэнгүй: «Намаар наада бу хэг-
тэй! Танай хамганда хараагааха
танине дахажа ошохо гүб!» — гэ-
жэ наһаба. Убгэнинь хамгандаа
эрэжэ, басаганай арсаһы дуул-
гаа.Тэрэ дороо хамганинь тэрэн-
дэ гүйлгэжэ ошоод: «Ши минни
үбгэнинь юмдэ голообши! Би
голонгуй, ааар Түнхэнһөө ерэн
хүм. Би хубуу түрэхэ золгүйб. Ши
үхибүү түрэжэ, бултиемнай баяр-
луулхаш. Би эхэнэй гү, али эгэ-шэнэй шэнгээр байхаб. Хүн зон
эхэ хамганинь гэлсэхье наа
гэлсүүжэ, намда хамаагүй. Минни
наһал эндүүгүй гэжэ бата майда-
нам. Зүб наһал илаха! — гээд, дү-
рөө алтан бэлэлгээ бэлэг болгон
зүүлгээ: «Үбгэмин үдэш эрэхэ.
Ши ошолдоорой», — гээбэ. Намлаа
бэлүүлжэ, тэдэ хоероо айл бол-
гожо түбхинуулбэ ха. Тэрэ залуу
хамганинь жэл бүри хэлитэй
боложо, гурбан найхан хубуу хой-
но хойноһоон түрбэ. Тэдэ ху-
бүүдэнь эхэ хамган аргагүй
оролдолго гаргажа найханаар үр-
гэлсэжэ, хүл дээрнэ гаргалсаад
байхад: «Нэгэ хубуугээ бүлһөө
таһалжа, ури хэжэ ябахыем нам-
даа үгэжэ хайрлыг. Найханаар үр-
гэжэ, үри хээлбэ», — гэжэ эрибэ
ха. «Хэлсэн юун байхаб! Дурагай
хубуугээ абагты», — гээбэ. «Абарн
зангаа мэдүүлһэн эхэ хубуудтай
тангата байг даа», — гээд, бага
хубууень сэдхэлээ халхы, баяр-
лан абажа, өөрынөө нэрэд оруу-
лаад, ондоо нутаг ошохо, амла-
раа үрхтэ боложо түбхинөөд, ху-
бүүгээ нурган хүмүүжүүлэн, га-
рынь ганзагада, хүлэнь дүрөөд
дэ хүргэн юм. Хубуунинь эхэ
болоходоо, суутай уран дархан
боложо, үргэнхэн эхээс баярлуулжа,
нэрынь нэрлүүлжэ, эжигтэ най-
ханаар үргэнхэн байгаа. Нютагай
зон эхынь эсэн эхээр гэжэ
магтан суурхуулан байгаа, — гээд,
үбгэжөөл хоёрөөгөө дүүргэбэ.— Убгэн баабай, энэтнай ёһо-
тойл эсэн басаган байна даа.
Имэл басага олохо хэрэгтэй. Те-
эд хаанаһаа олдох гээшэб!
— Бэдэржэ олдохол байха. Зү-
гөөр өөрөө дархан хубуун шэнги
бэрхэ хубуун болохо хэрэгтэй.

Түүдэгэй дэргэдэ

[РАССКАЗ]

Тунгалаг аалхан зунай үдэшэ хэрюүхэн нэбшээтэ хүдэлжэ, үргэн тала гүбээнууд үдэшин бүрэнхыдэ йлжажэ эхилнэ. Тэнсэл эндэ тэндүүр шааруул таршвагай шир-шаар гэлдэхэ, баһа жэргэмэлүүдэй хаа-ха жэргэдэ болишохо абянууд үдэшин номгохон байдалыг эбдэнэ.

Хэдын хүтэл дэбаад гаража ерэхэдэнай, тэндэ хаанаһыб, холохон хэбэртэй, нэгэл эхэ түүдэг уулалзан, бүрэнхыг гэрэлтүүлэн соробхилжэ байхыг харагдаба. Бүри дүтэлдэмнэй, тойроод зон олон хэбэртэй, бүрэгшэлдэн нэбхэдал, нуухэдал гээд, смог дорюун гялгар дуулалдахыг дуулдажа, огторгойн орой тизааргүй уудамар эдэлэн, ханхиножа байба:

«Дүлэтэ костернай соробхилсн,
Дорюун дуугаа дууланабди.
Дархан солсоороо суурхан,
Дайсан бүхэнхыг хүрдүүлнэбди...»

Энэ хадаа эдир багашуудай жэл соо ном үзэлгыг эрхимээр дүүргэһэнэйгээ һүүлээр түрүүшынгээ түүдэг тобин, дайшалхы абанар, ахайнараа дурсежа байһан үелы байгаа ха...

— Зай, нүхэд! Мүнөө манай хэруула номорнууд дүүрэнжэ, саашаа ондоо зүйлдэ эрхимээр дүүргэһэнэйгээ дунда һууһан орденотой хүн тээшэ хараа! — нүхэр Бамбал Раднаевичай ямар илалтануудыг туйлаһан тухайдаа, яагаад ордендо хүртэһэн тухайдаа бидэндэ хөөржэ үгэхыг гуйхадманай болоно аабзэ, — гэн, вожага Дамбын хэн юун гэнэ ааб гэхэндэл хүүгэд болон гэл тээшэ ээлжээгээр харан байхадань:

— Болохо, болохо, — гэлдэжэ, алыгаа ташалданэ.

— Тингэбэл таанадайнгаа һанааа дүүргэжэ, абаһан абадалаа хөөржэ үгэхэ болоо гээшэ аабзэ даа, — гээд Бамбал Раднаевич хөөрөөгөө эхилбэ:

— Би 1942 оной намар дайнай газарта ошоһон байһаб. Хүйтэн үе болоод байгаа һэн. Би хэлхээ холбоо байгуулалсадаг һэм. Нэгтэ үдэшин бүрэнхы боложо байһан үе бэлэй. Биднһээ эдэн модо зайтай газарта даялалдажа байһан батальонтой холбоо байгуулаха даабари абаһан байһаб. Тэрэ батальон ба манай зоорондо ой модонхыггүй, сагаан тала һунажа хэбтээ. Минини ошохо газарыг немецүүд эхэ буугаар буудажэ байгаа. Энэ үедэ би даабарияа тон ларалтайгаар дүүргэжэе

гараһан байһаб. Тала... Харанхы... номонууд гинналдан ерээд лэ эндэ тэндэ тээржэ, һүниин харанхыда улаа бутархыг бүри түргэдэбэ. Хонхор газар болоходонь, бүхыгөөд гүйнэһыб, дээрэ газар болоходонь, дүрбэн мүсөөрөө мүлхнэһыб. Тингэжэ аба абаһаар харанхыда төөрижэ, хүртэх гэхэн газараа алдажархыба гээшэ да гүб...

Гэнтэ хожуудамни дүтэхэн томо буугай номон ерэхэ тээршээдэнь дороо хэбтэһэбэ. Һүүлээрнэ намые дайраагүйнэ мэдэхэдэ, хэдэн секундэ соо шагнаархаба. Хажуу тээмин буугай хүрэхэ дуулдажа, тэрээн тээшэ һэмээхэн мүлхнэжэ ошобоб. Харин минини талаан болоходоо манейхин байһан байба. Ингэжэ нэгэ шухала даабари дүүргээд, командованиян зүгһөө һайшаалда хүртэһэн байһаб. Энэ мэтээр хэдэн һара даялалдажа абаабди.

Бүри хожом хоер һара үлгэрһэн хойно бэлэй. Нэгтэ командованиян даабари дүүргэжэ абааб. Үдэр ой соо болоһон ушар юм. Нэгэ нүхэртэй абааб. Гэнтэ арбаад немецүүдтэй дээрэ оролсошобо гээшэбди. Хэршье олонхыг һааны, хэрэгтэй бурууланһине ойлгожо, тэдэнтэй тулалдажа оробобди. Долоонь алдалуулбабди. Тээд энэ халуун үедэ нүхэрнэ алуулшаба. Бэшэ немецүүдэнь намые амидыгаар бархыг хүсэлһэнһе һааны, үшөө нэгынэ хэдхэжэ алдалуулбаб. Энэ һамбаанда тэдэнтэй нэгынэ намые шархатуулба. Тингэбэшье мэдээтэй байһан тула бүһэдөө байһан граната абажа, үлэһэн гурбан руунь шэджэ, тэдэниг бодохыг болоулбаб. Шүһаа эдхэжэ, тэнхэзэ тамираа алдабашы, даабарияа дүүргэһэн байһаб.

— Намые тэндэһэмни сидоо газарта байһан госпитальдо абааһаа һэн. Тингэжэ энэ орденоор шагнагдаһан байһаб, — гэжэ дүүргэхэдэнь, хүдэлхөө болишоод шагнажа һууһан хүүгэд гэнтэ дүрбэсэ алыгаа ташалдан, хүл дээрэс бодожо нэгэ адли шанта хоолойгоор:

— Манай эрэлхэг баатарнуудай шүһаа эдхэн, ами һаһаа хайрлангүй тэмсэжэ абаһандань омогорхон Бамбал Раднаевичай шэн габьяа халһан абахаар хэзээдэ бэлэмбди! — гэжэ хэрюусаба.

Энэ тангаригайнэ смог хонгсо абан эдир залуу хүсөөр дуулдажа, ой модо, тала гүбөөс суурягуулан байгаа һэн.

П. П. 18062-Я. 1944 он.

Нэгэтэ үдэшэ һэн...

[ШОГ РАССКАЗ]

Үдэшэ, наранай орожо байха үедэ, Ринчин гурбан дабхар шулуун гэрһээ гараад, ойро тойрон байһан юмзнуудыг һонирхон хаража, түр зуура хүдэлэнгүй зогсоно. Шулуун дэбдхэртэй үргэн эхэ үйлсэ тэрэнэй урдуурнь һунажа, үнгын олон абяагаар дорбоотон байна. Хүн зон олон, тротуаргаар зүүн, баруун тээшэ элхалалдана. Тинхэдэ үйлсын дундуур һэлгэсэлдэн гүйлдэһэн машинануудай дохео үгэхэ абянууд талалданагүй, «земһаа зайлы-ш-ш!» гэхэндэл агаар эсхэн суурхатана.

Эдэ бүхы үзэгдэлүүд Ринчинэй сэдхэлдэ танил дүтөөр үзэгдэжэ, түрэнэн бүрэлдэнтэгайнь тосхон, һуурин, гороудыг һануулхадэл гэнэ. «Үгөөдөр амаралта ха юм», — гэжэ һанхаталаа сасуу, энэ городой сээрлэгтэ ошохо гэжэ шиндэбэ...

Ринчин сээрлэгтэ ороод, Амар мүрэнэй үндэр хангариг эрьс дээрэ зогсон, номгон үдэшин юрган дээгүүр дала орожо байһан наран тээшэ, алтан хашарһаар мэрлэлэжэ уһанай субад долгунуудыг һайшооһон хаража, сэдхэлээ хүдэлгэн байба.

— Нүхэр лейтенант, амар сайн! — гээд эхэнэр хүнэй мэдээлһэн танил абан дуулдаадиба. Ринчин тэрэн тээшэ түргэн эрьсэжэ хараба. Гэбэшье, хүсэд орооржо хараагүй байтарынь:

— Ринчин! Манай хайрата нүхэр! — гэжэ хүхюунээр хэлэжэрхөөд, мүнөө эхэнэр Ринчинине тэбэрин, хасарынь «шоб» гэтэр таалажархыба.

Юунзһыг болоһонине хүсэд ойлгоогүй Ринчин эхээр гайхажэ, согтой илдам нүдөөр мийлэһэн байһан Люсинэ танижархыба. Энэ хүртээрөө түбһэн басагедтэ таалуулаагүй абаһан Ринчин бага ээргэ аагүйрхэбэшье, дүрбэн жэлэй урда тээ танил дадал нүхэд болоһон тула сэдхэлээ тэнижэ, Люситэй гэрнуудыг барилсан мэндээшэлэсбэ.

— Люси, намые эхээр сошооболши. Яагаа бэлээр танижархобши?

— Аллейгээр абаһанаа эндэ гаража ерэхэдэми, таниһан хүн шэнги байгааһ. Хажуудашини дүтэлөөд харааб. Мүн лэ даа, ши байшоош. Одоо ямар һонин гээшэб, тэснэгүй таалажар-

хео бшууб. Дурас гутаагүй аабзаш даа!

— Үгы ааб даа...

Эдэнэр нюур нюураа харалсан энээлдэнэ.

— Зай, хөөрш даа, Ринчин. Ямар заххаагаар хаанаһаа гэнтэ бин болошобобши? Али үнинэй ерэнги һэн гүш?

— Мүнөөдэр лэ хүрэхэ ерээб даа. Шамтай уулзаашахада һонин байна даа.

— Тээд хаанаһаа ерээбши? Эндэс удаан болохо гүш?

— Удаан боложо магадгүйб Берлин хүрөөд лэ бүсэгдэе. Тингээд эндэ албала үргэлжэлүүлхээр эльгээгдэб.

— Ямар һайн юм бэ? Одоол гоо лэ! Тингэбэл шамайгаа нэгэ һайн басагедтай танилсуулха болохонини бэшэ гүш.

— Болиһ даа, Люси. Хэдэн басагедтай ханилаад яланб даа. Тингээдэе минини хубини нүхэр аргэгүй хүлэжэ байнахай юмэл. Харин бишини...

— Хэн нүхэр? Аа! Сэсэгмаа гүш?

— Тиймэ ааб даа. Ехотойл найдамай нүхэр юм даа.

— Тиймэ хадаа һайн гээшэ даа. Тингээдэе удахагүй түрээс хэхэ ха юмш даа?

— Үгы ааб даа. Шимнай мүнөөн заводтоол хүдэлһөөр гүш?

— Тиймэ, заводтоо хүдэлһөөрби.

— Андрейнай хаана агшаб? Бэцэг абанхай гүш?

— Андрей шархатаһан ушарһаа табигдажа ерээ һэн бшуу. Дуулаагүй аалши? Мүнөө долоонхог болонги, заводто ороод, бидэнтээл һайн хүдэлжэ байдаг.

— Юу хэлэншэ, Люси! Тингэбэл хани нүхэд дахаад уулзаһанай ха юм. Мүнөө хаанаб?

— Эндэ ерэхэ ехотой һэн! Тээд юун удаан болоноб даа...

Наран дала орожо, бүрэнхы боложо эхилнэ. Сээрлиг соогүүр эндэ тэндэ электрын талнууд носожо, тэдэнтэй туланинь модонуудай заһараар гулдиран тараад, үдэшин бүрэлгэн шарайг гэрэлтүүлнэ.

Эгэшэ дүүдэл адли эбтэй һайн нүхэд болоһон эдэнэр олон жэл соо харалсаагүй абаһанаа ингэжэ уулзашоод, урма баяраа халаан хоерэлдэжэ абаа һэн. Тин Ринчин Люси хоер һугадалдаад, үниндоо булта

сугларжа һуудаг газартаа, баглар улаангир доро ерэхэ, ута һандайшын нэгэ захэда ээргэлэн һуубад. Люси эхээр гайхалан хясаатай:

— Инхэдэ Андрейша яшоо гээшэб? Ушоо ерээдүй ха юм? — гэбэ.

Ринчин үгэ хэлэжэ үрдибэгүй, һандайшын нүгөө шэгшэгтэ, һүүдэр соо буруу хаража һууһан хүн Люсини үгнэ тодожо абаһаар энгэлэн дуугарба:

— Харн эгээ яшоо гээшэб даа! Баһа Люси ямар офицергээ һугадалдашоод нимэ удаан теорилдэжэ абаа юм бэ?

— Ах! Андрейша, яажэ һуунаш? Зүүдэлжэ байна бэшэ аабзаш! Наашаа харыш, Ринчиннай хүрэхэ ерээл...

Андрей нээрээл зүүдэлһэн мэтэ боложо гайхашоод, эдэн тээшэ харасагаһаар түргэн бодошобо.

— Хүлисэгты... Нүхэр гвардинин лейтенант!

— Оо-һоо! Нүхэр гвардеец...

Андрей Степанович!

— Ринчин! Хаанаһаа хүрэхэ ерээш?

Андрей Ринчин хоер солдат өһоор тэбэрилдэнэ. Омог хүхюун нүдөөр орденуудыг харалсана, тингээд дала мурнуудэ эльгэдалсан энээлдэнэ.

— Бэрхэш даа! Ямар ондоо болошобши, а? 1942 ондо эндэ сугтаа алба хэжэ байхадаа, отделинни командир сержант байдагаа, хожуулан табилга абаад, Люсида ерэдгээ мэртаагүй аабзаш!

— Үгы ааб даа. Танил дүтэ болоһон нүхэдөө мартажа болохо юм аал! Ходоодоо һанажа абаалби.

— Бидэшини шамайгаа баһа лэ мартадаагүй байгаабди, — гээд Люси хүхюунээр таһа дүүрэн хэлэнэ.

— Ингэжэ мартаһангүй абаһан аад, шамайгаа танингүй, Люсида хэлтэглэжэ байба ха юмбди? Тээд, Ринчин, хүлисэһэ аабзаш, бүрэнхы үдэшин гэмээр эндүүрбэ бшууб.

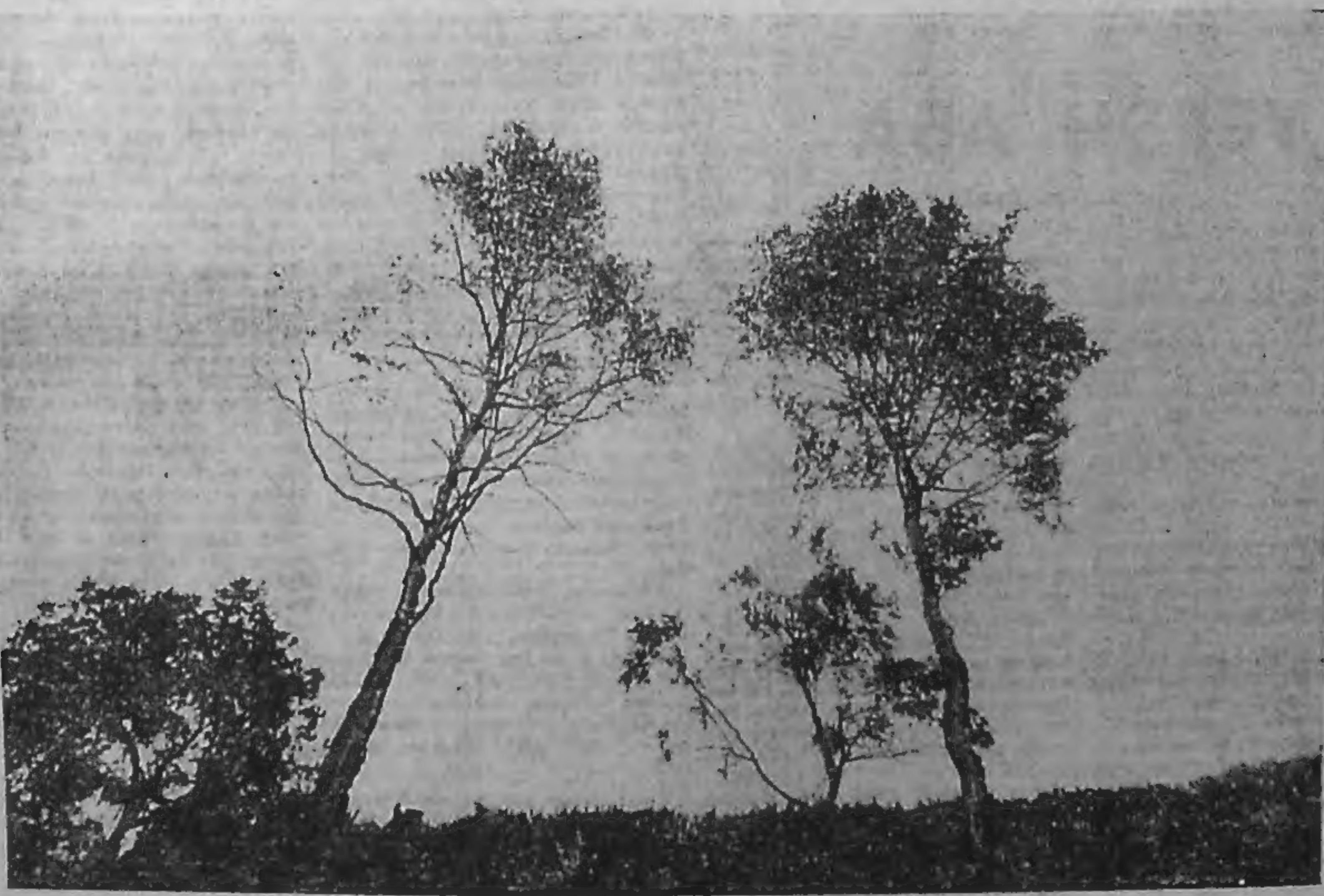
— Ямар хүлисэл гэнэш! Ээлтэй юм аабзэ...

— Зай, һайн лэ гээшэ даа... Ринчинээ абаад, гэртээ ошоо даа, — гэн Андрей Ринчин Люси хоерые һугадаад, хүхюунээр алхашоо бэлэй...

1946 он. Хабаровск.

Налта сагаан хубсанаһын Ныгэн хушалга нэбэрүүлэн, Гоожомол байха нэбэрхон — Гунит, баар, голторол...

Сагаан туһанай үлэһе Харан халаа ангаран, Хараа, нүхэр, үзэ, Аалта дуудал бээ...

УЯНГАТА ШҮЛЭГҮҮД

Ногоон тума эдэлүүлэн,
Нарьяа хүлэг — повод,
Байгал далайн хормой шүүрэн,
Баруулжаа шуумайна повод.
Сэнхир мунхлан дуулгата
Саяанай сагота мундартанууд.
Эртын сагай эхиндээ
Эх газарай шэмыс
Элэгэндээ шэнгээжэ,
Домог хэсэг хүртэлхэн
Домог суута Саяан уула.
Ая ганга
Арсун үнээрор,
Сагаан далай,
Сэнхирмээр,
Ула голоо,
Улад зоноо
Угсөө бүхэндэ ериудхан,
Уулз тулан манараша
Улзы байхан Саяан уула.
Саяан хадын хормойдо
Сэдхэлээ хүдэлгэн байхадан,
Сэнхир долгио Яруунам
Сээжэдэм гэнтэ долгиоо...
Алдар номхон заяатай
Алтан үндэрөө ханаа гүб.

Хаамал далайн хүбөөдэ,
Хамар дабаанай халаа,
Шэрэм харгын буудал-станци
Сагаан шулуута Слюданка.
Урда сагай суурэн
Уула үндэртэй тунанхай.
Составуудай сэргэ-станци
Шэнэ дуута Слюданка.

Хамар дабаан гэлсүүлхэн
Хангай үндэр хяранууд.
Хотгор нургаар залгуулан
Холбоо уулын гэнхжүүлэн
Ногоон торгон тохотой
Бүхэнтэй шобхонууд
Байгал тулан, тонгойжо,
Байбан долгоор умдална.

Хадын орон Түнхэнэй
Худал барин сохилхон,
Наба дүүрэн Эрхүү мурэн
Уула хадын
Уян хүжжэн анхараад,
Хангал тайгын
Хангал үнэр анхараад,
Ангар байхан эгшээдэ
Аян-холохоо зориходоо,
Уян хонгор сэдхэлмөн
Уянгын утааар шэмгэлэнэ,
Татаа мунган гүрлөөдэнэ,
Тайгын хангал шэнгээдэ.

Түнхэн нуурын
Түүхэн баян нуури.
Гурбан зуу үөнхөө
Гүйдэл дундаа үнгэрөө.
Никольско застава. Эндэ
Олон үеын саада тээ
Орос түрүн захиралтаар
Шүргэ үндэр хашаатай,
Шорон түрмэ халатай,
Халха монгол сэрэгүүдээ
Халха-хэрэм баригданан гээ.
Хаанай хажар хаалгашад
Хатуу хуули сахаа гээ.
Хэвээр ташуурай тамшаан дор,
Холбоо гэнхжэн аблан дор,
Шэн зоригто декабристууд,
Шэрээтэ хаанда эсэргүүсэгшэд
Шанга хэлээтэ үзэлхэн гээ.
Совет үеын Түнхэн тосхон
Сарюун замаар алхална,
Бердам сэнгүү байдалаараа
Баглаа сээсгээр бадарна.
Удэр бүри
Улзы байхан
Уйлэ хэрэгээр үерлэнэ.
Үнэр баян
Эрдэм бэлэг
Энхэ жаргалтаар тодорно.

Хадын орон Кавказай
Хангай сагаан уулануудтай
Ураг түрэлэй шэнхэтэй
Сэнхир мунхлан дуулгата
Саяанай сагота мундартанууд.
Эртын сагай эхиндээ
Эх газарай шэмыс
Элэгэндээ шэнгээжэ,
Домог хэсэг хүртэлхэн
Домог суута Саяан уула.
Ая ганга
Арсун үнээрор,
Сагаан далай,
Сэнхирмээр,
Ула голоо,
Улад зоноо
Угсөө бүхэндэ ериудхан,
Уулз тулан манараша
Улзы байхан Саяан уула.
Саяан хадын хормойдо
Сэдхэлээ хүдэлгэн байхадан,
Сэнхир долгио Яруунам
Сээжэдэм гэнтэ долгиоо...
Алдар номхон заяатай
Алтан үндэрөө ханаа гүб.

Эхын дэлбэрхэн хүхэнхөө
Уурагай сээрэн байхандан,
Дайдын халуун энгэрлээ
Галаа тээшээ шэдэлнэ
Халуухан аршаан,
Амидаралтайхан аршаан,
Гайхамшаг домто уһые
Сагота уулын мундартанууд
Галаб холын үе сагһаа
Сээжэдээ хаажа абее гү?
Тахал зоболонхоо абарха
Табисууртайхан байгаа гү?
Үлбэр бэеи үргэлхэн
Үнэтэ умданай
Элүүр энхэ юрөөхэн,
Эмтэ бодосой
Манан, бороо үнхтэй
Манган Саяан болтогой!

Саяан хадын зүрхэнхөө
Салгидан эрээш, Хэнгэргэл
Сортоо дошхон харайсаар
Солоо дуудааш, Хэнгэргэл
Түнхэн ээрлэг хүлэгүүдэй
Мунган дэлхээ хисүүлэн,
Түнхэн голоор дүүлхэндэл
Хурдан дорьбоо түбэрөөгөөр
Хүнхэнхэнэй, Хэнгэргэл
Манган манган туруунһаа
Мана тооно татуулхандэл,
Уурал хабан хүлэржэ,
Ухан хабаар хүүснэш,
Унаган хүлэг Хэнгэргэл
Орьел үндэрхөө эхитэйлши
Омог дуунай аялгатайш.
Мүнхэ саган дуулгатай
Мүнхэ Сарьдаг эхэтэйлши.
Үндэр уудам огторгойн
Уулз манан эсэгтэйлши
Үнгэ байхан Хэнгэргэл
Сагһаа сагта Хэнгэргэл
Шадал нэмэн харайгыш даа.
Шанга хоолойн аялгаар
Сагаа дуулан эдэлхыш даа.
Саяан уулаа
Сэлүүн Бурядаа магтыш даа
Солгөө дуута Хэнгэргэл

Түнхэн басаган шамтай
Танилсандаа урматтайб.
Алтан үндэр — нутагым үндэр
хада.

Зулгы байхан сэдхэлхыш
Зүнхэнхөө сэргэн хүндэлөөб.
Сэлмэг сагаан шарайдаш
Сэдхэлхыш байханын шэнхээб.
Сарюун тунгалаг нюдэдтэйш
Сэсэн бодол уншааб.
Соттой хүхюун аялгаш
Сарьдаг уулын самарланшуу.
Уула халуун дуранин
Уянга дуунай аялгашуу.
Сэлмэг сагаан шарайшны
Сэдхэлхыш байха ходо.
Сарюун тунгалаг нюдэдшны
Замыем гэрэлүүлхэ ото.
Наруул бодолойш болонго
Хүрээлхэл намай ходо.
Сарьдаг уулын дангина
Сэхээ хэлэнэб ото...
Айдар залуу бээшн
Аршаан булгалал ариун байг.
Сэнхир холын сагуудташ
Сээсгэй дэлбээр хангалтаг.
Халюун шаргал нутагтам
Хабарай урин унахада,
Хүхын дууе бараалхан,
Хүржэ шамдаа ерэхэб даа.
Буурал сагаан нутагтам
Бутуулын халбаран байхада,
Булжамарай аялгашагархан
Бусажа шамдаа ерэхэб даа.
Түнхэн басаган,
Түнхэн басаган баяртай!

Түрэл Буряад дайдым
Түхэрээлэн буулгаһан зураг дээрэ
Түнхэн нутагай
Түхөө шэнхэ тухайлхыш даа,
Түнхэн нутагаа
Түүрээжэ,
Түнхэнэй дууша хүбүүдэй
Тодо байханаар дуулаһан
Тобтой уян зохиолнууды
Тобшолон, уяран үзэлхэндэ
Түнхэндэ
Түрүүшнхөөш даа,
Түнхэн нутагай байханын
Таняшархажа хараалби.
Түбшэн зантай зоноорш
Түрэл шэнхэ ябаалби.
Түнхэ нутагта
Түрэлхи мэтэ байгаалби.

Тужа ногоон үнхтэй
Түнхэн нутаг
Баяртай!
Сагаан мунган малгайтай
Саяан уула
Баяртай!
Аршаан булэг унанши
Ариухан хэтэдэ бурьялаг.
Ажалша солотой зоншн
Алдар суугаар тунаг.
Шанга хоолойн аялгаар
Саяан уулаа дуулаһа
Солгөөн дуута Хэнгэргэл
Баяртай!
Сагаа магтан дуулажал бай,
Соттой дуунай аялгаш
Сарьдаг дээгүүр эдэлжэл байг.
Зулгы байхан зонгаараа
Золтой сагым хэнгүүлхэн,
Сэлмэг сэсэн бодолоороо
Сэдхэлхыш дууе шэмгэлхэн,
Түби дээрэ мартагдашагүй
Түнхэн басаган
Баяртай!
Баяртай Түнхэн
Баруун гарыш адханаб.
Түнхэн! Түнхэн!

1976 он.

Буряад хэлээр шэнэ нааданууд

1. ТАБАШ ХАРАЙЛГАНГҮЙ...

Энэ нааданай зорилго хадан имэ. Багшын урид хурагдаа даабартай танилсуулаад, «нэгэн, хоёр, гурба» гэжэ тоолохотой адли, классэй хурагдаа фразеологизмууд болон идиомонууды ханажа бэшэнэ.
Үгтээн сэг соо олоор бэшхые оролдох.
Үгышье хаа хүүгэд хойно хойноһоо ээлжээгээр хэлэдэг хаань, үшөөшье нонин. Юундэб гэхэдэ, түрүүн хэлэгдэлхэн фразеологизм дабтаха өһогой. Харин ямар нэгэн фразеологизм эгээн лүүлдэ хэлэлхэн хүн «табаш харайлгангүй» шүүхэ.

2. ЭРБЭЭХЭЙ ЭРБЭЛЭЭ...

Үхибүүд юла гэжэ нааданхай мэдэнэ ааб даа. Тэрэниие хатуу саархан наринхан түхэрэн модон хоорооршье хээд, хүхюу наада үнгэргэжэ болохо. 4—5 үхибүүд дүхэриглэн зогсоно. Наадагшад нэгэн тэбхэрхэн модо (фанер) нэгэ гартаа бариха, нүгөө гарараа модон дээрээ юлагаа эрьелдүүлэн, түргэнөөр хэлэнэ: «Эрэн байхан эрбээхэй энээгүүр эрбэлээ».
Жороо үгын энэ хубине хэлэмсээрээ, барлад байхан нааданхайгаа нара зүб тойруулан, хажуудахи нүхэртөө дамжуулха, тэрэн үшөө саашань ябуулна. Тингэ тингэлээр юла хүн бүхэндэ ошохо. Гэбэшье жороо үгэ хэлэнгүйгөөр дамжуулха өһогой.
Хэрбээ хэн нэгэнэй нааданхай абаад байхада, тэрэн эрьелдэнгүй хажуу тээшээ унашоо хаань, булта шангаар хэлэнэ: — «Эрбээхэй эрбэлээ, элхэн дээрэ хэбтээ».
Хэнэй барлад байхада, нааданхай хажуу тээшээ унашооб, тэрэ «унтаана» гэжэ тоологдоод, гар дээрхи юмээ хажуудахи хүндэ үгөөд, нэгэ хүл дээрээ дохишоон, дүхэриг тойрохо. «Унтааны» байрадаа эрхэдэнэ, юла дахин эрьелдүүлгэдэн, наадан саашаа үргэлжлэнэ.
Нааданхайгаа дамжуулха байхадаа, тэрэнэ унагаһан хүн баһал «унтаана» боложо, дүхэриг тойрон дохишоохо өһотой.

3. ЗУРАГДАНАН ҮГЭНҮҮД

Энэ наадан бэрхээр зурадаг хүүгэд хабаадабал, таарамжатай. Наадагша бүхэндэ саархан карандаш хоер байха.
Үхибүүдэй нэгэн түрүүн бэлдэгдэлхэн список хаража, үгнүүды уншаа (5—10 үг): урок, далай, лагерь, загашалга, шуурган.
Үгнүүдэй список хэдэн байха эргэлтэй.
Наадагшад зорилго хадан унагаһан үгэ ханажа абаад, забхарлалай үедэ түргэнөөр тэдэ үгнүүды зурагуудаар тэмдэглэхэ. Хожом тэдэ зурагуудаараа ямар үгнүүд уншагдаа гэжэ ханажа хэлэхэ.
Жэжээлхэдэ, «үбэлэ» гэжэ үгэ уншагдана. Нэгэ наадагша шарга, нүгөөдэнэ сана зураа гэлсэе. Харин «загашалга» гэжэ үгын байгаа хаань, хахуули гү, али загаша зуража, уншагдаһан үгэ ханажа абаха эргэлтэй.
Нааданай мурисөөнэй зүйлэйгөөр үнгэргэгдэдэг хэн тула, наадагшад бэе бэеын зурагууды хараха, мүн нэгэшье үгэ бэшхэ эрхэгүй.
Бүхы үгнүүдэй уншагдахада, наадагшад, зурагуудаа харан, ээлжээгээр уншагдаһан үгнүүды ханажа дабтана.
Списогээр үгнүүды уншаһан хүн алдуунуудынь тэмдэгтэжэ, үшөө дахин уншажа үгөөд, мурисөөнэй дүн хэлэнэ.
Уншагдаһан үгнүүды алдангүй зурагууды зураад, зүбөөр дабтанан гү, али үсөөн алдуу гаргаһан хүн илэнэ.

4. ТАНИЛ МҮРНҮҮД

Самбарта нэгэ муртэй таабарин үгнүүдэй түрүүшын үзэгүүд бэшээтэй байха: Ой... оо... и... х... (Н...).
Багша хурагдаа хандажа хэлэнэ:
— Таанар самбарта мэдэхэ таабарингаа мурнууды харанат. Энэ муртэ оройдоол дүрбэн үгэ. Үгнүүдэй түрүүшын лэ үзэг бэшээтэй, бэшэ үзэгүүдэйнь орондо олон тохонууд табатай. Ямар таабари бэшээтэйб? Уншаад таагты.
1. Ойдо оодон нохой хусаба. (Нүхэ).
— Энэ плакат дээрэ баһал таанарай мэдэхэ таабаринууд бэшээтэй. Хэн зүбөөр уншаад таахаб?

ПЛАКАТ № 1.

1. Г...	Г...	Д...	А...	М...	[Х...]	Т...
2. Х...	Р...	Х...	А...	М...	[М...]	Т...
3. Х...	Х...	Д...	А...		[Н...]	
4. Г...	Э...				[Х...]	
5. А...	Т...	А...	Г...		[С...]	
А...	Ү...	А...	Г...			

хурагдаа плакат хараад, шэнгаар уншажа, үгтээн таабаринууды тааха:

- Галба газар долесбо. (Хүрээ).
- Харгы руу хара аяганууд мухариба. (Малай туруунууд).
- Хон-хон дуутай,
Хондой дээрээ дэгээтэй. (Нохой).
- Гэдхээрээ эдэд,
Гээгээрээ гаргаба. (Харуул).
- Атан тэмээн ангас гэдэ,
Аргамжын үзүүр ялас гэдэ. (Сахилгаан).

Ажиглалта: Таабаринуудай срондо үхибүүдэй мэдэхэ шүлэгүүды, басинууды, оныон үгнүүды, дуунууды хэрэгтэжэ болохо. Тинхэдэ нэриень, авторынь хэлүүлхэ.

5. ХЭНДЭ, ЮУНДЭ ХАБААТАЙБ!

Наадаха хүүгэд дүхэриглэн зогсохо. Багша гү, али хурагша гартаа бүмбэгэ барлад, тэдэнэй дунда орохо.
Хүтэлбэрлэгшэ наадагшадта бүмбэгээ хаяжа үгөөд, ямар нэгэн юмэндэ хабаатай үгэ хэлэнэ. Бүмбэгэ абаһан хүн хэлэгдэлхэн үгэ юундэ, хэндэ хабаатайб гэжэ тэрэ юумынь түргэн нэрлэхэ. Жэжээ: дали — шубуун, самолет; хоолой — хүн, амитан, пезшэн; хадаха — хадаһан, таряан; нюур — ном, хүн г. м.
Буруу харюусаһан гү, али удаарһан хүн гартаа үгөөд байха. Гэбэшье дахин зүб харюусахадаа, гартаа доошонь табиха эрхэтэй.
Алдуу гаргагүй хурагша илэнэ.
Туд наада үгын олон удхатай танилсажа байхадаа хэрэгтэжэл, таарамжатай.
Ажиглалта: Энэ наадан ондоошье байжа болохо. Хүтэлбэрлэгшэ бүмбэгээ хаяжа үгөөд, ямар бэ даа үгын энэ хэлэнэ (юумэнэй нэр). Наадагша бүмбэгэ бариха абаад, тэрэ үгынь дүүргээ өһотой: наа-дан, бор-со, хон-ооасгай г. м.

ШЭНЭ ГЭРЭЙ ҮРЭЭЛНҮҮД

Шэнэ гэрнай
Уужам болог,
Энэ гэрнай
Аша гушаар дүүрэг.
Ага морид
сэргьметнай элээг.
Айлшад нүхэд
богоһметнай элээг.
Энэ гэр соотнай
Эиедэн зугаа бү таһарг,
Үргэн богоһметнай алхажа,
Үбшэ зоболон бү орог.
Энэ наруул байрадатнай
Эбтэй зугаа бү таһарг,
Хорон үгэ, хэрүүл
Холуур тойрожо эбаг.
Дүрбэн булантай гэртнай
Дулз татама дулаан байг.
Дүмнэ байхан зүбүүтнай
Дура татама нүхэдтэй байг.
Нархан модон гэртнай
Наратай ходоодо
наруул байг.
Энэрхы сэдхэлтэй
басагантай
Элгэ хушама нүхэдтэй байг.
Ойлоо ерэлхэн гэр соогоо
Олон боложо жаргалты.

Хүдөөһөө ерэлхэн гэр соогоо
Хэмгүй баян жаргалты,
Тэбхэр булантай гэр соогоо
Тэгшэ жаргал эдлэгты,
Үндэр байхан үргөөн соогоо
Үни жаргал эдлэгты.
Уужам шэнэ гэрэйнгээ
Утааень бушхуулжа байгты,
Урин байхан сэдхэлээрээ
Улад зоноо

хүндэлжэ ябагты.
Шэрын хангал анхилуулжа,
Шэнэ гэрээ толбоболта,
Айл, нүхэдөө урмжа,
Айдуусайгаа татабалта.
Аятайхан энэ гэртээ
Амгалан түбшэн ажаһуугты.

С. БАБУЕВАЙ
суглуулбаринаа.

ОНЬОН ҮГЭНҮҮД

Аяга сай дээрэ
Арба хубилха.
Бэлэгэй мориной
Шүдэ харахагүй.
Бэри хүнэй
Наһа хурахагүй.
Гареган гарбалаа,
Түрэлхэн түрбэлөө
мэдэхгүй хүн.

Наран хэршье ялогар хаа,
Нүрөөтэй байдаг.
Хүн хэршье байн хаа,
Хиртэй байдаг.
Ороһон бороо зогсохо,
Ерэлхэн айлын мордохо.
Өөдэ гараха уруутай,
Үгэ хэлэхэ харюутай.
Тоһон соо умбажа,
Торгон дээрэ таршалха.
Туһа хэлхэн мартагдаха,
Тодхор хэлхэн мартагдахагүй.
Түргэдэжэ ябаһаар,
Түрингөө нэтэ гэххээ.
Үхэртэ эмэлэ зохиогүй,
Эхэнэртэ эрхи зохиогүй.
Хобдог хүнине
Хонхон бу болго.
Хомхой хүнине
Тогошон бу болго.
Даахи дороһоо
Хүлэг гараха.
Даг дороһоо
баатар гараха.
Наагуураа нялуун,
Саагуураа гашуун.
Нюуртань алын талган,
Нюргандэн нюдэрга
шударга.
Нюуртаа алтан,
Нюргандаа халтан.
Улаан аягагүй аад,
утаһан бэлхтэй.

Журналистын хэрхээр нутагааа хая зориута ошобоб. Тийхэдээ Цыден-Дамба Дашипилэвич Гончиговтой уулзаж хөөрлэдхэн байнаб. Тэрэ эсэгын табан хүүүүдэй нэгэн болоно: бадма (Шой-ен), Базаржаб (Марзан), Дашидон-дог (Ленхобой), Цыден-Дамба (Буршай), Цыден (Хуумаан). Эхэнх хүүүүдээ эрхэлүүлжэ, бүлгандэнх нимэ — скобко соо абтаһан даб-хэр нэрэнүүдыг үгэжэрхэнхэн бай-гаа юм: урданай хүгшэнэй тон хошонгууша байһан элирээ бэшэ гү! Цыден-Дамба Дашипилэвич-хээ ага нэрэнүүдыг хэллэдэ бэ-шэжэ дурдхыг хуушоол абтаһан-би гэжэ уншагшадта мэдүүлхэ ушартай гэшэз хаб.

Ц.Д. Д. Гончигов Ярууны рай-онной «Победа» колхозой гэшүүн юм. Дайнай ба ажалай ветеран. 1941 оной июль соо сэрэгэй ал-банда өбтээд, 1945 оной декабрь соо Эгэтингээ-Адаг бусанан бай-на. Энэ хугасаа соо гол түлэб Шэгээд армийн алба хэжэ үнэр-гөө: түмэр харгын управлениин дэргэдэ хэлхээ холбооной ажал хэжэ гараһан байна. 1946 онһоо хойшоо лаб 30 жил колхоздоо хү-дэлжэ гараа! Тэрэнэй долоон жэ-лын хонинной бригадирээр хүдэл-гэндэ ошоо. Нүүлэй арбээд жил, пенсидэ гаргараа, барилгашанээр күдэлөө. Малшадтай болоод малай гэр байра баряггүй, заһаагүй га-зарын колхозой дэбисхэр дээрэ олдохогүй байна. Зүгтөө ажал ту-хай хоорлэдөөн мүнөө энээгээр хизаарлаха ушартай. Юуб гэхэдэ, гол хоорлэдөөмнай ондоо юм.

Мааратга, Хангире, Эгэтин-Адаг нутагууд нимэ бүхэшүүлхэ нэр-лэжэ шадаха байна: Базаров Дам-ба (Бүхэ Дамба), Гомбын Мархаа-дай, Базаров Даша, Митыпов Шаг-дар (Улаан Шагдар), Гончигов Базаржаб (Мархай). Эдэмнай дай-най урда тээ, зариманинх бүри Эгэтин дасанай найруудта ба-рилдадаг ябаһан бүхэшүүл боло-но. Базаржаб Гончигович Гончи-ков Цыден-Дамба Дашипилэвич Гончиговой аха, Ярууна соогоо суугай бүхэ ябаһан юм гэжэ хэ-лэхэ хэрэгтэй. Нарһатада болоһон һайндэртэ оло дахин нэгдэхэ һуури эзэлһэн байха.

— Борис Будаевнай хазнахи хү-

бүүн болоноб даа! — гэжэ Цыден-Дамба Дашипилэвич асууба.

— Баргажанай. Баян-Голой, — гэбэб.

— хүрхэйл бэрхэ хүүбүүн байна даа! — гэжэ, өөрөө дэлхэйн чем-пион болоһон мэтэ, ехэ омогор-хожо хэлбэ. Тийгээд хөөрөөгөө нигэжэ үргэлжлүүлбэ. — Урданх Баргажан Бадраа гэжэ алдарша-һан бүхэ Эгэтин дасанай найрта барилдадаг ябаһан юм. Үшөө Гое Гарма гэжэ үрөөһэн нюдэтай

һэн найдадаа таблагүй һааб даа. Үнхөөрөөшье һүүлшын дүхэриг-гэ Буршай Бүхэ Бааньха хоер га-ража өрбэ. Айлшан бүхэ бэээрээ томо, бүлүү байхаһаа гадна, на-һаараа залуу! Тээд туһа болоогүй: Буршай диллэжэ гараа. Эгэтин-адагайхидэй баяр хоер дахин ехэ һэн. Юуб гэхэдэ, энэ юрын бэ-шэ, харин колхозой тогтоһоор 20 жэлдэ зориулжа хэлһэн найр бай-газ ха юм!

Нарһатай уншагшад сооһоо Бу-

һэн, — гэжэ Цыден-Дамба Дашипи-лэвич хөөрэнэ.

Сууга бүхэ тийхэдэ барилдахалаа болиһон ябаа. Тээд онсо ушарай тохөөлдөөн тула, тэрэ бэээ зэл-бэ ха юм. Зүгтөө нутагайнгаа ху-бүүе халан абаха хэрэг гараба-гүй. Базаров Даша хубсаһаа дэ-мьдэ тайлаһан болоод үнгэрөө. Хайшан гэхэб, холоһоо ябаһан айл-шан бүхэ Цырен Хоборков Эгэ-тин-Адагай бүхэшүүлхэ мэдэхэ-бэ гэшэз гүбэ.

зориг яшаха һэм. Цыдыпов Дор-жые халадхоб. Тээд Дымбрылов Гыпыл (нутаг соогоо Гыпыл Дунд-тай гэжэ алдаршанхай) бүдүүн хү-зүүтэй, айкабтар хүдэр бээтэй бү-хэ бэлэй. Гыпыл Дундхатай ба-рилдажа байхадэм абамин: «хү-бүүем аргаар, аргаар», — гэз гү даа! Гыпыл Дундхатайгай ун-гаагааб. Харин Лыгденов Цырен-жаб бидэ хоер нилээд удаан ба-рилдабади. Хэмнай хэнзэшье диллэхэ юмэ бэшэ. Амаралта үг-тэбэ. Амаралтын һүүлээр бодо-ходоо, доогуурнь гүйжэ ороод ээ, Цыренжабаа хаяжархыбэ. Түгэс-хэлэй барилдаанда нүгөө талаһаа булжа өрһэн Гончигов Цыден-Дамбатай тулгарабди. Бишье ха-ягдааб даа. Үгөөдэрэнь сомоной найр болобо. Эүүн-Үльдэргэдэ болоһон барилдаан дээрэ нөөхил Цыден-Дамбадаа дахин хаягдажа, баян хоердохи һуурида гараа бэ-лэйб, һүүлшынхөө 1951 ондо, ар-бадахино дүүргэһэн жэлдээ, Нар-һатада барилдажа, аймагай хоер-дохи бүхэ болооб. Тэрэ үеһин бэр-хэ спортсмен Яков Чимитов на-майе хаяжа, чемпион болоһон юм. Нэгш дахин түрүү һуури эзэлжэ үзэгдөөгүй даа. Бэээр наб-тар хадха яахыбш. Тийхэ үедэ бүхэшүүлхэ шэгнүүрээрнь хубе-даггүй байгаа ха юм.

Ц.Д. Д. Гончиговой барилдааша ябаһан тухай тобшохоноор хэл-хэдэ нимэл даа. Би нимэ бүхэтэй барилдажа, тэрэнэй хүсэтэй, га-б-шагай түргэниие бэээрээ үзэл-хөө тон золтойдо тоолоноб.

Буршай Бүхэ Бааньхине 1950 он-до хаяһан байха юм.

— Тийхэдэ би 35-тай ябааб. Ба-рилдааша хүндэ энэмнай үндэр на-һан болоно бшуу. Тэрэ гэлһнээ хойшо барилдаагүйб, — гэжэ Ц.Д. Д. Гончигов хөөрөөгөө дүүр-гээ һэн.

Мүнөө 1990 он гараад байна. Зун, июнни хуушаар, «Победа» колхознай 60 жэлэйнгээ ой тэм-дэлэхэ. Энэ найрта хүршэ кол-хозуудһаа бүхэшүүлэй, гүйгөөшэ моридой эрхэз байһанинх дэл-жэггүй. Тиймэ тула Эгэтин-Адагай бүхэ хүүүүдэй, хурдан моридой эртэһнээ, мүнөөнөө хойшо бэээ зэлхэз байһанда баян юмнэй, һэ-жэг байхаб даа.

Э. БАЛЖИННИМАЕВ.

Бүхэ барилдааша ябаһан тухайнь

Ц.Д. Д. ГОНЧИКОВ (БУРШАЙ) ТУХАЙ

бүхэ сууга гараһан байха. Нэгтэ Баргажан Бадраагай морин гор-хон соо хирээшэ ха: шэрэжэ ябаһан боошхотой уһааа даахаа болоо! Тэрэ морино мульталжа һөөгтэ уаба ха. Тийгээд Баргажан Бадраа өөрөө тэргынгээ оглообо соо мориной орондо ороод, боош-хотой уһааа шэрэжэ голый уһан сооһоо гаргажархыһан байха юм. Харин Гое Гарма гэшэз Монголой зуун бүхыг хаяа, хорлуулһан юм гэлһэн хураг абадаг һэн. Манай Базаров Даша тэрэ Гое Гармые диллэлһэн юм. Дашамней оройдоо нургаз шоройдожо үзөөгүй бүхэ гэшэз һэн.

1946—1950 онуудай хугасаа соо Эгэти, Эгэтин-Адаг, Үльдэргэдэ Цыден-Дамба Гончиковы хаяха бүхэ байгаагүй юм. Энэһин гэр-шэлһэн хоер баримта дээрэ тог-тоб.

Баяндуев Иван ганса Эгэти, Му-жыхадаа бэшэ, бүхы Ярууна соо-гоо мэдэхэ болоһон бүхэ ябаа. Тиймэ тула зон соо Бүхэ Бааньха гэжэ алдаршаһан бэлэй. Мужы-лынхид гүйгөөшэ мори асараа. Юрдоол, хүршэ колхозойхид Эгэтин-Адагай сурхарбаанда нил-лээд бэээ зэлхэнхэй өрлһэн бай-гаа. Тээд эгэтин-адагайхид баһал минин һуугаагүй гэжэ эли. Мори-ниинх гартла. Тийгээшье һаань, мужылынхид Иваниз хаяха гэ-

рладай АССР-эй арадай артист Цырен Лопсонович Хоборковы таныхагүй хүн республика соомнай олдохогүй байха гээд һанэгдана. Тэрэманай ганса дууша бэшэ, мүн бүхэ барилдааша ябаһан хүн ха юм.

— Цырен Хоборков ехэ түргэн хүн байгаа һэн, — гэжэ мүнөө Цы-ден-Дамба Дашипилэвич хөөр-нэ. — Баруун хүлым абаадхөө. Тээд би алдаһан хүлөө һөөргөнх бу-лалдажа байнгүй, татагдаһан шэг-руунь үшөө сээшань түлхижэ, до-тор дэгээ хэжэ, нүхэрөө гэдэргэнх унагаажархөө бэлэйб.

— Республика соогоо гурбан жэлдэ удаа дараалан хоердохи һуури абаһан хүмб. Ши гайтай хүн байнаш, — гэжэ Хоборков һуулдэнь Гончиговтой хэлһэн бай-ха юм.

Энэ барилдаан 1946 гү, али 1947 ондо Зүүн-Үльдэргэдэ, зунай найр дээрэ болоо. Нимаа Бадма түрүү-тэй үлдэргынхид гастрольдо яба-һан артистые манай талаһаа ба-рилда гэжэ дурдхыһан байгаа. Тийхэдээ энэ удаа Буршайе хая-ха бүхые олободди гэжэ өхтэ найдаа бшуу. Эгэтин-адагайхидшье Буршаймнай хаягдахан гэшэз гү гэжэ сэдхэлээ зобоод абаа.

— Минин Цырен Хоборковтой барилдахаа бодоходо, Базаров Даша хубсаһаа тайлажа байгаа

Ц.Д. Гончиговой (Буршайн) Бү-хэ Бааньхине, Цырен Хоборковы хаялга олые хэлхэжэ үгэнэ. Цыден-Дамба Гончигов, Иван Баяндуев мэтэ, аймаг соогоошье сууга га-раха ябаа гэжэ хэлхэжэ үгэнэ. Гад-на Цырен Хоборков мэтэ, респуб-лика соогоошье нилээд дээгүүр гарай бүхэ гэжэ тоологдохо ар-гатай ябаһан байгаа гэжэ элирнэ. Тээд манай бүхэ Улаан-Үдһөө байха, Нарһатаашье ошоно ба-рилдаагүй һэн хаш. Бүхэ барил-даашын намтар сооһоо абтаһан хоер һонин баримта дээрэ тогто-ходо нимэ байна.

Гэхэтэй хамта, би Гончиговой хүсэтэйе бээ дээрээ үзэлһэн хүн байна гэшэз. Эгэтин-Адагта кол-хозой сурхарбаан түлэг дундаа ороод байгаа. Тэрэ хойм 1948 оной зун минин нүхэд Нимаа Дамдинжаб, Цыренжапов (Шер-хандайн) Цырендоржо, Цырендор-жиин Чимит (Бүүбэй), Намсараев Намжил болон бусад намайе ба-рилдаанай дүхэригтэ һуулгаба. «Эрдэнини барилдаха болоо хадэ, би юрээдөө бү барилдаһуу, наһа-тай хүн аад», — гэжэ Митыб аба хубсаһаа һөөргөнх үмдөө агша һэн. Барилдаха бүхэшүүл намһаа хуу аханууд, бэээршье хүдэр то-мо механизаторнууд ха. Зүгтөө 18 наһандаа ябаһан хүнэй зүрхэ

Цырен-Ханда ДАРИБАЗАРОВА

ШЭНЭ ШҮЛЭГҮҮДНЭЭ

ӨӨРТӨӨ ТАБИНАН АСУУДАЛ

Түрэл арадтаа
Тухатай байха нэххэлгүй һаа,
Юунай тулада
Түхэрээн түбидэ
Түмэн үеше дамжажа,
Бутын дуун доро
Буряад эхэнэ түрөөби!
Угайнгаа түүхэ
Ойндоо түйхэ бодолгүй һаа,
Юунай тулада
Аригуун талада
Ая-гангаар амилжа,
Архан мансыһаа
«Абай-Гэсэрье» соносообки!
Зоной хэрэгтэ

Зулаар бадарха

содхэлгүй һаа,
Юунай тулада
Юуһан дүртэ
Юртэмсэтэс адли

эрхэлдэн
Нараа тойрожо
Наһаа эдлэжэ ябахыби!

Бээдэмни эльгэлэн
Бишынхан үримини нэгэнэ,
Сэлмэг хсгор нүдөөрөө
Сэхэ гэтэн шэртэнэ,
Аласай холын аласһаа
Асуудал дүүрэн хараһаар
Ерээдүй — намайе шэнжэнэ.

ГЭРЭЛТЭ ТАЛМАЙ

Һанана гүш, Хүлэрэгтын эхинэй
сабшалан,
Хажуураа дабтан һуудаг
Һэмнайш дабшалан,
Хатуу буладай шэнхүүр
хонгоо абхан —
Хүгжэм шэнги һонор түглын
суураан,
Жэрбэгэр мүриүүд хангал татан
эххэрхэ,
Жүтөөншэ зүгэ гэнтэ добтолон
дайлаха.

Наран шараад, һаруул талмай
зихэрхэ,
Наймаан зүгһөө үүлэд сугларгад
айлгаха...
Хүлһөө адхан бидэнэй табинан
һури
Хороо соомнай тобойжо дүүраад
түмн,
Сэсэгтэ зунай хүшөө мэтэ
харьдаад,
Гэрэлтэ талмайе үбэлэй дунда
һануулха.

НАМАРАЙ НАЙМАН МҮРТЭЙ ШҮЛЭГҮҮДНЭЭ

Шэб харанхы, Үдэр түргэн
залирна,
Шэмэрүүн саг газарманай ороо,
Набтархан гэрэйнэй сонхоор
набирна
Намарай нобшо бороо,
Нэбтэршэнэ түби хүндөөр
набирна,
Нэгтэшье тогтохогүйд гороонь,
Хэвнэшье хадар «сэһан хүн»
абирина,
Холын һарьдагуудаар хороод.

бурхана,
Номон-Эрлингэй абьээстэй хүтхэм
түгшэнэ,
Эрэнк шала дээрэ ордоһолно
«брейк-данс»,
Эгшэлһэн дуушан хүйтэн хүлһөөр
лэбшэнэ.

Арьса-Бааладаа эжымини
зальбарна,
Ая-гангаар вангалтана сэнзэй,
Мэлыгүүн сагаан Дари-Эхын
шарайе
Мүнгэн сүгсэтэй зулын гэрэл
эльбэнэ,
Нүгөө буланда минин «сэнхир

Намарай хуушаар, дайдын
нэмһэг сагта
Нимгэршэнэ шарайтай нутагини
хайратайш,
Наруули гүбээнүүдшин хадгаджа
бурьгоод,
Намагай үлэншье хадгаджа
бүхыгөөд,
Галта улаанзэй ханамин үнгэрөө,
Галлюун үглөө зоруу доро
мүнхэрөө,
Һаншаг сагаан эхэдэл
аалин
сүхэрөөш,
Һэмбэрэг дэнзэтэ нутагини!

Ж. ХАЛБАЗЫКОВАЙ фото.

Ж. ХАЛБАЗЫКОВАЙ фото.

САГААН ХАДА

Ородой гайхамшаг геолог болон географ Иннокентий Александрович Лопатин мүнөө Багдаринай түбхнэйхэн газарнуудад 125 жилэй урда тээ гарахын байна. Тэрэнэй, Витимэй экспедицийн 26 найзтай хүтэлбэрлэгшын (залуу хүнэй, тусгаар нэрэ зэргэнэ Эрхүүгэй генерал-губернаторай дэргэдэхин онсо даалгабаринуудай чигөөнх байһан) илангха Сагаан хада һонирхолонь татаа хэн. Тэрэ аймагтар үзэхэлэнгэ һайхан байгааһаараа зүрхэ сэдхэхэнь хүлгүүлээ, гайхуулаа бэлэй.

Зүгөөр энээнһээ бүрн урда тээнь Сагаан хадада эвхэнүүд дурлаһан юм. Тэдэ хадые угамһаа түб гэжэ тоолодог, тэрэнэй хормойдо бүхы һандарнуудые, бальжорнуудыг үнгэрэгдэг байгаа. Имагтал энэ шалтагаанһаа уламжалан, 1932 ондо Туз-РИК-гай (туземнэ райгүйсэдкомэй) шиндэхэрини шоор, Баунтын районно түб —Багда (сагаан) рин (хада) баримжа эхилһэн байгаа ха.

Эндэ 38 жилэй туршада ажаһуудаг, дайнай болон ажалай районо соведэй түрүүлэгшэ Владимир Николаевич Козулин поселок тухай эдэ түүхэтэ мэдээнүүдые намда дуулаа юм. Багдарина Сагаан хада гэшэ амар удхатай гэжэ шини өөрөө тобишол хэтыншин тула би шамда эдэ бүгэдыг дуулаганб гэжэ тэрэ онсолон тэмдэглээ.

— Тэрэ байгаалин амаршье хушоо бэшэ гэжэ баталдаг хүнүүд хуулигт өһоор болоходоо зүб юм бээ, юундэб гэхэдэ, амаршье документ соо энээн тухай бэшгэдэггүй байха, — гэжэ Владимир Николаевич хэлбээ. — Гэхэ зуура, энэмнай юунышье бэшэ, алдуу гаргагдаа гэжэ һанаа байһаб. Хэрбээ нарин пятаар шэнжэлээд байбал, тэрэниие занахад болохо бшуу. Яаба хэбшье Сагаан хада гэшэ Багдаринай шотойл һүлдэ болоно.

Тэрэнэй сэдхэл гэжэ би энээн дэнь нэмээхэ һэм. Багдаринайхидта сог зали бадаруудад, һанаа сэдхэлэнь тэгшэлэн эһидаг, хүсэ нэмэдэг гэжэ би хэлэхэ байһаб. Энэмнай поэтически мегафо-

ра бэшэ. Хэдэн үдэр соо эндэ командироводо бахадаа, ингэжэ хэлэхэ үндэлэ баримтатай гэжэ һанаа байһаб.

«Витимские зоры» газетын журналистка Валентина Григорьевна Ивановатай нүдсэнхэйб. Тэрэ Брянскда түрэн аад, ерээдүйнөө үбгэнгэй эндэ танилсаһан байгаа юм ха. Тингээд тэрээнһээ эгээл түрүүлэн Сагаан хада тухай хөөрхынь дуулаа. «Энээгээрээл тэрэ минин дэра сэдхэлэһемин булгааа һэлэ», — гэжэ минин шэнэ хани басагаһин хэлээ бэлэй.

Нүгөөдэ басагы Сагаан хада сүхэрһэн абадһаань абаараа һэн. Ажабайдалайнгаа эгээл хүшэр хүндэ нэгэ үедэ бээдээ. гар хүрэхэ гуйлдаа хүрээд байһан аад, өөрөөшье мэдэнгүйгөөр Сагаан хадада ошоно, тэрэнэй хада хэбсэгэйнуудай, перһадай дунда орожо, сэдатаргаа уйлаа, сэдхэлээ занаа бэлэйб гэжэ минин хөөрэлдэгшэмин хэлбээ. Тинхэдэ үзэхэлэнгэ һайхан байгаали минин ордоһолон хүлгэһэн зүрхэ сэдхэлэһемин тэгшэлэн занаһан юм.

Тэрэ Сагаан хада гансал хүнэй зүрхэнэй бутархайнуудыг хадагалжа байдаг бэшэ. Сагаан хадын байгаали хэды үзэхэлэнгэ һайхан гэшэб! Багдаринай дунда һургуулин географин багша Дарья Батуева Цибикина тэрээн тухай намда лекци уншаа гэхэдэ болохо. Гансал эндэ нарһад ургадаг, Баунтын ондоо нутагуудта нарһа олохогүйт. Эндэ сөбдэг мулһэн хурьһэтэй газар дайдаа гангын, флоксын ургахадаа, гайхамар байдаг. Венс-

рын башмачок гэхэн сээг хоморой шухаг байһан дээрһээ СССР-эй Улаан дэбэртэ оруулагданхай. Тэрэ гансал Сагаан хада дээр ургадаг. Тэндэ рябине, нохойн хоншоор, хүхэ нэрһэн, гүлөөргэнэ, үхэр нюдэн гэхэ мэтэ ургана.

Эндэл тогтохо хүсэлтэйб. Юундэб гэхэдэ, Сагаан хадые магтаһан мүнүүдыг бэшэб бэшэб. Би ондоо зорилго урдаа табинхайб. Би Сагаан хадые хамгаалха хүсэлтэйб. Юундэб гэхэдэ, һерын үнгэрхэдэ, урдынхи жэлүүдтэл адли тэндэхи үзэхэлэнгэ һайхан байгаали художо, элдэб гоё һайхан сээгүүдыг түржэ, һандаржа эхилхэ. Харгы заһабарилдаг участок районой түбһөө Романовка тээшэ ошоһон харгыг, үйлснүүдыг, асфальтаар хушахыи тула хадын хормойһоо бутархай шулуу дахад малтажа эхилхэнь гэшэ.

Багдаринад хоер жэлэй урда тээ ошоһон хүн поселогой үдэр һунигуй хуа тоһоһонд дарагдаһанхай байһынь хараһынь, мэдэхынь шотой. Хэрбээ үйлснүүдыг асфальтаар хушабал, тооһо бурьлхань бараг болохо. Тингэһын тула үнэтэй сэнтэй цемент бэлдэһэнэй хэрэггүй. Асфальта ородог бутархай шулуун Багдаринай хажууда Сагаан хадын хормойдо байдаг юм.

ДРСУ ишэ техникэ асараад, бутархай хайр шулуу малтажа эхилээ. 1988—89 онуудай зунай хүдэлмэрини арба һерын туршада 15 кубометр бутархай шулуун, хайр эһэн малтагдаа.

ной захиралта намда огтошье ойлгодоногүй. Онгосын станци болон «Ранет» дачын поселок эндэл оршонхой. Удын урда ажаһуудаг хүнүүд энэ горхойной эрьдэ амардаг бэшэ гү! Ямар ноёной захиралтаар нимэ абадал гаргагдааб?

Барилгын хүсэтэй эмхтэй гансааран тэмсэжэ бирахгүйб гэжэ һанаад, гэзэтээр дамжуулан энээн тухайгаа хөөржэ үгэхэ хүсэлтэйб. Минин гэр байра барилгын комбинатта ошоһоһонин, тэндэ мэдэхэ хүн олодогүй. Барилгын 102-дохин управлени (тэрэниие И. А. Буксикова ударидадаг) бэлдэхэлэй хүдэлмэри хэжэ байгаа юм ха. Ерээдүйн барилгатай сасуулжа үзэхэдэ, энэмнай өөдгүйдэ зүйл, энээнһээ уламжалан, шаг шууа татаһанай үлүү гэжэ намда хэлээ.

Элдэб сээгүүдээр, ногоогоор халуурэн харагдадаг Протоко горхойной голдо юм болошоо гэшэб гэжэ таанад тараад үзэ. Удатагүй эндэ тооһон, хэлзэн тала үлэхэнь лэ.

Л. ХОМЯКОВ, 93-дахин округоо Улаан-Удын городской Соведэй арадай депутата кандидат.

— Энэмнай аймагтар Багахан болоно. Бутархай шулуу малтажа абахадамай, танай Сагаан хада хохидохогүй. — гэжэ арай шалай бээ барим, дурда гутагһаар харгы заһабарилгын участогай начальни А. Г. Меркаров хэлбээ. — Хадые һандаргана гэжэ худлаар хэлэнэ. Нэн түрүүн хүнүүд тухай бодонсбди. Харгы замуудыг асфальтаар хушаадаа, тэндээй элүүр энхы сахин хамгаална гэшэбди. Урдандаа Сагаан хадаһаа абтаһан избеоско үйлснүүдээр адхадаг байгаа. Энэ хорото тооһоор эндэ ажаһуушад сэг үргэлжэ амилха баатай болодог һэн. Табан жэлэй туршада бутархай шулуу малтахын тулада Сагаан хадые ДРСУ-дэ дамжуулан үгэхэ шиндэхэри абахадаа, райгүйсэдком хүнүүд тухайл анхараа бшуу.

— Шабар шаба соо байгаад, тооһо шоройгоор амилгад, Сагаан хада тээшэ һайлаһаан хаража байха гэшэ гүбди! — гэжэ Баунтын райгүйсэдкомой түрүүлэгшын орлогшо Г. П. Лысов хоротойхоноор асуугаад, тэрэ дарыдаа нимэ харюу үгбээ. — Угы даа, харгы зам гэшэ ажабайдал болоно бшуу. Сагаан хадада үнэтэй сэнтэй юун биһи!

Багдаринад оройдоол дүрбэн жэлэй туршада ажаһуужа байһан Геннадий Панферовичто Сагаан хадын амар үнэтэй сэнтэй байһынь сэгнэхэ һэшхэл юун байхадаа, 22 жилэй урда тээ Багдаринад ажаһуужа эрһэн Анзор Георгиевич Маркаровтал адли тэрэндэ Сагаан хада барилгын һайнынь, үнэгүйшье материал болоно бшуу. Тэрэниие малтажа абаһын тула эхэ мүнгэ зөөри гаргашалһанай хэрэггүй.

Багдаринад түрһэн, үдһэн хүнүүдтэ байгаалин энээхэн һүлдэ тэмдэг тэдэнэй тоонто нутаг болоно бэшэ гү! Үйлснүүдыг, харгы замуудыг асфальтаар хушуулын тулада һайн дурараа арсаад, һандаргаһан хадын хажууда ажаһуужа болоно гэшэ гүбди! — гэжэ Багдаринай дунда һургуулин багша Валентина Евгеньевна Козулинагай хэлһэн үгснүүд мүнөөшье хүрэтэрөө сэдхэл сооһоомни гарадагүй.

Асфальтаар хушагдаһан үйлснүүдэй болохын тула байгаалин үзэхэлэн һайхан оршомдо сэгнэн абаха аргагүй болоно гэшэ гүбди! Хүндэ шухала хэрэгтэй эдэ хоер зүйлүүдыг мургалдүүлжэ бололтой гү! Байгаали тээшэмнай хүнэй бээдэ хэды һайн нүлөө үзүүлдэг бэ гэжэ хэлһэнэй үлүү. Тэрэнгүйгөөр ажаидерха гэшэмнай хүшэр хүндэ болохо бэшэ гү!

Сагаан хадын избеоско хэлгэһын аргагүй байдаг.

— Хэлгэхээр зүйл бин. Багдаринада далаад модоной газарта тэрэ оршонхой, — гэжэ райгүйсэдкомой түрүүлэгшэ В. В. Хингелов харюусаба. — Тинхэдэ асфальт тушаад процент үнэтэй болохо. Бутархай шулуу, хайр эһэ асархын тула манда мүнгэ зөөри, техникэ байхагүй.

— Үнгэрэгшэ жэлдэ Сагаан хадаһаа малтажа абаһан 9 манган кубометр бутархай шулуун, хайр эһэн минхт болоо, — гэжэ Вячеслав Васильевич намда атигүүлхэ гэжэ оролдоо.

Холуур бодолгүй хүтэлбэрлэхэдһөө болохо, манай ажабайдал хэды эхэ аюулда ороноб даа, Бидэ һанайл энэниие ойлгожо эхилээбди. Гэхэ зуура, үнөөхил холуур бодологгүй хүтэлбэрлэгшэдай диндэнх ажал хүдэлмэринүүдыг бэлүүлһээр зандэ. Энэһье Сагаан хадада гүйсэдөөр хабаатай.

Хадаһаа шулуу бодолгүйгөөр малтажа абаһаа хадада, поселогто амар аюул асарха гэжэ Багдаринай геолог-шэнжэлэн бэдэрэлгын экспедицийн отряды начальни Владимир Николаевич Белокопытов намда дэлгэрэнгэ гээр хөөржэ үгөө. «Раконой модой һанамжын шоор, Сагаан хадаһаа малтажа абтаһан Багахан бутархай шулуун аймагтар охэ тохидолдо оруулжа магад. Хадые малтажа эхилхэдэ, (малтагдама эхилхэнэй) хада хабсагайнууд буюу хэбсэгэй унаха. Шанга балханда үлөөлгэхэдэ, хада хабсагай шулуунууд хамхэрэн унадаг юм бээ, гэбшье тохидын дэсүүр малтахада аюулын бүрн охэ болодог. Манай энда бороо хура элбэгээр ородог. Тинхэһээ

уһа эхэтэй. бороогой ходо ходо орожо байгаа һаань, Сагаан хадын хабсагай ууланууд хэмхэржэ унахадаа болохо. Харин тэрэнэй хормойһоо үйлснүүд эхилнэ бшуу. — Эндэ үшөө нэгэ нимэ асуудал гарана. Сагаан хадын бутархай шулуун харгы замуудыг хушаада, тунһатай байха гү! Тэрэниие инженернэ геологидэ хэрэглэхынь би һанангүйб. Хадаһаа малтажа абтаһан бутархай шулуугаар хэдхэн асфальт адеглан харахада бүүхэ бэшэ байдаг. Гурбан жэл болоогүй байхада, асфальтнууд эндэ тэндэ нүхэ гаража, һан дэржа эхилдэг. Энэһье ойлгосотой. Избеоскотой бутархай шулуун шинг нойто бээдэ бэлэхэнээр шэнгэжэ, һандаржа зааалдаг.

— Эндэ ухаатай сэнн англичаинуудай хэлһэн онһон үгыг дурлаагүй байһын аргагүй! — Үнэгүй зүйлүүдыг худалдажа абаһын тула бидэ тинхэһье бэлэ бэшэбди. Тинхэдэ жэл бүхэндэ харгынууд дээрхэ сүмэрһэн асфальтнуудыг бүлгэһын тула Баунтын райгүйсэдком бэлэ байгаа гэшэ ха.

Бидэ үндэр болбосоролтой хүнүүд шэнги ажаһуужа хүсэлтэйбди. Бүхы хүгжэнги ороонуудта амар нэгэ юмэ хэжэ эхилхынтээ урда тээ аймагтар нарин нягтаар шэнжэлжэ үзэдэг.

Херин Сагаан хадые хэмшэ ашэнжэлжэ үзөөгүй.

— Хада ашгылгадаһаар бэлдэгдэггүй гэжэ бидэ эрид мэдүүлэбди, — гэжэ Багдаринай геолог-бэдэрэлгын экспедицийн ахамад геолог Г. Н. Циулин хэлбээ.

— Сагаан хадын ноёснүүд тодорхойлдоогүй. Уурхай малтаһын тула проект табигдаагүй байна бшуу. Манай нэгэ парти Сагаан хадые шэнжэлэн үзэхэ хүсэлтэй байгаа. «Бутархай шулуунай ноёснүүдэй сэгнэлтын шоор, үрэмдэгийн хүдэлмэри үнгэрэгшэнэй хэрэггүй» гэжэ үндэһэлтэ зуураа, Баунтын райгүйсэдком манда арсаа һэн. Тинхэдэ мүнөө Сагаан хада дээрэ шотойл һандарал эхлэжэ байна. Үнэгүй бутархай шулуу абахада, зохид лэ юм бээ. Гэхэ зуура, бусадһье барилгын материалнуудыг олоходо болохол. Сэхынь хэлэхэдэ, манда энэ хэрэгээр хэмшэ халдаагүй.

— Үдэһэлэн тээшэ бидэ Сагаан хада тээшэ ошободи. Эдэмнай нутагай газарта хадые хамгаалаар эгээл түрүүлэн үгэ хэлһэн Валентина Григорьевна Иванова, байгаали хамгаалгын районно бүлгэмэй түрүүлэгшын орлогшо байһан Зинаида Иванова Чувалева, Дарья Батуева Цибикина гэлшэд болоно. Тэрэнэй «Ажамжиклубай» хүүгад үнгэрэгшэ жэлдэ бүхы багдаринайхидта нэмэл бэшгэлтэйгээр «Витимские зоры» гэһэн газетын тулалдажар ингэжэ хандаһан байгаа биологич болон географин талаар ногоон класс тэндэ нээһын, сахин хамгаалхын тула сэйхир хүтхэн уһатай булагуудтай Сагаан хадые закатник болгожо абахадаһаа һурагшадта тунһаа. Зүгөөр энэ хандагдаа хэмшэ анхараһаа хандуулаагүй.

Эдэ эхэнэрнүүдэй хүн бүхэнкинь Сагаан хадын амар аюулда орохосо байһынь үнэн зүрхэнһөө мэхос дэрэн, тэрэниие аберха хүсэл оролдолго гаргана. Бидэ нарын тужа соо ороно, Дарья Батуевагай һурагшадтай хүсөөр гаргана экологическа зүгөөр дэбшан ошободи. Тэрэнкинь, шэнэһэн саһанай хангалтама һайһан, үнэр анхилна. Хурһан гэхэ гү, ам газар дороһоо заһан хурһан шэнги томо шулуун модонуудай дундаһаа харагдаба. Тойроод хада хабсагайнууд, һовг бургаһанда элдэб үнэгтэй бүдэй урталан вагданхай. Тинхэдэ энэмнай нагһын газар болоно.

Бидэ шулуун ташалан өөдэ гарабадди. Онсо өөрсэ түхэл мажтайгаар ургэһан нарһадыг, элэ шобо оройтой хабсагайнуудыг, байгаалин үзэхэлэнгэ һайхан зүйлүүдыг ахирнууд намда харуулаа юм.

Хада дээрэ гараад харадаһанай Багдаринай байнгуудараа яларан байгаа һэн. Толгой эрьемэ үзэхэлэнгэ һайхан байгаалин оршомдо бидэ удаан зогсожо, зүрхэ сэдхэлээ ханан ишэ тинхээ хараһанайбди. Тинхэһээ байгаалин зарлигаар үгтэһэн нимэ гоо һайхан юмһье һандаржа болохогүй гэжэ хэлэхэ, байһобди.

А. ФАДЕЕВА.

АБАРАГТЫ!

Апрелин эхиндэ би Юрэтэй уулзаһооб. Бага балшар наһанһаа бидэ хала хадхаа ажаһуудагбди. Мүнөө Юра бүхэтэршэг болоһон зогсожо байба. Тэрэ хуушарһан сүүмхэ баринхай. Тэрэн соонь слесарин хэрэгсэлнүүд байгаа ха.

— Амар мэндэ, Лень! — гэжэ өөрнөхээрээ мэндэшлэб.

Тэрэ юунышьеб тухай һанаагаа зобохон аад намда хөөржэ үгэхэдэ зүрхэсэнгүй гэжэ ойлгоб.

— Лень, шагналши, манай Протоко горхон һалахынь ха, — гэжэ урмайгөөр хэлбээ.

«Хостуу гү, ам шоглоно гү!» — гэжэ би абаһаар һанаахыб.

— Юундэ гэшэб?! — гэжэ би гайхан һурбоб.

— Мүнөө горхон үгы нэгдэхэ Тэрэнэй эгээн эхиндэ хайр эһнэ абахын тула харгы гаргажа, томо дошо болгон хайр аджажархо Манай Протоко ингэжэ хаагдашаба гэшэ. Ямаршьегүй урдажа байһан горхойной эхмие хааһаар захиралта үгһэн хүниие бусадой һургаал абаһаар хэлһээ хэрэгтэй байгаа, — гэжэ минин хурша хараһа шэрээл табихаар гэртээ түргэн абаһаба.

Протоко горхойной ураскал хоер талаһаа хаагдаһанхай байба. Түрүүшын дошынь горхойной уһан шангаар нэшэнэ, хоердохин хоер соргоор уһаһынь урдажа, тохой тээшэ ошоһон харгы болоно. Эдэ соргонуудһаа багахан ураскалтай горхон Сэлэнгэ мурэн руу шудхана, Манай бага балшар наһандаа заһаа хахуулидажа, шунгажа сэлгэдэг Протоко горхон нимэ аюулда ороод байна. Тохой дээрэ эрчхээ зуугаад метрэй газарта 5—7 метр үндэртэй зуугаад модо утатой дүүргэгдэггүй даамба эхилнэ. Түрүүшээр ажал хүдэлмэри эршэмтэйгээр абуулагдаад, мүнөө зогсоһонхой гэжэ ойлгохоор. Тэндэ барилгын техникэһье, автомашинуудай мурнуудыг харагданай. Сэлэнгын зарим хубиче хахын тула даамба бэлдэнэ гэжэ би юундэһьеб һанааб. Зүгөөр мүнөө түхэрээн сүүдхын туршада шахуу байгөөлдэ эзэн бусвар хандаһабди, хоро зүргэнбди, гол горхонуудыг аберха хэрэгтэй гэжэ радиогоор, телевиденээр хэлдэг, газет, журналнуудта бэшэдэг болонхойл. Протоко горхонны усадхаа гэхэн ноё-

ной захиралта намда огтошье ойлгодоногүй. Онгосын станци болон «Ранет» дачын поселок эндэл оршонхой. Удын урда ажаһуудаг хүнүүд энэ горхойной эрьдэ амардаг бэшэ гү! Ямар ноёной захиралтаар нимэ абадал гаргагдааб?

«Бурядай залуушуул»

Хойто зүгэй арадуудай ассоциаци

Апрелин эхэнд болохон Хойто зүгэй үсөөн тоото арадуудай съезд дээрэ байгуулагдахон ассоциаци ороной үргэн эхэ нутагуудай үндэсн зоной аша туйне хамгаалха байна.

Холын Хойто зүгэ ажаһуудег хорн гаран арадуудай сөөн хуви заяа тодорхойлохо гэшэ шухала удха шанартай гэжэ съезд дээрэ тэмдэглэгдэ. Энэ дээрэ хуралдаанда хабаадахаа эрхэн бүхэ делегацинуудай түлөөлгүэд үсөөн тоото арадуудта хабаатай олон тоото ороо шухала асуудалуудые зүбшэн хэлсэһэн байгаа. Үндэһэн зоной ажаһуудег нутагуудта министертэстэнүүд болон албан зургаанууд ажамы эрхилхэдэ, нутаг зоной онсо нлгале, аша туйне, хараада абангүй, национальна политика хазгайруулһан, тэдэнэй хуудал байдалые түгжөөлгэдэ анхараааа хулаадуулһан, оршон тойронхи бай-

гавалине эрнд муудхаан байха юм.

Таймырай автономито округой ассоциацин президент долган Н. Н. Большаков, «Мангаланский» совхозой оро үсхэбэрлэгшэ чухча А. С. Гиргольнуу, национальна хургуулинуудай эрдэм-шэжлэлгын институтай ахалагша эрдэмтэ хүдэлмэрлэгшэ, «Арун» ассоциацин президент, эвенк хэзэнэр Э. Н. Пикунуова, Яхадэй АССР-эй хойто зүгэй арад үндэһэтэдэй ассоциацин президент эвен А. В. Кривошапкин, Алыгднер тосхойн участково больницын ахмад врачтофа Р. А. Киштелева, Сахалинай областин хойто зүгэй арадуудай ассоциацин советэй түрүүлэгшэ оротон Н. В. Солорүүлэгшэ, Сургуудай ангай советхой ангиушан ханты яһанай М. И. Сопочин, «Востоки» колхозой парткомой секретарь нияз Г. Н. Псягин, СССР-эй арадай депутат нанай эхэнэр Е. А.

Гаер болон бусад элнхэл зүбшэн хэлсэлгэдэ хабаадаба.

Хойто зүгэй үсөөн тоото арадуудай түлөөлгүэдхөө гадна, холын Хойто зүгэй, Сибирь болон Алас-Дурна зүгэй бага арадуудай ажабайдалай аша тухада дүтэ али бүхэ бусад үндэһэн японай түлөөлгүэд Уставай ёһоор ассоциацин гэшүүн байха аргатай.

Съездин делегатууд деклараци баталһан абба. Энэ үргэн эхэ нутагай 16 арадуудай оройдоол долоонини национальна автономитой юм гэжэ докүмент соо хэлэгдэнэ. Эвенүүд наһецууд, саамууд, селькупүүд болон Совет оройной Хойто зүгэй бусад арадуудай түлөөлгүэдэй гүрэнэй, экономическа ба хуули ёһоной байгууламжгүй байгаа тэдэниг нэгдүүлхэ, национальна ухаан бодомынь нэгдэхэ хэрэгтэ бэрхэшээл түбэгүүдые ушаруулһа. Эгээл тиймхэнэ национальна районуудые, сельскэ Сове-

дуудые нэгдэхэтээ хамта үг угсаатнай советүүд, старейшинүүдэй советүүд гэжэ мэтэ өөһдөө өөһдүгөө хүтэл-бэрилгын түхэл шэнхэнүүдтэ бусаха шухала гэжэ съезд тооллоно.

Байгавалин нөөсэ байлигуудые ашаглалгада, хэрэглэгдэ хабаатай асуудалуудые шидэхэдэ, үсөөн тоото арадуудай аша туйне, анхрал оролдолгыё хараада абаха шухала.

Урма зориггоо бадаржа, ажабайдалаа хубилган шэнхэдхэлгэдэ эдэбхитэйгээр хабаадаха урхадангаар делегатууд нутагайхидтаа хандба. Имангал өөһдүгөө хүсөөр, ухаан бодолоор, үндэһэн японай ёһо заншалнуудта, социалис үг зорилгонуудта үнэн сэхэ байһаараа манай ерээдүйо хангажа болоно гэжэ деклараци дотор хэлэгдэнэ.

[ТАСС].

Уужам үргэн Буряад ороноймнай хойто хизээр дайдада хэтэ холын сэтһаа хойшо оротонгууд (эвенкүүд) ажаһуудэг. Эдэнэргол түлэб ан, загһа олзборилдог, оро үсхэбэрлэдэг ажалтай зон. Тиймхэнээл бүхэлм сэгәә ой тайга соо, үһа голнууд дээрэ үнгэргэдэг заншалтай. 20—30-аад онуудээр Хойто-Байгалай эвенкүүд айл бүридөө 30—40 оро баридар байһан юм. Оро хэдэа эвенкүүдые мяхаар, арһа шүрбэһөөр хангадаг байгаа бшуу. Эвенкүүд орооо унажа, холын ой тайга соогур ан арыатанине агнажа, хоолойгоо тэжээдэг бэлэй.

30-аад онуудай хүлгөөтэй хушгэр сэгүүдээр, ганса хүндэ шүтэлгын үедэ оротонгуудые ой тайга соо-һоонь гаргажа, колхозуудта хүсөөр оруулһан юм. Оротонгууд дуратай газартаа агнаха, оро үсхэбэрлэхэ аргагүй болобо. Эдэнэрг газар халалха, тарһаа ургуулха, үхэр мал үсхэбэрлэхэ, барилга хэхэ ушартай болсо. Хэтэ холын сөгһөө хойшо эрхилжэ ябаһан ажал хэрэгтэ орхихон оротонгууд үбшэ хабшанда дарагдажа, өхэ наһеһе эдлжэ бирахала болоо бшуу. 1935 он хүртээр СССР-эй Совнаркомой дэргэдэ Хойто зүгэй арадуудай комитет бии байһан юм. Энэ комитет бага арадуудай байдал хуудалые хайжаруулха талаар эдэбхитэй ажал ябуулануудые бэлүүлэгдэг бэлэй. Энэ комитетэй тэргэдэха үдэрһөө хойшо хойто зүгэй арадууд тухай эхэ анхрал хандуулгдахааа болжж, ан, загһа агнадаг газарнуудын хүсөөр шухуу абтажа, бэшэ хүнүүдтэ үгтэһэн байха юм.

Һүүлэй жэлүүдтэ эвенкүүдэй байдал хуудал хайжаруулха талаар бага бэшэ ажал ябууланууд бэлүүлэгдэнэ. Гэбшье олон эвенкүүд дулаан зонид байрагүй, хэхэ ажалгүй зобоно. Энээнһээ уламжалһан, минн зэйха зурха ушартай болоно.

Би наһаар Хойто-Байгалай районий Холоднай хуури хүрбэб. Эндэ эхэнхдээ эвенкүүд хуудар юм. Һүүлэй жэлүүд соо хууриной үйлсэнүүдтэ шэнэ гэрнүүд олоор ербын бодоһон байха юм. Үнгэрһэн жэл найман жэлэй хуруулини шэнэ байшан ашаглалгада оруулагдаа бэлэй.

— Һүүлэй табан жэлэй туршада манай Холоднай хууринда 3 миллион түхэриг барилга-хабсаралгын худалмэри хэдгэ. хууриноймнай бүхэ үйлсэнүүд асфальтаар хушагдаа. Найман жэлэй хуруулини барилгада 1 миллион 300 мянган түхэриг гаргашагдаа юм. Эндэманай соелой байшан барилгатай болоһоор үнхэнэй ааб даа. Байрын гэрнүүд дуталдажа, хэхэ юмз яһала өхэ, гэжэ Киндигирэй сельскэ Советэй түрүүлэгшэ, Буряадай АССР-эй арадай депутатаар наһаар хунгадһан А. Н. Алексеев хэлэнэ. Анатолий

Николович Алексеев өөрөө оротон угсаатнай хүн болоно. Тиймхэнээл хууринойгаа ажалшадэй байдал хуудал тухай һонирхолтойгоор хоорэнэ.

Дүшөөд наһанэй дунда зэргын хүдэр дорюун бэстэй энэ хүннио харахада, ангиуша хүн гэжэ абанаар лэ ойлгохоор.

— Би бэлшэр бага наһанһаа агнуури хэдэг хүм. Мүнөөшье ойдо гаража агнадагби. Ажал эхэ. Сүлөө сөгэй гарахадан, ой ошодогби. Агнаха дуратай хүнүүд хуу-

танисабабди. Дүшөөд наһаа ша-хажа ябаһан энэ эхэнэр үшөөл залуугаар Холоднай хуури ержэ, хубсаһа оехо цех нээлсэһэн байна. Немец үндэһэн яһанай түлөөлгүшэ юм. Оротон басагадые ангай арһаар хубсаһа хунар оехо хүнгэн бэшэ мэргэжэлдэ хургажа байнхэй.

— Арбан дүрбэн жэлэй сазна-хана энэ хубсаһа хунар оехо цех нээгэ һамди. Жэлдээ дундэ зэргээр 310—320 мянган түхэригэй хубсаһа хунар оежо, районийнгоо

Хойто зүгэй арадуудай ажабайдалһаа

ЗОЛ ЖАРГАЛТАЙ АЖАҢУУГЫТ!

риндамнай олон. Тээд бүхэ эвенкүүдтэ агнаха зүбшэл үгтэнгүй. Тиймхэнээл гомдол бариха ушар олон гарана. Гарахашье ээргэтэй. Эвенк хүн агнуури хэсгүй һаа, юугээр хоолойгоо тэжээхэ гэшэб? Ниймэангарскын коопзверопромхозой директор В. А. Барановтай энэ асуудалаар олон удаа шанга-ханаар лэ хоёрлэдхэн хүм. Үнгэрһэн жэл Тыва, Холоднай, Кичорз голнуудай эрье дахан агнуури хэхэ зүбшэл эвенкүүдтэ үгтөө. Энэ эхэ һайн хэрэг, гэжэ А. Н. Алексеев сэдхэлээ хүдэлгэн хэлэнэ.

Холоднай хууриной ажалшад сөгөөн үнэгэ үсхэбэрлэдэг, агнуури хэдэг, ангай арһаар хубсаһа хунар оедог байха юм. Эдэнэр ур-даны 1500 оро үсхэбэрлэдэг бэлэй. Хэнэйшьеб даа, дээдын зургаанай захиралгаар энэ ороноуд үгм хэдгэһэн юм. Мүнөө орын фермэ дахнаа байгуулха ябуулга бэлүүлэгдэжэ байна. Хэдэхэн жэлэй үнгэрөөд байхада, орын хүрэг Холоднай нутагта бэлшэжэ ябаха бээ гэһэн этгэл найдал минни досоо эжэлүүдгүй түрөөдхэ юм.

— Манай хууриной хубсаһа оедог цехтэ ошөө. Оротон басагадай оёһон малгай гуталуудые районийнай ажалшад өхэ дуратайгаар худалдан абадаг юм. Бэрхээр оедог залуу басагад тэмдэ-мнай олон даа, гэжэ А. Н. Алексеев дурдаба.

Үдэрэй сэйлалгын Һүүлээр хубсаһа оедог цех соо орожо эр-бэбди. Залуухан оротон басагад арһа эсхэжэ, малгай гутал оежо хуунад. Толгойгоошье үргэжэ хоёрлэдхөөр сүлөөгүйнүүд хэбэр-тэй. Эндэ цехэй начальник Наталья Константиновна Ремпельтэй

ажалшадта худалданабди. даа-барьяа ходоодоо үлүүлнэбди. Басагадин гартаа дүйтэй, ажаллаха-даа бэрхэнүүд юм даа, гэжэ Н. К. Ремпель сүг хүдэлдэг оротон басагадэа магтэна.

Нэдежда Шангинз-Алексеевко, Вика Ганюгина, Екатерина Платонова, Татьяна Жигун болон бусад басагад малгай, гутал, шала дээрэ дэлгэхэ дэбисхэр, дэгэл ангай арһаар оеходоо, шадмаар бэрхэнүүд болошонхой. Жэшээлхэдэ, Вика Ганюгина нарадаа 2300 түхэригэй хубсаһа оехо аад, үнэн дээрээ 2600—2700 түхэригэй хубсаһа оежо, бэшэнэйгээ магтаал хайшаалда хүртэнэ. Вика Ганюгина эхэнэрнүүдэй, эршүүлэй малгай, дэгэл, гутал оеходоо, бүхэ ажаллаа тэгшэ хайнаар хэдэг заншалтай. Тэрэнэй эсэгэнэ, үбгэ эсэгэнэ-бэрхэ ангиушад байһан юм. Үндэр наһа наһалжа үрдингүй үбшэндэ нэрбэгдэжэ наһа бэрэлһэн. Вика мүнөө гэртээ гансаараа байдаг.

— Бараг һайн хүдэлнэб, нарадаа 270—300 түхэриг олоноб. Энэмин эдөө хоолдом, хубсаһа хунар абахадам ядаралгүй хүрэдэг. һайнаар ажаһууһын тула эрхим һайнаар хүдэлхэ шухала, гэжэ Вика хэлэнэ. Екатерина Платонова, Надежда Алексеевко болон бусад басагад нарадаа мүн лэ 300—350 түхэриг олодог байха юм.

Хубсаһа оедог залуу басагадтай танисажа хоёрлэдхэдэ, олон юмз эли тодо болоодхино. Ажал хүдэлмэри Холоднай хууринда олохо гэшэ бэрхэтэй хэрэг. Ан үсхэбэрлэдэг фермдэ үлүү хү-

нүүдые абаха аргагүй байна хэ юм. Эршүүл хубсаһа хунар оехо шадалгүй. Энээн дээрһээ сэрэгэй албанһаа бусаһан залуу хүбүүд ажал хүдэлмэри абаһаар олоногүй. Дүтын Кичерэ, Нижне-ангарск ошого ушартай болоно. Холоднай хууриной хүн зон бултадаа тэгшэ хайнаар хууна гэжэ хэлэхын аргагүй. Агнуури хэдэг, хубсаһа хунар оедог, ан үсхэбэрлэдэг оротонгууд бараг һайн хуудар юм байна. Байгша оной янарь нараһаа хойшо эвенкүүдтэ тыва, Холоднай, Кичерз голнуудай эрье дахан агнаха зүб-

шэл үгтэбэ. Январь, февраль, март нараһууд соо Тыва голоор агнуури хэнэн залуу ангиушан Алексей Ганюгинтай уулзажа хоёрлэдхэбди. Алексей үнгэрһэн жэл сэрэгэй албанһаа бусаһан байха юм. Эдир залуу, хүсэ тамир түгэлдэр.

— Ехэл оройтожо агнуури эхилэб. Гэбшье 6 булга, 37 хэрмэ, 8 холоног барлаб. Муу бэшэ хэрэг. Байгша оной зун даажа абһан участогтаа урса гэрнүүдые барилгэб. Бэлэдхэл хайнаар хэхэб Тингэбэл 20—30 булга бариха арга боломжо бии, гэжэ А. А. Ганюгин хэлэнэ. Холоднай хууриной эвенкүүдтэ 500 хаб загһа бариха, загһа олзборилхо зүбшэл үгтэбэ. Эдэнэй байдал хуудалые хайжаруулха талаар Һүүлэй сөгта багэ ээргэ ажал ябууланууд бэлүүлэгдэжэ захалба. Хойто зүгэй арадуудай эмхидхэлэй конференци Улаан-Үдэ хотодо үнгэргэгдэжэ, Буряадай АССР-эй Хойто зүгэй арадуудай ассоциаци эмхидхэгдэз һэн. Москва хотодо Хойто зүгэй арадуудай Бүхэсоюзна съезд үнгэргэгдэжэ, Холоднай хууриной ажалшан, бэрхэ ангиушан Ю. И. Черноев делегат боложо, тус съездын хүдэлмэридэ хабаадалсаба. Энэ һайн хэрэг. Манай Хойто-Байгалай районий эвенкүүдэй байдал хуудалые хайжаруулха хэрэгтэ нутагай Советүүдэй арадай депутатууд үүргэ нүлөө үзүүлжэ, Холоднай хууриной эвенкүүдэй ажал хэрэг, ажабайдал саашадаа мүн лэ хубилха бээ гэһэн найдал минни досоо түрэнэ.

Б. ЖАМЬЯНОВ,

Севаробайкальскын түмэр замай отделенини машинистын туһалагша.

ЭВЕНК ОРОН ТУХАЙ

ВЛКСМ-эй Буряадай обкомой болон В. И. Ленинэй нэрэмжэ-гэ пионерүүдэй Бүхэсоюзна эмхини областной Советэй үмэ-нэһе хоер нарадаа нэгэ удаа гаража байдаг хүүгэдтэ зориу-лагдаһан «Хараасгай» гэжэ жур-налай байгша оной нэгдэхин ном наһан хэблэлһээ барлаг-дан гаража, олон тоото үн-шагшадтаа ябуулагдаба.

Тус номер Эвенкини автономито округой тогтоһоор 60 жэ-лэй ойдо зориулагданхай.

«Тунгус», «Аманиган», «эвенк» гэһэн гурбан ондоо нэрэнүүд нэгэл арад зондо хабаатай, гэжэ журналай түрүүлшн хуудануудта хэлэгдэнэ.—Тэдэ эвенк зомнай агуухэ арад байһан юм. Мүнөө тэдэнэй зарим Хитэд оройной Эвенк хушуунда ажаһууна, Монгол орондо Онон мүнэнэй эрьсэр үбхиконхэй, манай Совет орондо олохон газарта нутагжан байхаһаа гадна өөһдүнгөө ок-ругтой бшуу.

Тус номерто оруулагдаһан уран шүлгүүдые дурдаха болоо һаа, эндэ эвенк угсаатай болохо манай республикын Ху-рамхаанай райондо ажаһуудар Владимир Лоргоктоевой, Ни-колай Оеграй болон Алитет Немтушкинай шүлгүүд толи-логдонхой.

Эвенкини автономито округой, БАМ-ай Буряадай участо-гай Уояк тосхойн, Улаан-Үдэ хотыншье багашуулай зурһан зургууд «Хараасгай» журна-лай хуудануудые таатай зо-хидоор шэмэглэжэ үгһэниини юутэгүй.

«Сенкича, Гирканча—минин газарша ябаһан хүнүүдтэ, мүн намтай ушарһан бүхэ түгүү-сүүдтэ зориулаб. Тэдэнэй гэ-гээн дурсхалые зурхэн соо-соо ходоодоо наһаа ябадаг-би»,—гэжэ үнөөхи сууда гара-һан «Угрийм-река» гэһэн ро-манай автор болохо Вячеслав Шишков «Сэбдэг хүйтэн хи-зээр» гэгдэһэн дэбтарэйнгээ урда үгһнүүдтэ бэшһэн юм байна. Г.-Д. Дамбаев буряад-шалаа.

Мүн тийхэдэ Буряадай ара-дай уран зохиолшэ Ц.Ж. Жим-биевэй бүтээһэн «Баатаршалга» гэжэ расскал соо Советскэ Союзай Герой болоһон эвенк яһанай хүн—Иннокентий Уа-ачанай Эхэ ороноо хамгаалгын Агуухэ дайнай дүлэн соогур ямар шэн зориг гаргаһан тухай һонирхомоор хэлэгдэнхэй.

«Үнэгэн юундэ улаан бэй»—гэжэ эвенк арадай онтохон олон тоото бага, ехэшье үн-шагшадые һонирхуулангүй я-лай...

«Хүнүүд ямаршье бүлүү хүбшэдэ жаргалта байдал хү-сэн, мууе һайн дараха гэжэ этигэдэг, баатарнууд тухай үл-гэр домог түрээшэ бэлэй,—гэжэ эвенк арад зон тухай три-логини автор Владимир Корна-ков «Тайгын хубүүн»—Павлик Басаулов» гэһэн дурдалга соо-гоо бэшэнэ.—Харин би Ама-лат нутагай юрын хубүүхэн Павлик Басаулов тухай дурда-хаа һанэб. Баунтын тайгада Совет засагай тогтожо байһан үе һэн...

«Хараасгай» журналда толи-логдоһон эвенк-буряад-ород словарь, хэн мэдэбэ, гэнэтэ олон тоото элдэб яһанай үхм-бүүдэй хоорондоо бэшлэсхэ, танисаха, нүхэсхэ хэрэгтэ ту-һа боложо магадгүй.

Багашуудта туһатай эвенк арадай таабериууд, хургал-нууд, байгалин шэнжэнүүд журналай хуудануудта бии...

В. ЦЫРЕНЖАПОВ.

Архан бүмбэгэ хайшаа мухариаб?

Мартын эсэс багта наадануудай календарь болон зонин бүридэл элэрүүлэгдэж, Улаан-Удын «Сэлэнгэ» командын байгша ондоо наана, ямар болзорто наадаха байгшаник мэдэж абабабди. Энээнэй урда тээ гансал футболдо дуратайшуул бэшэ, мүн өөһэдөө футболистууд болон тренерүүд ямар болзорто наадануудыг үнгэргэхэ байгшаа мэдэжэ. Сибирь болон Алас-Дурни болон команднууд Казахстанай, мүн Ураалай команднуудтай наадажа магадгүй гэхэн хураг тарахан байна. Тээд Ураалай команднууд экономика реформыг гол хараагаа алдаха дуратгүй байжа, хашархан мүнгэшье тоолохыг оролддо. Бидэ тэдэнигэ буруушааха зорилготойгоор ингэжэ хэлэнэ бэшэбди.

Командануудыг байгуулан организацинууд футболистуудта эрхм хайнаар наадаха эрилтэ та-

бидаг болонхой. Гэхэ зуура, мүнөө бүхэ юмзон гансал спортсменүүдтээ, тэдэнэй бэлгэ шадабди, түгэс бэлдэхэл болон оролдогооо дулдыдахагүй байжа. Үнгэргэжэ жэлдэ манай футболистууд Псковой «Машиностроитель» командатай уулзаа лэн. Футболон федераци болон РСФСР-эй спорткомитет ямар зорилготойгоор хуул барига ябахан командануудыг түрүү хуури эзэлэгшэдтэй уулзуулха болооб гэжэн асуудал табигдаха ёшоорол табигдаха, хуул баригшадые эдэбхитэй, үрматэй болгохо зорилготойгоор нимэ уулзалгануудыг эмхидхэн болон гүй «Сэлэнгэ» өөрингөө зоно соо 17-дохн хуури эзэлэн байжа, Сибирь болон Алас-Дурна зүгэй командатай бэшэ, харин ондоо регионий—Баруун Россиян коллективтэй уулзаха ёготой байгаа бшуу. 1989 оной нааданай сезон-

до «Сэлэнгэ» доогуур хуури эзэлэн «Сахалин» команда зонин бүридэлдэ оруулагдана байха юм. «Сахалин» атаарханадаа ингэжэ хэлэнэ бэшэбди. Мүнүнэй талыг хараха болоо наа, нимэ байна: Улаан-Удэһөө Псков хүрэтэр билет (хүн бүхэнэй) 100 түхэригтэ болоно. Хоёр команда урагша хойшоо нийдэхэдэ, нилээд эхэ мүнгэ гаргаһан байна бшуу. Ондоо гаргашанууд баһал

байгаа ааб даа. Ингэжэ бултыг хамтаруулхада, аяар 10 мянган түхэриг гаргагдана байха юм. Энэ эхэ мүнгэ материально-техническа бааза бэхжүүлэгдэ гаргашалаа наа хураггүй дээрэ байгаа гэжэ наахаар, Тухайлбал, «Сэлэнгэ» командын материально-техническа бааза хэды муу байдалтайб!

1990 ондо Сибирь болон Алас-Дурни зонин командануудай дунда эмхидхэгдэхэ наадануудай календарь минин урда табигдахы байжа. Ороной чемпионатта түрүүшын наада манай «Сэлэнгэ» майн 9-дэ Комсомольск-на-Амуре хотодо үнгэргэжэ, нотагэй «Амур» командатай наадаха. Энэ нааданай хуулээр Шэтэ ержэ, майн 13-дэ «Локомотивтай» наадаад, нөөргөө Хабаровска хуураа нийдэжэ, майн 17-дэ СКА командатай уулзаха. Наадануудыг нимэ бодолгүйгоор түсблэхэдэ,

хэды эхэ мүнгэ гаргагдана гэжэб! Россиян футболдо хубиллануудыг хэзээр болоо гэжэ наадаха.

Энэшье сезондо дутуу дунда-нууд, бодомжогүй ябадалууд дээрлэхээр янзатай. Хоёрдохн зонин эрхм команданууд Бурятиян турнир гэжэ ойлгогдохоор бэшэ ороогоор нэрлэгдэн гурбан зонодо оруулагдаа. Сибирь болон Алас-Дурни зонинуудай нэгэндэ Омский «Иртыш», Барнаул «Динамо», Благовещенский «Амур», Находкин «Океан», Эрхүүгэй «Звезда» оруулагдаһан байна. Байгша ондо манай «Сэлэнгэ» наадаха зонодо 15 команда оруулагдана. Тэдэнигэ нэрлэбди: «Сахалин» (Южно-Сахалинск), «Вулкан» (Петропавловск-Камчатский), СКА (Хабаровск), «Луч» (Владивосток), «Амур» (Комсомольск-на-Амуре), «Локомотив» (Шэтэ), «Автомобилист» (Красноярск), «Металлург» (Новокузнецк), «Прогресс» (Бийск), «Торпедо» (Рубцовск), «Чкаловец» (Новосибирск), «Томь» (Томск).

Ушөө хоёр шэнэ команда нэмэгдэхэ. Энэманай Ангарский «Ангара» болон Кемеровский областин Ленинско-Кузнецкий «Шахтер» болоно. «Ангара» 1995 ондо хоёрдохн нэгдэ наадахадаа, дүрбэдэхэ зонодо хуулын хуури эзэлэ. Ингэжэ тэрэ «эхэ футбол» түргэдэхэн байха юм. Тимхэдэ наадаһан зарим футболистууд шэнэ командын бүридэлдэ оруулагдаа. Тимхэдэ «Ангара» командыг шэнэ танилнуудтай гэжэ нэрлэхгүй байнабди.

Дүрбэдэхэ зонодо түрүү клубууд үсөөн оруулагдана. Тимхэдэ Шэтин «Локомотив», Хабаровский СКА болон Владивостоктой «Луч» командануудай хоорондоо шэнэ тэмсэл болохо байха. Эдэ командануудай нэгэннигэ түрүү хуури эзэлэхэ гэжэ тухайлаар.

«Луч» жэлэй эхиндэ суглаа үнгэргэхэдэ, зонодо түрүү хууриг алахагүйбди гэжэ мэдүүлэ лэн. Баян дүршэлтэй байганадаа ингэжэ хэлэхэ үндэлэ баримтатой байжа болоо. Добоогошодыг абаад үзэхэдэ, С. Аргудьев Москвагай «Спартак» болон «Динамо» командануудай бүридэлдэ яһала байнаар наадаһан байха юм. А. Кистень наа болотор Минский «Динамо» командын гшүүн ябаа. Харин хамгаалагшадые хараад үзэхэдэ, А. Андросенко, А. Федянин, О. Бондарь «Луч» командын бүридэлдэ арбадахэ сезондо наадажа байна. Минхэдэ уригдаһан Ю. Трухан, Ю. Черненко (үнгэргэжэ жэлдэ «Амур» командын түлөө эрхмээр наадаһан) приморинхидай наадыг хонирхолтой болгомо магадгүй.

Хабаровскийнхид мүн лэ түрүү хууриг түлөө шэнэ тэмсэлдэ хам орохоор бэлэн байганаа мэдүүлэ. Энэ командын бүридэлдэ шэнэ футболистууд олон. Нэгэ-

дэхн зонин командануудта оруулагдажа, үндэр дүнгүүдэ хууруулан Г. Смирнов командын довтологшо болоно. Находко ошон С. Козловыг амжалттайгаар нэлэхэ байха гэжэ Смирнов тухай тренерүүд нэгэн наамжатай. Шэтин «Локомотив» командын гшүүд Н. Талимов, Р. Гаттаров, А. Истомин, Е. Котовский забайкалинхидай омогорхол болодог. Манай футболистууд Шэтин командатай майн хоёрто буряадай АССР-эй 25 жэлэй ойн нэрэмжэтэ стадион дээрэ РСФСР-эй хубогой түлөө наадаха хабарадаа. Алас-Дурнаар ябаха эрлэнэйн гэжэ удаа «Сэлэнгэ» түрүүшын гэжэ наада майн 26-дэ Новокузнецкийн «Металлургай», майн 30-дэ Рубцовскийн «Торпедо» командатай, июнин 3-дэ Бийскийн «Прогресс-тэй» үнгэргэжэ.

«Сэлэнгэ» командыг ахалагша тренер Сергей Иванович Тутаев, тренер Валерий Павлович Михнов бэлдэнэ, ударидаа. Республиканы нэрэ хүндыг хэд хамгаалах гэжэ хараад үзэ. Вратарьнууд: Арслан Жамьяндаев (1964 ондо түрэн), Константин Кабунов (1969); хамгаалагшад: Андрей Неронный (1970), Владимир Шевляков (1959), Виктор Машковцев (1963), Владимир Чумаков (1957), Юрий Голованов (1967), Игорь Черных (1963), хамгаалагшад тухалагшад: Олег Соболев (1968), Сергей Кокорин (1957), Юрий Гришин (1967), Алексей Карпов (1971), Владимир Кыш (1967), Алексей Карпов (1971), Владимир Кыш (1967), Киевэй футбол хууруулуулгаш, Андрей Пойманов (1972)—Улаан-Удын «Смена» командын гшүүн, Леонид Иванов (1963); довтологшод: Александр Аферов (1962), Валерий Истомин (1968), Игорь Ушарук (1965) гэжэ.

Мүнөө команда хуралсал-хониртын түгэсхэлэй наадана хабарадаа Хоста хото ошонхой. «Сэлэнгэ» яһала хайн бэлдэхэлтэй гэжэ түрүүшын мурисөөн хуруулаа. Нүхэр ёһоной 13 уулзалгада, хабарадаа манай команда зургаан илалта туйлажа, зүб замгаар дөбшөө ябаһанаа гэршэлэ, Павлодарай «Трактор» 2:1, Иваново хотын «Текстильщик» 2:0, Симферопольн «Таврия» 3:1, РСФСР-эй эдиршүүлэй суглуулагдамал командыг 3:2 тоотойгоор илажа гаргаһан байна. Эдэ уулзалгануудта Сергей Кокорин, Юрий Гришин, Леонид Иванов онсо шалгараа. Шэнэ футболистууд Игорь Ушарук, Андрей Пойманов нэгэ-нэгэ бүмбэгэ оруулжа, эрхм наадаһад болохо байганаа хуруулаа.

Байгша ондо «Сэлэнгэ» эрхм хайн үрэ дүнгүүдэ туйлаха байха гэжэ найданабди.

В. ЧЕРНЫХ,
футбол шэнжэлэгшэ.

Чемпион айлшаар ерэбэ

Дүрэ булалдалгын барилдаагаар дэлхэйн чемпион, СССР-эй спортын габьяата мастер Борис Дугданович Будеев эдир барилдаашадай уралаар Бергажанай район ерэбэ.

Улан тосхондо Борис Будеев хурагшадтай, ажалшадтай уулзаба. Соелой байшан соо үнгэргэгдэнэ энэ уулзалга олоной хонирхол татаа гэжэ тэмдэглэбди. Суута спортсмен Хилгандаа хуруулиин интернатта айлшалаа, Баян-Голдо нотагайндаа хүнүүдтэй уулзажа, үгэ хэлэжэ.

Борис Будеев СССР-эй спортын түрүүшын габьяата мастер (буряад барилдаашадай дундаа) гэжэ, Япон болон Урда Корейдэ хайшан гэжэ барилдаһан тухайгаа Борис Дугданович нотагайндаа хүнүүдтэй хөөржэ үгэһэн байна. Печильванка шатай Питсбург хотодо үнгэргэгдэнэ шэнэ мурисөөн тухай хөөржэ үгэхэнь нотагайндаа гуйгаа. Американ хотодо үнгэргэгдэнэ энэ турнирта гансал дэл-

хэйн болон олимпийн наадануудай чемпионууд хабарадаа туршалсаа бшуу.

Борис өөрингөө шэнүүртэ хоёрдохн хуури эзэлжэ, мүнүнэй медальдэ хүртөө. Түгэсхэлэй мурисөөндэ буряад бүхэ США-гай чемпион Джон Каратай уулзаа. Энэ американ атлет Сеулда үнгэргэгдэнэ олимпийн наадануудта бронзо шанда, Швейцария болон дэлхэйн чемпионатта мүн лэ бронзо шанда хүртэнэ байжа. Борис США-гай чемпионтой гурба дахин уулзахадаа, бата илалта туйлажа гараа. Яхадта американ болон совет барилдаашадай зоншолта уулзалгада Борис США-гай чемпионтой уулзаһан байна. Энэ шэнэ туйлажаандаа Борис Джонингэ богонихон саг соо нюргалдуулан унагаажархөө лэн.

Хуулын туйлажаан ямараар үнгэргэбди. Туйлажаан дүүрэхэдэ 40 секундэ урмд Борис 3:0 тоотойгоор илажа байба. Тээд эдэхэн секунданууд соо Джон контрдоболго эмхид-

хэжэ, арга дүрэнүүдэнь хэрэглэхыг оролдобо. Судьянар тэрэндэ гансат 4 балл үгэжэрхөө лэн. Ингэжэ американ атлет илалта туйлаа.

Борис Будеев дэлхэйн чемпионатта барилдаһан бүхэ барилдаашадай туйлажаануудыг харуулан видеокассетнуудыг асараа. Бергажанай районой эдир барилдаашадай уулзахадаа, олбогой түрүү мастер арга дүрэнүүдэ харуулан байна. Нимэ уулзалга эдир спортсменүүдтэ хэды эхэ тухатайб!

Түрүү барилдаашанай өөрингөө түсбүүд тухай, наал бодолнууд тушаагаа хөөржэ үгөө. Хэбар Европийн чемпионат болохо. Тэрэндэ манай бүхэ хабарадаагүй. Ушар юуб гэжэдэ, Улаан-Удэдэ СССР-эй чемпионат үнгэргэгдэхэ юм. Борис тэрэндэ хабарадаа, үндэр дүнгүүдэ туйлаха наадаһан тус чемпионатта дүгүүдээр ороной суглуулагдмал хоёр команда бүридхэгдэжэ, нэгэннигэ дэлхэйн чемпионатта, нүгөөдэнь США-да үнгэргэгдэхэ наадануудта ошохо юм. Ходоодоо амжалттай абахынь Борис Будеевта нотагайндаа хүсэжэ, дурсаалта гарай бэлгүүдэ барюулаа.

В. ГУЛГЕНОВ,
дүрэ булалдалгын барилдаагаар СССР-эй спортын мастер.

Һайндэр болобогүй

ВЛКСМ-эй ЦК-гай «Гүрэмэл бүмбэгэ» гэжэн түгэсхэлэй турнирта хабарадаа командануудай түлөөлэгшэд буряадай АССР-эй ВЛКСМ-эй обкомой эмхидхэдг мурисөөнүүдэй ямараар үнгэргэгдэдг байгана тухай хөөржэ үгэхыг гуйна. «Спартак» болон ЛВРЗ-гэй СК-гай хоёр стадион дээрэ мурисөөнүүдэ үнгэргэхэ гэжэн шэнхидхэри студенческа коллегийн зүблөөнүүдэ абтаа лэн. Тээд мурисөөнүүдэй нээгдэхэ үдэр ЛВРЗ-гэй СК-гай талмай дээрэ мурисөөнүүдэ үнгэргэхэ нэгэшье түгээрлэгэ таггүй талмай дээрэ мурисөөнүүдэ зургадугуй гэжэ элэрбэ. «Спартак» стадион дээрэ мүн лэ хонирхуу байдалтай байшоо. Ингэжэ стадионууд дээрэ дары түргэн бартаанууд бодхоогдожо, тэмдэглэлүүд хэгдэбэ.

Ахамад судья, судейск корпус гэжэ байгаагүй. Командануудай түлөөлэгшэд өөһэдөө мурисөөнүүдэ үнгэргэхэ хариуцагша бээ дээрээ даажа абаба. Шэнэ мурисөөнүүдэ хайрлахаар байгаа лэн. Командануудай эхэлэн спортсменүүдэ хайрлахаар байгаа лэн. Командануудай түлөөлэгшэд хоккеистүүдэ түбхнүүлхэ, хооллуулха, нааданаа бэлдэхэ гэхэ мэтээр хэды эхээр наагааа зобхоо баатай болооб!

ЛВРЗ-гэй СК-гай талмай дээрэ мурисөөнүүдэ үнгэргэхэ аргагүй байһан тула хоккеистүүд «Спартак» стадионной хубсаһаа тайладог газарта бүхэллин үдэр хуура баатай болоо. Мурисөөнүүдэ тадуур соелой хэмжээ абууланууд тухай хэлэ-хэнзшье үлүү байгаа нааба даа. Мурисөөнүүдэй нээгдэхэ, хаалга гэхэ мэтэ юмзон болоогүй. Тобшоор хэлэбэл, хоккеистүүдэй удаан хүлээһэн һайндэр болобогүй бшуу. Тээдшье 1985 онһоо хойшо мурисөөнүүд хонирхуу байдалда үнгэргэгдэдг туримтай болоһонхой гэжэ тэмдэглэбди. Физкультура болон спортто дуратайгаар эдир залуу үетэнигэ хүмүүжүүлхэ тухай хэлэлтэй гүй! Мурисөөнүүдэй нимээр үнгэргэгдэхэ хонирхуу бэйбэб!

П. АНДРАШУК, С. ФЕДОТОВ, А. ЦЫРЕНОВ, В. КАРПУНИН,
ВЛКСМ-эй ЦК-гай «Гүрэмэл бүмбэгэ» гэжэн түгэсхэлэй мурисөөндэ хабарадаа командануудай түлөөлэгшэд РЕДАКЦИНАА: комсомолой буряадай обкомой худалмэрлэгшэд залуушуулай газарта хариу үгэхэ байха гэжэ найданабди.

10-дахн хууд.

ХАРИ ГАЗАРТА АМИДАРАН ЫУУГАА МОНГОЛ АХА ДҮҮНЭРТЭЭ ЭЛЫГЭЭХЭ БЭШЭГ

ХҮҮН ЖАРАНАЙ САГААН МОРИН ЖЭЛЭЙ САГААН НАРЫН ШЭНН НЭГЭНЭЙ ҮЛЭЙ ХУТАГТА НАЙНДЭР

Монгол үрхэ гэрээ улам мандан бадаруулаа хүсэл зориг дүүрэн урэг түрэлэн холбоотой Та бүхэнэй болон аха дүүнэрэйтэй амар амгаланг айлдхон, бидэнтэй дундааа элдэн улаадай энэ бэшгээ элыгээж байганданай хүсэл соорхон абана бээт даа!

ХV жаранай сөгөөгшан талла жэл (1921) Монголой олон орад эрхэ сүлөөгэйнгөө түлөө тэмсэн бодожо, тусгаар тогтоон улсгаа түбхнүүлээ бэлэй. Энэ улс гэрээ дэбжэн, хүн зонойнгоо бэлг оюуниие нээх үйлэ хэрэгээ шэнээр эхилжэ, эдэ өхэ амжалта туйлаббди. Арад түмэнэймэй амидаралай гол зүйл—мал хүрэгнай үдэн үрэнжжэ байна. Урдань шанагаар хэмжжэ хари газарһаа зөөжэ байһан үрэнэ таряагаа бидэнэр өөһэдөө тариха ургуулаад, бүхэ хэрэгэлээ элбэгээр хангадэг болробди. Манай орон гадаада гүрэнһөө худалдан абажа байһан нилээд олон түрэлэй эд бараа өөһэдөө үйлэдбэрлэн бүтээдэг боложо байна. Эд хэрэгэлжэ, оюун соол хүгжжэ, хуушатины нэртэн өөдөлжэ, шэнэнь сөөшадэа сэсгэлээ арга боломжотой болоо. Манай улс дэлхэйн оронүүдэй хамтын нэгдэлэй бүрин эрхэтэ гшлүүн болоод, 104 оронтой дипломат аһоной холбоотой, 30 гаран ороной 600 фирмтэй худалдаа наймаа хэдэг, 50-ад улс гүрэнтэй соолой талаар харилсажа, хамтаран ажалладаг болонхой.

Улс ороноймэй дабажа гаралан зам.тимиэ амар хялбар бэшэ, уршаг түбэг өхтэй байгаа бэлэй. Түүхын урсахал нугалаан дунда үндэһэнэймэй түүхэ, соолой үнэтэ зүйлнүүд, үрин тарин боложо, үндэһэ изагуураа, ёһо заншалаа тоохогүй ябадал гарадаг байгаа. Манай ороной эдэ засаг (экономика), шэнжэлхэ ухаан, төхнөгийн нилээд гээгдэнги байганай нэгэн шалтаганиинь энээнтэй холбсотой юм.

Эрхэн ошохо сөгэй ябасаг татогдон, манай град олоной ажабайдалда, улс үндэһэтэй ухаан соелдо эсэгэ үбгэдэймэй найн хайхан үлэмжлал, ёһо заншал нэртэн, сэдхэл бадагчажа байна. Монгол оромной хамар дэлхэйдэ үүдэ хаалгаа нээжэ, улс орон, хүн бүхэнтэй ээргэлэн буужа, харилсан хүндэлжэ, хамтаран ажалладаг боложо байна.

Эртэнэй Хүнну, эзэн Чингис, элинсэг хулинсаһаа уламжалон үлдөөһөн энэ хайхан нутаг уһаа амин мэтээр хойрлан, гүлэмтэа һахижа, гөлөз бадарчажа байгаа Монгол улсгаа Та бүхэн сэдхэл зүрхэндөө хадгалжа ябанат гэжэ бидэнэр гүнзгийгөөр элгэжэ байнабди.

Бидэнэй эхэ орон ямар байн, хүн зоноймэй зориг сэдхэл ямар үгөөмэр тэнгэлэн бэ.

Хаанашье оршон буугаа һаа илгэжүй, монголшууд бидэнэй энэ хайхан нутагаа өөдөн таагүй һаа, ондоо хэн манһаа үлүүгээр һанаагаа табиха гэшэб! Ерээт ондо болохо үндэһэнэйгөө арадай хубисхалай 70 жэлэй ойе монгол хүн бүхэн сэдхэл дүүрэн хүлээжэ байна гэжэ энэнтэй дэлмидэ Та бүхэндэ уламжалан дуулгала. Түүхэ соолой дурсхаал болохо алдарт зохоол «Монголой нюуса тобшын» 750 жэлэй ойе энэ ондо тэмдэглэхээр бэлдхжэ байнабди.

Сөг түрэн ябаса, хүнэй хуби табилан, буудал байдалай эрхээр эхэ оронһоо гаража ошоод, хари газарта оршон буугаа монгол аха дүүнэр, тэдэнэй үри саданар, залуу үеынхн Та бүхэн үбгэ эсгэнэрэйнгээ гал гүлэмтэ, уһаан газар, уһаан уһан болоһон аюун хайхан уула тал, хонгойго бидоо таарамжатай сатаа мориһон ержжэ, оршаан мэтэ айраг сатааа эсоголон, эхэ нутагайнгаа үнгэ шарей, арад олонойнгоо амаидарал, түүхэ соолой дурсхаалтай таһилсажа, Эрдэнэ зуу, Амар-баясгалант, Гандантэгчинлэн хиндэй хүзүглэн мургхэ хүсэлөө дүүргэхэ байгаа һаатнай, монгол аха дүүнэр бидэнтэй хүн оһоной сэдхэлээр угтан золгохор бэлэн байнабди.

Монголой аха үринэр та бидэндэ бүрин эрхэтэ улс эхэ ороһоо сөөшадэнь сэсгэлүүлэн хүгжөөхэ эхэ арга боломжо байна. Мүнөө үеын Монгол нутагай хүгжэлтын Та бүхэнэй бодожо байгашаһаа үлүүшье, дутуушье байгаа һаа, Монголоо гэлэн сэдхэлээ зүрхэндөө дүтөөр һанан соерхожо, мэргэн оюун ухаагаа нэмэрлээ һаатнай, өхтэ буян боложо олониие баярлуулхэ дэмжөггүй. Та бүхэн тус ороной эдын засаг, соол, шэнжэлхэ ухаанай али нэгэн һалбарин ажал хэрэгтэ халуун сэдхэлээр оролсохо, туһалхыа хүсэхэ байбалһий, бидэ баясан угтахэ болонобди.

Та өөрөө манай эндэ мориһон ержжэ, шухала хэрэгтэй юумээс лаблаха, улс ороной түгжэлтын талаар элдэб мэдээ шэмээ эбаха, Монголой сооһыг нэргээхэ байгуулга, гадаада оронүүдтай найрамдалай харилсаа ябуулдаг эмхинүүдтэй, Монголой худалдаанай, ажа үйлэдбэрийн газарнуудтай холбоо тогтоохо, ном судар һогилсохо ээргэн хүсэл эрмэлзлээ бэшгэ захидалаар дамжуулан элыгээхэдэ болоно.

Хэрбээ Та Монгол ороной алишье булан тохойдо ажабуужа байһан түрэл садан, ондоо нүхэдэйгөө уулааха ушархыа хүсөө һаатнай, зам хэрэгшэтнай заахаһаа эхилээд, туһа дэмжэлгэ үзүүлхэ байһанаа дууганабди.

Бидэнэй энэ бэшгэ захидал монгол хүнэй сэхэ сэгэр шулуун сэдхэлэй гэршэ мүн гэжэ Та бүхэндэ элхрэхэйлхэ ушартабди.

Хаа хаанагүй түмэн жаргалан дэлгэржэ, амгалан энхын мээшээл улам тодорон гэрэлтэхэ болтогой!

Та бүхэнэй холбоо барихада амар хялбарһынь бодожо, бидэнэй энэ сэдхэл һанааа үргэн дэмжжэ байгаа Монголой энхэ тайбан, найрамдалай байгуулануудай холбооной гүйсэдхэхэ хорооной адрсынь үгэнэбди.

БНМАУ, Улаан-Баттар — 210644, Энхэ тайбангй гудамжа, Монголой энхэ тайбан, найрамдалай байгуулануудай холбооной гүйсэдхэхэ хогшо.

Та бүтэдые хүндэлэн ёһолнобди:

Шагдарын Бира, Олон улсасай Монголын шудалха холбооной юрэнхы нарин бэшгэжэ

дарга, БНМАУ-ай ШУА бодото гэшүүн, академик, түүхын ухаанай доктор.

Харгүүгийн Гаваан, Монголой Гандан-тэгчинлэн хиндэй ахалагша хамба лама, Азийн Буддын шажантай энхэ тайбанай бага хуралай юрэнхы-пэгшэ.

Содномторжийн Дамбадаржаа, ахмад дипломат, элсэн сайд.

Нацагийн Жанцанноров, Монголой түгжмэй зохоолшодой элэлэй хорооной дарга, БНМАУ-ай түрэн шагналта хүгжмэй зохоолшо.

Кинагын Зардыхан, түүхын ухаанай доктор.

Батмунхийн Лигдэн, Монголой энхэ тайбан, найрамдалай байгуулануудай холбооной гүйсэдхэхэ, хорооной дарга, түүхын ухаанай доктор.

Эрдэнэбатын Оюун, БНМАУ-ой түрэн шагналта зохоолшо, найруулагша, арадай зүжэгшэн.

Жамбын Пүрэв, Монголой энхэ тайбан, найрамдалай байгуулануудай холбооной гүйсэдхэхэ хорооной гэшүүн, БНМАУ-ай түрэн шагналта зохоолшо.

Союмын Удая, Энхэ таббанине хамгаалта Монголой хорооной орлогшо дарга, БНМАУ-ай түрэн шагналта зохоолшо. Ойдовын Уртнасан, БНМАУ-ай түрэн шагналта, үрлөгөй габыата зүдхэлтэн, кинооператор, найруулагша.

Ням-Осорын Цүлтэм, Ази, Африкын арад түмэнэй эб һананай нэгдэлэй Монголой хорооной дарга, БНМАУ-ай түрэн шагналта, арадай уран зурагша.

БНМАУ-ай нхсэл Улаан-Баатар хото.

(Монголой зохоолшодой эблэлэй хороо, БНМАУ-ай соолой ламнай һонин — «Утга зохиол урлаг» газетын 1990 оной мартын 2-ой номсрһоо Чимит-Рэгзэн Намжилгов бурладшала).

Долоон хоногой туршада бэлиг шадбарая харуулба

КНР, Республикын эгзэн томо городуудай нэгэн болохо Шанхай хотодо цирковой искусствын бүхэнтэд хоёрдохи конкурс боложо дүүрээ. Долсон хоногой туршада дүрбэн орсон дээрэ угсаа һонирхолтой мурьсоһонүүд үнгэртэгдэжэ, ороной бүхэ булангуудһаа 600 гаран бэлгтэй бэрхэ мастернууд тэрээндэ хабаадаа. Хитэд циркын мастернуудай бэлгэ шадабаритай дүтэ танилсаха гэжэ өһотойл өхэ һайндэр мүн. Хэдэн зуугаад жэлэй туршада нэрэтэй түрэтэй-

гөөр үргэлжлүүлэгдэжэ байһан циркын заншланууд улам арьбадгадана. Национальна акробатикын түлөөлгшэд һонирхолтой номернуудыа харуулжа, харогшадтай зүрхэ сэдхэл баясуулаа. Олохон ороо номернууд национальна циркын түүхэдэ түрүүшынхөө гүйсэдхэгдэһэн байна.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: «Арсаланай хатар» эдир артистнууд гүйсэдхэнэ.

ТАСС-ай фотохронико.

ХАМБА ЛАМА УРЯАЛБА

УЛААН-БААТАР. Монголдо бэлүүлэгдэжэ байһан шэнэдхэлгын политикһаа үндэһэтэй демократическа үйлэ хэрэгүүдыа Монголой буддын шажантан дэмжжэ гэжэ Гандантэгчинлэн дэсанай хамба лама Хархуугийн Гаваан эндэ үнгэртэгдэһэн пресс-конференци дээрэ мэдүүлбэ.

Гэбэшье нийтин ажабайдалай зарим һалбаринуудта хубилган шэнэдхэлгэ бэлүүлгэдэ халирхойгөөр хандаха ушар үзэгдэнэ гэжэ тэрэ хэллэ. Нэн түрүүн нэгэ нэгэндэ, байгөөлжэ, хүршэ оронүүдэй хүнүүдтэ һайн һайлһаар, энэрхыгээр сэдхэхэ, бүхэ юумэндэ таарамжатай зохидоор

оролдохо урхатайгаар хүзүгтэйшье, хүзүгшыншье хүнүүдтэ ханджаар сөг хүржэ ерээ гэжэ һананаб гэжэ Монголой буддын шажантанай толгойлогшо тэмдэглэбэ.

Хархуугийн Гаваан хадаа буддын шажантанай дунда элгтэ мэдээжэ ажал ябуулаха юм. Һайхан тэрээндэ «Семанида» («Хүндэтэ доктор») гэлэн нэрэ зэргэ олгогдоһон байна. Тингэжэ тэрэ Энэдхэг ороной «Сарнотха» гэжэ санһартанай дээдэ училищин олгодог нимэ үндэр нэрэ зэргэдэ хүртэһэн гурбадахн хүн болоба.

(ТАСС).

Никарагуагай хунгуулын дээд сөөдэй түрүүлэгшэ Мариано Фальсес гэжын эгзэл түрүүн хунгалтын дунгуудыг согсолхон учиргуудад мэдээлнүүдэе сонисхоходонь журналистнууд ехээр гайтанд, «этигээр бэшэ» гэлдэ бэлэй, Ушар юуб гэхэдэ, Зүршэлдөөшэ национальна нэгдэл (ОНС) гэжэн партией үгээс ойлголсоходой ороной президентын тушаалда кандидатдаар дэбжүүлэн Виолета Барриос де Чаморро гэшэ гүрэннэе хүтэлбэрлжэ байһан Национальна сүлөөрэлгын сантинис фронтын (ОФНО-гой) кандидат Даниэль Ортегье холо алижа ябаа бшуу.

Олонитын ханал бодолые элнрүүлэн тула хунгалтайаа хэдэн неделн урид тусхан түбүүд, тэр тоодо американ түбүүдшэ оролсоо лэн, олон тсот асуултануудыг үнгэргэе юм. Тэдэнэй дунгуудыг согсолходо, сандинистнууд 2:1 гэжэн тсотойгоор орон дотор үнгэргэгдээ хунгалтын дунгөөр илалта туйлаха байна гээд тоологдоо бэлэй.

Харин үсэгэлдэрэй этигээрэй юуман мүнөөдэрэй бодот байдалтай тэршэ болобо ха юм даа. Хунгалтаа хэбсэгшэдай 54 процентн Зүршэлдөөшэ национальна нэгдэл гэжэн партиин түлөөлэгшын түлөө, харин 40 процентн Национальна сүлөөрэлгын сандинис партиин түлөөлэгшын түлөө дуусгаа үгэбэ ха юм. ООН-

ХАРЮУСАЛГАТАЙГААР ХАНДАХА САГ

ой улесхоорондын ажаглан харагшад. Америкын гүрэнүүдэй эмшин (ОАГ-ай) ба бэрүүн халад бумбэрсэгэй эрхэ сүлөөгэй оршон байдалда хунгалдаһан гүрэнүүдэй ба правительствануудой толгойлогшодой сөөдэй түлөөлэгшэд, тэрэнэй түрүүлэгшээр США-гай президент байһан Дж. Картер, хунгалдаһан, Никарагуада үнгэргэгдэһэн хунгуулын «хэм соотго, үнэн сэхээр» үнгэргэгдэбэ гэжэ тоолобод. Орон дотор демократис оршон байдалда хунгуули үнгэргэгшын тула Никарагуан правительство ба Национальна сүлөөрэлгын сандинис фронт бүхы арга боломжонуудыг олгуулхын тула оролдолго ехээр гаргаа гэжэ тус түлөөлэгшэд мэдүүлэн байна.

Юун болооб? Яахадэа сандинис фронт диндэбэ гэжэб? Урдань «зүрхсөөгүй» байһан хунгалтаа, тэдэнэр бүхы хунгалтаа 34 процентн болодог юм. Зүршэлдөөшэ национальна нэгдэлэй тала баригшад, эдэнэр бүхы хунгалтаа 20 процент байха юм, дэмжэбэ бшуу гээд эндэхи шинжэлэгшэд тоолоно. Тинхэдэ эдэ хунгалтаа, санди-

нис, революциин туйлтануудыг тоогоогүй бэшэ, харин ороной экономическа хүндэ байдалыг хайжаруулха, хүн зоной ажагуудай хэмжээ дээшлүүлхэ эрилтэ табига гэшэ гэжэ шинжэлэгшэд сэгнэбод. Зүршэлдөөшэ национальна нэгдэлэйхид хүн зоной ажагуудыг богони болзрто хайжаруулха тухай сонсхоһон байна. Харин тинхэдэ орон дотор засагыг 10 жэлэй туршда баригжа байһан Национальна сүлөөрэлгын сандинис фронтынхид энэ асуудлыг шиндэлжэ шадабагүй бшуу.

Орон дотор 1979 ондо болоһон революци Сомосын диктатурыг унагаһан, национальна эрхэ сүлөө, политическа болон социальна туйлтануудыг асарһан байна. Эндэхэеэ никарагуан арад зон арсанагүй. Тэдэнэр США-гай гэмээр үни удаан, үргэлжлжэ байһан дайн дажерһаа, үлсхэлэн хооһон, хүдэлмэригүй байлганаа хашараа ха юм. Д. Ортегын хэлэлхэнэй өһсөр, дайн дажер лэ демократис үргэлдэхэ ба бэхмжүүлхэ арга боломжонуудыг олгоогүй бшуу. Орон дотор демократизм еһотойл оршон байдалда хунгалта үнгэргэгшын туга тон

ехэ оролдолго гаргаар, одоол экономикко хайжаруулха асуудалнуудыг шиндэлжэ хэлын ерэхэдэ, сандинистнууд урэгшэгүйдэбэ ха юм.

Гэбшье СФНО орон дотороо тсн ехэ мүнөө үзүүлжэ аргатай гэшэ. Байгша оной апрелин 25-до засагса шэнэ президент Виолета Барриос де Чаморродо дамжуулха болоһоншье һаа, СФНО политическа ехэ хүсэн эандэ үлэнэ бшуу.

Национальна ассамблейн (парламентын) шэнэ бүридэлдэ ОНС-һоо 51 депутат, СФНО-һоо—39, революционн нэгдэлэй хүдэллөөһөө—1, социал-христиска блоһоо—1 депутат оролсоно. Тинмэхэ ороной конституцида оруулагдаха зальбаринууд сандинистнуудэй дэмжлэгшэ дулдыдаха байна ха юм. Хунгалтаа илалта ороной конституцие шинжлэхэ зорилготой, Тинмэхэ шэнэ правительство СФНО-той үгээс ойлголсожо, бэе бээдэ буултануудыг хэха баатай болоно бшуу. Гадна сандинистнууд армине, дотсдын хэрэгүүдэй министрствыо, эндэ полици ба гүрэнэй аюулгүйе сахха органууд оролсоно, хинажа байха дүүрэн эрхэтэй юм.

Национальна зүрхсэгшын зоригуудыг шиндэлжэ, дайн дажарыг болуулхын, Никарагуагай экономика хугалтыг ханга, хын тула (эдэ асуудалнуудар СФНО-той ба ОНС-ын хунгалтын урда тээхи платформууд элнрлүү байгаа юм) харилсанууд ургэгэгдэхэ еһсн гээд хоёр талахид ойлгоно. Энэ ушар политическа хүтэлбэрлэгшэдэе харюусалга ехэтэй байхыг бөөдхана. Тэдэнэй хүсэл оролдолгоһоо ороной хүн зоной хүсн засан ба Түбэй Америкэдэхи байдал дулдыдана гэхэдэ, адуу болохогүй юм.

Хүршэ Гондурас гүрэндэ байрладаг никарагуан контрреволюциин сэрэгтэй хүсэнүүдэй бүү ээбсэгшэ хурлажэ, тэдэниие тараха шуухала болонтой, СФНО-гой хүтэлбэрлэгшэд, контресыг сэг дары тараха хэрэгтэй гээд тоолоно. ОНС-ые удирдгшад контресей бүү ээбсэгшэ хурлажэ, тэдэниие ежал хүдэлмэридэ хэбсэгдүүлха гэжэн бодомжыг дэмжэнэ. ОНС-ой тала баригшэдай илалта туйлаһан ушарһаа дайн дажерыг үргэлжлүүлжэ өөрынгоо «удха шанарыг» гэхэбэ гээд США-гай президент Дж. Буш мэдүүлэн байна. Гэбшье контрес бүү ээбсэгшэ хүрлэхыг хараагүй, Тинмэхэ орон дотор боложо байгаа демократис үйлэ хэрэгүүдэ аюул тохололдуулгана бшуу.

ТҮГШҮҮРИЛТЭЙ БАЙДАЛ

«Сэрэгтэй шэнэ зүршэлдөөн хүмжржэ магад», «Пакистан Кашмирыг булимтэран абахаа бэлдэнэ» гэжэн гаршагууд Индин газэтэнүүдэй хуульхануудта эдэ үдэрнүүдэ олошороо. Энэнь олоной һанаа эсбосоно. Нүүлэй үедэ инди-пакистаней харилсанууд муудсхай, Имэ байдалтай гол шуухала шалтаганин гэхэдэ, «Кашмирай асуудал» болоно. Инди-пакистаней хилэ дээрэхэ Джамму ба Кашмир штатуудта мүнөө тотолдоһон байдалыг Индин хүн зоной олонхын энэ нутагуудта 1965 ондо үзэгдэһэн байдалтай адли болохон гээд тоолоно. Тинхэдэ хоер гүрэнүүд сэрэгтэй хүсэнүүдэ хэрэглэе бэлэй.

Энл асуудал ямар үндэһэтэй? Британиин мэдэлдэ байһан оронике Инди ба мусульман Паки-

стан гүрэнүүд болгожо таһалхадэ, ехэнхи хубинь ислам мүргэлтэй хүн зонтой Кашмир нутаг Индинтэй нэгдүүлэгдэе бэлэй. Харин Пакистан энэ нутагыг бээдэе абаха эрилтэ табиһан юм. Тинн Пакистан Индин газар дайдаа булимтэран ороо бэлэй. Джамму ба Кашмир штатуудта, «Азад Кашмир» гэжэн «бээе дагханай мусульман гүрэн» би болгогдожо, Исламабад тэрэниие хиналта доргоо абаа һэн. Тэрэ гэнхэнхэ хойшо «Кашмирай асуудал» инди-пакистан харилсануудта онсо үгдэ шанартай болоо юм.

Мүнөө эндэ сэрэг хэрэглэгдэнэгүй. Гэбшье эндэхи байдал тон хүндэ хүшэр, мусульман бүлэгөөрнд бүү ээбсэг хэрэглэнэ, Тэрэниие Пакистан дэмжэнэ. Тус бүлгөөрнд Кашмир хадаа Индинхэ тэлэггэгдэжэ дажерһаа гү-

рэн болсоо ээргэтэй гэжэ эрилтэ табиһа. Сепаратистнуудай лбуулганууд нүүлэй харануудта улам үргэдэжэ байнхай. Энэнь шалтаганин гэхэдэ, олон ааб даа. Нэн түрүүн эндэ социаль-экономическа асуудалнууд шиндэхэгдэнэгүй. Залуушуулай дунда хүдэлмэригүйшүүл олон, тинмэхэ тэдэнэр мусульман боевжүүдэй ээргэдэ дуратайгаар жогсана бшуу. Урдань хада хүн зоной амардаг газарнуудаараа суутай байһан Кашмир гол мүнөө үедэ аюул олхтэй нутаг гэжэ тоолотдог болонхой. Нутаг зонинг аймжа, хүрдөөжэ байдаг экстремис 30 бүлэг хүйдхэлтэ хэрэгээ эрилжэ. Тэдэниие Пакистан дэмжэжэ, сепаратис хүдэлөөе эдэхинжүүлхыг оролддоно.

Джаммуда ба Кашмирта ээлдэ байһан газар дайда

дээрээ Исламабад, бни байгаа лагернууд дээрэ нэмэжэ, үшөө хореод лагернуудыг эмхлэхэ, эндэ афган моджахадүүдэй ба пакистан офицернуудэй улсригалта доро 10 мянган Кашмирай хүбүүд сэрэгтэй бэлдхэл гарха юм гэжэн мэдээсэл Индин правительствода оронхой. Эндэ сэрэгтэй нургуули гаргшад Индин газар дайда руу эльгэгдэжэ, хүсэ хэрэглэн, Джамму ба Кашмирыг Индинхэ таһалха хүдэлмэри лбуулха байна ха юм.

Пакистан Джаммуда ба Кашмирта сэрэгээр орожо болохо гээд Делин политическа шинжлэлшэд тоолоно. Индин тагнуулшэдай тодорхойлоной өһоор хилэ тээшэ сэрэг татагдажа байнхай. Экстремистнуудыг дэмжэлхын тула Джаммуда ба Кашмирта парашютистууд хаягдахаар түсэлбэгдэнэ гээд «Хиндустан таймс» газетэ мэдээснэ.

Джаммудахи ба Кашмиртехе байдалтай муудалга гансашье Ин-

ди Пакистан хоёрой харилсануудыг бэшэ, харин эндэхи оршондохи байдалыг түгшүүрилтэй болгоно бшуу.

Хилэ дээрэхэ байдалыг гуримшуулха талаар Индин лбуулгануудыг Исламабад дэмжээгүй, Индин ерки сохитто үгхөөр бэлэн, гэбшье энэ асуудал политическа хэлсэлнүүдэй өһоор шиндэгдэжэ болохо юм гээд Индин премьер-министр В. П. Сингх мэдүүлнэ.

Инди Пакистан хоёрой харилсануудтай хүндэ хүшэр болоод байһан үедэ американ «Ньюсуик» журнал карта толлоходоо, Джамму ба Кашмирыг Пакистанай газар дайда болгоһон байха юм, Харин Индин газар дайда нагэн байха ёһотой, энэ гүрэнэй дотоодын хэрэгүүдтэ хэһыг хэбсэгдэха эрхэгүй юм гээд Советсн Союз тоолоно.

(ТАСС).

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: ИНДИЦҮҮДЭЙ АЖАГУУДАГ ТОСХОН.

ЭЛИНСЭГҮҮДЭЙНГЭЭ ЗАНШАЛАЙ ЭРХИМЫЕНЬ ХАЛМАЖА...

Түнхэнэй аймгай Төхөрхэй нутагтай 8 жэлэй хургуулиин эхин классай залуу багша Елизавета Аюрова Малзуурар өөрийнхөө ажал тухай ингэж хөөрнэ: «Түрүүшын алхамгаа бүхы юумэ дуудыдаг. Бага наһандаа хурган юмэниин огто мартагдахагүй, сэдхэл ханаандаа олохоо мэдүүлхэл байха дөө. Умхүүдэй хургуулида түрүүшынхээ ошолго, эрдэм бэлгэй далайда түрүүшын алхам — эдэ мартагдашагүй».

Багшын уялга, харюусалга, ажал тухай хөөрхээ зуураа ингэж хануулна: «Заахон үхибүүдые сыха түрүүн уншуулжа, бэшүүлжэ, тоолуулжа хургаах гэзгыг амаршье ажалтэй мэхшэжэ, сэгнэжэ болохогүй. Ехэл харюусалгатай, даамай тэсбэрлэтэй ажал гэжэ тоолондоо ехотой».

Унтээрөө, үхибүүдтэ ажалтай амта таниулжа, ажалда дүрэтэй, бэрхэ, эрдэмдэ дүрэтэй, зөөлөн, нялгай зантай, нүхэдтөө хүндэтэй болгон хургаах гэжэ хургуулиин гол зорилго болоно.

Харин Елизавета Аюрова өөрөө эрдэм бэлдэхэл хайнтай, дүршлэл эхэтэй, бэрхэ багшанарай тоодо ороһон багша болоно.

Энэ багшанарай Ахын районий колхозник Аюур Будавич Денцарановай II үхибүүдэй эгээл ехэ басаганинь гэжэ. Олон үхибүүдэй эгээл хүн, эхэ эхтэйнхээ түшэт туһалалша ха юм. Лиза басаган дүүнээрэ олон юумэндэ хургадэг һэн. Ходоодоо ном уншажа үгэдэг, түрэл нутагайнгаа гое хайхан байгали ба үлэгтэ, домог тухай хөөржэ үгэдэг. Өөрөө олон дуу мэдэдэг, гое хайханаар дууладэг, тигэра ба хуур дээрэ наадажа шададаг байгаа. Тиммэнхээ дүүнээрэ дуунда хургадэг бэлэй.

Елизавета Аюрова анха түрүүн багшанарай училищи дүүргэжэ, багша болоод, түрэл Аханутагта багшанарай нямтартай, 3 жэл хүдэлхэнэй удаа, Түнхэн нутаг өрнөжэ, Төхөрхэй тосхондо гэр бүлэ боложо хуурижаһан юм. Савшаа эрдэмдэ дээшлүүлхэ хүсэлжтэй байжа, Доржи Банзоровай нэрэмжэтэ багшанарай институтай эхин хургуулиин факультетые эрхэ жэлдэ зоочносор дүүргэхэн, хуралсалайнгаа хажуугаар багшанарай мэргэжэл дээшлүүлдэг институтай курсуунда хурадаг, районий ба республикийн багшанарай педагогическа уншалгада хэбаадалсадаг.

Арба гаран жэлдэ багшанар ажаллаха зуураа эхин классые гурбан удаа дүүргүүлхэн байна. Эхин хургуули дүүргэхэн үхибүүдэйнгээ 4-дэхи, 5-дэхү класса хэр ээргэ хуража ябадагыё шалгажа, туһаламжа үзүүлдэг зантай.

Елизавета Аюрова ингэжэ хөөрнэ: «Шиндхэгдэхээр гол шухала асуудалнууд манай хургуулида ехэ олон. Тэднэй нэгэниинь

хадаа хургуулидаманай хуралсалай энэ жэлхээ эжилжэ, хуралшадта 5 үдэр соо ном заадаг болоо. Өөрөө хоёр классые нэгдүүлжэ хүдэлхэб. Үдэр бүри 5—6 хэшээл хэмжэ. Үнэн дээрээ хоёр классыи 10—12 хэшээлэй түсэб табигдана. Энэ тон хүндэ. Хоёрдохинь гэхэдэ, нимэ хургуулида эхэнхидээ хэшээлэй расписани соо бүрэлд хэлхэнэй хэшээлүүд хуульшын сагта табигддаг заншалтай. Гурбадахинь хадаа манай коллектив демократиде дөдөх ехотой. Тэрэнэй үндэһэ хуури дээрэ хургуулиин хүдэлмэри хубилгагдаха эсрэгтэй гэжээ».

1987—1988 онуудай хуралсалай жэлдэ Елизавета Аюрова багшаналгын тусхай шалгалтые эрхим сэгнэлтэтэйгээр баринжа, ажаллаха багшын нэрэ эсрэгтэй боложо, эзэлхэн тушаалдаа зохинхой гэхэн үнэмшэлгэ абаа һэн.

«Сэг үеынхөө шэнжэ түдэлөөр бэелүүлэгдэжэ, байһан хубилган шэнхдэхэлхэн үедэ хайханаар хүдэлжэ ябаһандатнай бидэ Тенике үнэн зүрхтнөө амаршалнабди, — гэжэ түрэлхид бэшэһэн юм.

— Түрэлхидтэй тогтоомол гуримар хүдэлхэ шухала, — гэжэ багша дэбхэн хөөрнэ. — Манай түрэлхид бултадаа колхознигууд, юрэдөө, мал ажалда, тархан дээрэ хүдэлдэг тэднэртэ үлүү сэг үгэ, хүмүүжүүлгын талаар горитой юумэ хэмжэ шадалагүй. Тиммэнхээ эхэнхидээ түшэн зонтой хүдэлмэри абуулдаг гэжшэб. Нэгэ долоон хонотго гэр бүлхүүдээ эрхдэг, заабари үгэхынхөө хажуугаар, үхибүүдэй хайн талые хануулжа, гое зураг гү, али хайнаар абажа ябаһан дэбтэрхөн, ажалай хэшээлдэ хэдхэн бүтээлүүдые түрэлхидтэнь үзүүлдэгтэй. Нутагшүүл тэднине хөөршөөжэ, хөөршөөгөө үргэлжлүүлдэг. Залуу түрэлхидые хүмүүжүүлгын онол аргуудта гү, али ямар нэгэ асуудлаар хургалгаби, Оролгожо ехэтэй түрэлхид — мининь эдэбхитэй туһаламшад. Тиммэ нүхэд олон. Жэшээнь, түрэлхид Халтенов, Цыденова, Андикова гээд лэ дурдахада болохо...

Арадай педагогикын зүйлүүдые багша хэрэглэдэг байна. Арадай педагогикын нюусые наһагшүүл мэдэдэг ааб даа. Тиммэнхээ үг изагууртамной үхибүүдээ яажэ хүмүүжүүлдэг байгаа гэжэ хураха зуураа, хүмүүжүүлгын удхатай домог үрээл, оньһон үгэ гэхэ мэтые бэшэжэ абадаг. Жэшээнь, «Ах дүүнэрэй эбтэй һаа, абдер алтан хэрэггүй», «Түрэлхэн дайда — түрэл эхэ, хүнэй дайда — хойто эхэ», «Нэрээ хурахангаар, яһаа хурахан дээрэ», «Үнэнэй түлөө үхэлсэ, олоной түлөө оролдоо» гэхэ мэтэ.

Үхибүүдэй хүмүүжүүлгэдэ өөржэ эхэн, эсэгын нэрэ алдар,

ажал, түрэлхэн нутаг тон шухала удхатай, «Минин аба эжы хоёр», «Минин бүлэ», «Минин нутаг» гэхэ мэтгын темэдэ бишхэн зургаллануудыг багша бэшүүлдэг.

Эрдэм, хургайл хүүжөөхэ талаар хургуули дотор ехэ хүдэлмэри абуулгадана гэхэдэ, алдуугүй: Дэбтэрэй эхэндэ гү, альбомай гэршэг дээрэ, ханын номнуудта нимэнүүд удхатай оньһон үгэнүүдые хаража болохо: «Хураһан — далай, хургагүй — бөхэй», «Эрдэмхээ үлүү эрдэни үгы», «Эрхим баян — эрдэм», «хунгама баян — хургаан».

Манай уг изагууртан хадаа ажаллаха, оньһоо ба сэгсэн хүнүүдээрэ омогорлодог байгаа. Ажаллаха хүн зондо хүндэтэй, тэрэнэй бсололые лодоодоо үндэрөөр сэгнэдэг. Ажаллаа яажэ шаһар хайнтайгаар, хүнгөөр, түргэн хэхэб гэжэ бододог байһан юм. Эдэ үгэнүүдые гэршэлхэн оньһон үгэнүүд гэхэдэ: «Мүнөө хэхэ юумээ, үглөө бү болгон», «Түмэрэй халуун дээрнэ дөбтэ», «Үдэрөө гэгхэн хүн үглөөнь гэмшэхэ», «Эртэ Бодсо һаа, нэгые үзэхэ, орой унтаа һаа, хоорые дуулаха», «Ажаллаха хүн — хүн зондоо туһатай», «Хүдэлхэ гэхэдэ — хүнэй хойно, эдихэ гэхэдэ — хүнэй үрдэ».

Елизавета Аюрова суглуулһан фольклорно материалаа бүрэлд хэлхэн хэшээлдэ үргэнөөр хэрэглэдэг. «Түрэлхэн эхэн түрэл хэлые хэшээл бүхэндэ үргэнөөр хэрэглэжэ хургаах гэжэ ехэ удаха шанартай», — гэжэ хэлхэн ородой агуусжа багша Константини Дмитриевич Ушинскийн аажуури мартанжа болохогүй. Энэ хургаалые сэхин хэрэглэжэ, түрэл арадайнгаа хэлые үхибүүдэй сэдхэл бодолой хүмүүжэлдэ сэгнэхгүй ехэ нүлөөтэй болгохо шухала.

Үндэһэн гол бүрэлд хэлээ хайн мэдэдэг ба ойлодог үхибүүд ород хэлэ түргэн шудалдаг. Эдэ хоёр хэлэн хоорондоо холбоотойгоор хугадаг туулайтай. Байгали. Эртэ үрдэ сэгһаа арад зон байгалиин үзэгдэлүүдые шэнжэлэн, шэртэн тэмдэглэдэг байһан юм. Сөгэй угарил ойрын үдэрнүүдтэ ямар байхаб гэжэ амитаней зан абаһаар, харын түлөөр мэдэдэг һэн. Жэшээнь: Норме тогтоод сахариг, жархин эххэрээн, хэрмэнэй түргэн гүйдэл, нохойн наадалга гэхэ мэтгын зүйлнүүд сөгэй уларил муудалхые хануулдаг. Мүн тэрэһэлэн шубуудай дулаан орон уруу эртэ ниндэлжэ гэжэ эртэ хүйтэрхэн тэмдэг, мориной хамараараа хорд гэхэдэ, үбэлэй сагта ехэ хүйтэнэй унахые, зунай сагта борсогой орохые зүгнэбэ

гэжэ элинсэгүүднэй хэлэдэг байгаа.

Байгалиин хэшээлдэ торхой шумуулай, модойго, шубуудай, элдэб ногооной нэрнүүдые мэдэхын тула ой модо, поли руу баша үхибүүдээрэ экскурси хэдэг зантай. Олонхи ногоонууд бүрэлдүүдэй бэлдэдэг эм домдо, эдэһэнэй зүйлдэ ородог бшуу. Элинсэг хулинсэгүүднэй мал ажал эрхилдэг байһанынь хэндэһе мэдэжэ. Харин малга наһарнь тооложо нэрэ үгэдэг байгаа. Жэшээнь, буруун нэгэ наһатай, хашараг — хоёр, гунан, гунжын — гурбан, дүнэн, дүнжэн дүрбэн наһатэй...

Юмэнэй уга ба богонинь, юмэнэй хэмжүүр тоо бүрэлдөөр юун гэжэ нэрлэдэг, тоологдодог бэ гэжэ тоо бодолгын хэшээлдэ багша хургаһадаа хургадэг юм.

«Уран гартен» гэхэн жуужогто бүрэлд градай уран хайхтэй бүтээлнүүдэй зүйлүүдтэй багша танилсуулдаг. Жэшээнь, найман ханатай гэрэй гоолто, угалза, мориной тоног, ажалай эбсэгүүдэй нэрнүүд, уран гартэй эххэрнүүдэй гоо хайһан угалза, хэ гэргажа оёһон хубсалан ба модошо, түмэршэ дархашуулай бүтээлнүүд тухай хэшээлдэ хөөрэлдэдэг.

Нарин дэрхашуулай алтаар, мунгэнэй зүйлөөр уран гоо юмэ бүтээһэн ушар энэ нутагта олон. Дагба Дашевич Ангархасе бүрэлд орондо ехэ сууда гарһан хүн болсно. Нүүлэй үедэ республикийн Соелой министрствай гүйлгээр Улаан-Үдэдэ ошожо, гарой бэлгүүдые бүтээдэг заводто ажаллаһан намтартай. Мүн үндэр ехэ наһатай нарин дархан Доржо Сыденович Арданов бии.

Арадай педагогикын онсо нэгэ шэнжэ гээл, үхибүүдые ажалда дөдөхөжэ, гоо хайхан талынь хуруулжа хүмүүжүүлдэг байна. Гөөр, хайханаар бүтээһэн юмые хүн хаража, багша ханажа, сэдхэлээ дэгжүүлдэг.

Ажалла хүнүүд хадаа бэсүн тамырые хатуужуулан хүмүүжүүлгэдэ ехэ анхарал табидэг байгаа. Ажалай ашаар хайн хүнэй дүрэл, мэргэйдэ, хурданда, тэсэбэридэ залуушуул хурадаг. Ажал хадаа хүнине бэе хайнтай болгодог, дүрбэн тэгшээр хүмүүжүүлдэг. Бүрэлдэй далита оньһон үгэ бии: «Үбгэжөөлэй олоһон эрдэм — үлхэн дээрэ бэшэт, залуушуулай оньһон эрдэм — шулуун дээрэ нийлхэн бэшэг».

Елизавета Аюрова — нутаг собогсо мэдэжэ дуушан ба хатаршан, «Восточные Саяны» колхозой арадай «Хэнгэргэ» гэжэ ансамблиин гшүүн.

Арадай уран бэлг гээшэ залуу үетэһине хүмүүжүүлхэ хэрэгтэ аргагүй ехэ үүргэ эзэлнэ. Үхибүүдэй хуушан наадануудыг хонгордоолго, шэгий шүүрэлгэ, бэлхит нюулга мэтые мүнөө хэргэһи наадуулгада, туһатай байха гэжэ ханагдана.

Бүрэлдүүд хадаа хүндэшэ, нелгай, зөөлөн зантай зон ха юм дөө. Аха эха зоноо ехээр хүндэлдэг заншалтай һэн. Тэрэһине гэршэлэн, нэгэ өһо заншалые хануулжа хэрэгтэй. Аха наһатай хүнтэй уулзажа мэндэшлэхэдэ, дүү хүнине малгайгаа абажа, хуе дороо хабшуулсад, хоёр гарзараа дороһоон үргэн, үбгэжөөлэй гарые абадаг байгаа. Ингэжэ бүрэлд эртэ урда сагта мэндэшлэдэг байгаа бшуу. Элинсэг хулинсэгэйнгаа хуушан заншалые хэрэгтэжэ гурмшуулгада муу бэшэ гэжэ ханагдана.

Мүнөө сагай хуулиин зөөлэржэ байһада, Сагаалган гэжэ бүрэлд зоной шэнэ жэлэй хайндэр гэжэ баталгадаба хаш. Харин ганса Сагаалганайһе хайндэртэ ингэжэ Шэнэ жэлэ утан, бэе бэе мэндэшлэхэдэ һаамнай, амар гоо номин, багтай байха һэн бэй.

Төхөрхэй 8 жэлэй хургуулиин коллективна орон нутагай шэнхилгын хүдэлмэри үнн сагһаа хойшо абуулна. Тэрэнэй эхи табигша багшанар — Д. Л. Хусова, Н. Б. Малынжакова, Н. А. Полькина, Г. О. Парнуева. Эдэ багшанарай хүдэлмэридэ арадай педагогикын өһо заншал, онол аргууд ходоосо байдаг байгаа.

Эдэ суглуулгадһан материал үндэһэн дээрэ хургуулиин музей нээгдэбэ. Музейн гол ехэ стэнд — Ардан Гунценов үбгэнэй «Угай бэшэтэй» өһоор бэшэгдэһэн хонгодоор угсаатанай түүхэ элинсэг хулинсэгэйнгэй 9 аймагай түүхые эзэлнэ. Бэшэ стэндүүдые ажаллаха, малга, тархаша түрүү хүнүүдэй үйлэ хэрэг, намтар эзэлнэ.

Нутагайнгаа хүбүүдэ зорюулагдаһан томо стэнд бии, Олон альбом, журналууд, рэсскалууд, шүлгүүд мөөотой аймагай суута снайпер Жамбыл Тулаева (Эсгэ ороноо хамгаалгын Агуухэ дайнда Советск Союзай Геройн үндэр нэрэ ээргэдэ хүртэһэн) зориулагдаһанай.

Баһа эрдэмтэ, суута хүбүүд басагдта зориулаһан стэнд бии.

Ингэжэ хургуулиинхид тоонто нутагаа мөтгөн, хуушан түүхээс хэрэгтэ шэнэлжэ, мүнөө үеын сөгэй байдалтай нигтаар холһон, залуу үетэһе, багашуулаа хүмүүжүүлхэ хэрэгтэһэнэй ехэ нүлөөтэй байха гэжэ найдана.

Т. ЗАМБАЛОВА.

АРАДАЙ ӨНӨ ЗАНШАЛНУУД

Сагаалган — Үбэр-Монголдо

Үбэр-Монголдо монголшуудай, буряадуудай Сагаалганайнгаа хайндэр аагаад үгтадэг тухай Хайлаар хотондоо Бүрэлд орондо өрээд байһан буряад яһатан Сэдэбэй Намнан хөөржэ үгэбэ.

Байгша ондо Хитадта Сагаан һара аманерин хуушаар эхилэ һэн. Энэ ехэ хайндэрэй эрхэдэ, бүхы үлгэсэй хэмжээгээр хүн зон 5 үдэрэй туршада амардаг. Тэрэһинээ 10—20 үдэр урид бэлдэхэл эхилдэг. Монголшуудай, хитадуудай бүлэ бүхэн хэдэн мэхшээгээр банижа хургадэг. Энэһинэй талхон соо ороһон татаһан мяхан, тахайхаар, польмень болоно. Баншаа уһан соо шанажа болгодог 1—2 хонингой мэхэ татажа, ногоо сагаа гуджаа, банша гэзгые сөөдөг.

Бүрэлдүүд банша ехээр боридаггүй, буузаа хэхэ. Амтатай бообо шарата, загаша бериха, мойно, улиртай, варанитэй пирог дуоовко соо бариха. Шанаһан хүйтэн маха ногоотой худжажа, эдэс бэлдэхэ. Заабол үрнэ хүргэжэ. Тэрэн соо юу хэдэг бэ гэхэдэ, мойно, барайгар, шөрһа, хилэһа, бообо, үзэм, шабга (измакэй түйл) гэхэ мэтые хонинжо, нигэрхоор тогоо болгодог.

Хубсаһа хүнараа шэнэлхэ, дэгл, малгай, эрмэжтэй гүтэл оёжо үмэдэхэ. Гэр байраа сөгөөдөхө

угааха, хото хореогоо заһаха, сээрлэхэ. Үүдэгдээ олон инзын үрээлнүүдые бэшэдэг үлгэдэг. Тэдэн соонь бурхан шажанай, мүргэлтэһые зүйлнүүд бэшэгдэдэг.

Хитад монгол айлуудай үүдэн дээгүүр гү, али үндэр модо, баһана дээрэ хайндэрэй тэмдэг — дэнлүү үлгөөтэй байдаг. Энэ хадаа газраа тэгһээ улсан савраһаар ороогоһон электрын дүн болоно. Үдэшэ харахыда хото, тосхонуудай үйлсэ, гэрнүүд улсан гэрлээр толоржо харагдадаг. Бүрэлд айлууд олонхигоо дэнлүү гэзгые үлгэдэггүй.

Сагаалганай урдахи бүтүүгэй үдэр, үдэшэһинь хүн зон гэр гэртээ сугларжа, бүтүүлдэг заншалтай. Телевизорээр бээжэһинээ, Шанхайһаа концерт, дуу эздэлдэг, таабери таалсадаг, элдэб наадан болодог.

Һүннин 12 сагта зонто дуугарта. Телевизорэй артистууд булта болоод, шэнэ жэлээ угтаха, бэе бэеэ амаршалха, хундагаа

үргэхэ. Гүрэн түрын хүтэлбэрлэхэ шүлдэй нэгэн баһа амаршалгын үгэ хэлэдэг.

«Сагаа һара сагаалба. Сагаалган бөхөбо. Шэнэ жэл өрөбэ. Шэнэ жэлдэ булта урэгшотой хайн ябаал», — галдэжэ, хүн зон хоорондоо амаршалсадаг, бэе бэеэ золгодог байха юм. Тиммэнхээ лэ бүтүүлжэ захалха, эдээлхэ, найрлаха.

Булта гэзгээ гаража, бүлөөрөө «пуузаан» савраһан соо ороһон дорн носогоосид дээшнэ табидэг. Дайн байлдаһаа өөртэй абһан гаража, улсан, ногоон сэлгүүд огторгойдо халбаржа, сог мүшэд нилэ-нишэ гүйжэ байһандэл үзэгдэхэ.

Гэртээ ороод лэ, дахин бүтүүлхэ, эдээлхэ, уула.

Бурханда зула бериха, тоһо нэмэхэ.

Бүтүүгэй һүни, юрэдөө, унтазгуй, нага гартар наадаха. Үглөөгүр наранай гаража дүтэлхэдэ, сог дээрэ адис ууулууд, сан табиха. Хүгшэд тус тусгаа булта мүргэхэ.

«АЛТАРГАНЫН» БИБЛИОТЕЧКЭ

[Түгэхэд, Эхнийнх 15-дахин нойрогтой.]

«Жэг-тэй юм-м б-байн-на, — гэж Түб бодоно. — Нам-м-тай нэг-гэс-гол-до-ху-хуу-н-над... Н-н-и-даа...»

Энээдэн, энхэрэл, мүнхэ холо руу урваллан сүрэнхэн элж урал, нүдэдхөө сасаргаан, дуун, хүг-жэм шэнги, өржүүн найхан хүсэл шэнги, шэнж ажабайдалай мун-дэлжэ байхандол оболзоон үб-сүүтэй, имаг хонгор басагад Түб-тэй нэгэ столдо хуунад, архи уунад...

«Басагад, юундэ архи уунабтай? — гэж Түбэй шангаар, ээрэнгүйгөөр, ирагуу найхан хоолойгоор хэлээ дуураанын хүрэнэ. — Энэ бузар уна уугаад ахатнайб. Хоёр-зэн толгойнуудтай үбдэхэдөө болоход. Толгой үбдээ гэжээ аде-тай хэрэг... Архи бу уугты, баса-гаднн. Хэрэггүй. Ого хэрэггүй. Бу уугты, а!.. Дуратай хаатнай Түб таанадта унда асархан. Эсэ-гүүдэй шүүнхө үглөөнэй шүүдэр-тэй холоод асарха. Дуратай юу-мыстнай асарха. Түб хуу шадхаа...»

Тэрэ жэгтэй түгөөр, өөрөө гай-ханаар байтараа, ногтомо эхил-нэ.

Энээдэн, хоёрлэдөөн улам лэ шангадан, шэгээд, үг удахаа гэжн, үргэлжэ дунгийнөө боложо, ма-нархан нүдэд соо хүнүүдэй нюур-нууд, стол дээгүүрхи аяга таб-агууд, булта хайлажа, хэлбэлзжэ, мүнхө хүртээр туйлагдашагүй, хү-шэр гэжэ ханагдадаг юмзунууд эгээл барагтай хэрэг шэнгээр, үн-гэрлэнхө, үглөөдэрхө үгы юм шэнгээр ханагдааг болоно... Ба-сагад мүнхө татасагүй энээхэй болонхой. Тэдэнэй дүлбхнхэн нюурууд, тогтууриггүй, тоомгүй-шэг боложо эхлэнхэн нүдэд залуу хүбүүдэй досоохинэ нүгэлтэйгөөр зохолгоно...

«Эмниг, шаргал хурданнне Энээлээд үзэхээс яагаа юм», — гэжэ столон нэгэ захадэ дуула-жа эхилхэдэ, нүгөөдэ тээхэнэ:

«Дэи Дамбын Дугардаан Трезави не был никогда», — гэжэ татана. Энэ үгэдэ бээр үн-дэр, хитад нюуртай, харюушар нүдэтэй, оройдоошье ногтуу бэ-шэ хүбүүнэй хүл дээрээ бодоод:

«Нүхэд, нэгэ бага шэмээгээ намдт, — гэжэ хашамад хоолой-гоор гуяахадан, дуу шүүн холо-дожо абахан эхилхэдэ нүлэржэ, замхажа эхилнэ.

«Нүхэд, — гэжэ тэрэ хоолойгоо занаба. — Хоер залуу нүхэдэйгөө хамтараад байхада, би энэ хун-дага дээр үргэн уухадаа, бүхы наһан соогоо бэе бээ энэ архи шэнги нимэ тунгалаг, бусадай хоо-хэбэй халдахагүй нимэл хү-сэтэй, халуун дүрвэр дүрлалса-жа абахынь юрөөхэ байнаб, — гэжэ, тэрэ архиһаа халта ама хү-рөөд, уршагад гэн: — Ямар гашуун юм, — гэжэ дуугарба.

«Гашуун, гашуу-у-у-у», — гэжэ булта тодожо абабад. — Гашуу-у-у-у!

«Гаа-гаа-гаа-ш-ш-ш!» — гэжэ Түб-шье ололоно.

«Лойдобой тонгойгоод, Сара-най эшэнхэдэ халта-ангайд гэ-хэн шүүхтэй урвалы таалаад абахада, нүхирлэхэдэ болнобад. Гансал Түб зогсожо шадбагүй.

«Гаа-гаа-гаа-ш-ш-ш!» — гэжэ айм-шагтай аблан тэрэнэй хоолойһоонь гэрлээр лэ байна.

Булта аблагүй болошобод. Ба-сагад нэгэ байрадаа ямаад шэнги сугларжэ эхлэнэ. Саран үбгэндөө нийлдэшөөд, хүхэ сөгсгөн нюуртай юмзэ хууна. Хүбүүд хүдэлнэгүй. Бултанайн нюур дээрэ — айлан, гайхалга...

«Гаа, гаа, гаа-ш-ш-ш!» Түб мүнхө юушье харанагүй. Гансал энэ жэрэмшэгтэ аблаа дуулана. Энэ аблан улам лэ шан-гадан. Тэрэнэй амин бүтэнэ эхил-нэ. Гэнэ Түб урдахааа танил дүрсэ хараһандол болобо. Хоо-лойһоонь дууһаагүй унжалданги юушьеб эшхэрлээр, нүблданһаар гераад, хараһаар байтарынь ню-дэйнх урда тээ һаришаһан нюуртай, бүхэгэр улаан нүдэтэй, һаришаһандал тунгээр магнайтай, ута гарнуудтай, бүгдгэр нюрга-тай нилаагар хамартай нэгэ ам-тэ бүрилдэхэдэ гээд, тэрэ өөр-гөө тониб...

Түб газашаа гүйжэ гараба. Юун-

нэшьеб торожо унаа, бодоно, дахин унаа...

Хара хүбүн шэнги һуни. Хон-жэн.

Тэрэ өөрөөшье мэдэнгүй, хээ-рз, тракторайнгаа хажууда хүр-жэ эршэнхэн байба.

Тракторни, бишин гансааран-би, — гэжэ тэрэ хүйтэн кабиндаа магнайгаа жэгнэн гүбэрбэ. — Хо-додоо гансааран, ходоодоо...

Трактор харюусанагүй. Тэрэ со-ляраар анхилан аблагүй байна.

Хүйтэн.

Гансааранби, Ходоодоо ган-сааран... — гэжэ тэрэ дуугарна. Нүхэдшье, инагшье, түрэлхидшье, нэрэшье, үнгэрлэнхө, эрээдүй-шье, юушье намда үгы. Гансал

хөөржэ үгэнхэн юм. Эсэгэмин эс-гээшэ дуулаа, үбгэ эсэгэмин ба-һал эсэгээшэ дуулаһан байгаа е-һо-той даа.

Үнэндөө энэ домогышье бээшэ, үнэн болоһон ушар юм гэжэ эс-гэмин хэлдэг бэлэй. Гансал тон үни сагта болоһон хэрэг... Тимэ.

Тэрэ үгэдэ халуун үбшэн дэл-гэрээд, хүн зонин хажуураар сабанһандол хиргажа байгаа. Хүн-дй жалгануудар пэсхылдэн хэб-тэнхэн үхэнхэн хүнүүдэй дээгүүр махаша шубууд элнлэн, эдмжэ зулгаша байгаа. Аймшагтай үе байгаа... Тимэ...

Аред зонойнгоо нигэжэ хаара-жа байхынь нэгэ залуу хүбүүн ха-рзадаа, (нэрынэ хэнишье нана-

дэггүй), сохомын лэ баатар бай-һан байгаа бээшэ, үбшэн тахал та-раадаг хорото шолмостой тэмсэ-хээр бэдэржэ гараба. Тэрэ нара наран шэнги найхан һамгатайһан ха. Хэллнтэй газарһаанын үбгэ-нөө үдэшхээс баага гараад, сэл-мэг тэнгэри шэнги нүдэдөө уна-туулан:

«Дайсанаа дараад, даагаа һүүл-дээд эрэхэдшнн, хоер болоод шамайгаа угтахадн», — гэжэ хэлээ юм ха. Тимэ, хоер болоод...

Баатар түргэн ябаа юм гү, удаан гү — сохон лэ хэдэн жэл үнгэрөө еһотой даа. Хорото шолмоосоо дараад, нутаг голоо бусажа эр-хэднн, айлуудай үрхөөр утаан бушхан байба гэжэ.

Хүнүүд жэгжэ томогүй, үбгэн залуугай баатарынь дуутай шу-тайгаар утган гаранад, баярынь хүргэнэд, мүн хүн бүхэн гэр гэр-тэ урхнад.

Тэдэнэй дунда гансал һамга-ныншье үгы.

«Һамганын хаанаб? Хаанаб?!» — гэжэ тэрэ хүн бүхэнхөө асууна. Тээд хэнишье харюусанагүй, хара-саа ондоо тээшэн абаашан, һа-мээхнээр һанаа алданад.

«Һамганын хаанаб?!» — гэжэ бае-тар дахин дахин һурана. Хэнишье харюу үгэнхгүй...

Сэлмэг тэнгэри гэнэ лужага-нажэ сахилгаан сахилгад бороо адхаршана...

Баатар гэр тээшэ олон зоной дундуур зүдхэллэ ябана. Тэнгэри дуугарна. Сахилгаан сахилна.

Обеорон харахадан, һамга-ныншье хүбүүнтэйгэ һэсэ гэрэлн-гээ газар зогсожо байба... Тимэ.

Тэнгэри дуугарна. Газар доһол-но. Сахилгаан сахилна.

Һамганыншье, ниндэхээ забдаһан хүн шубуун мэтэ, гарнуудаа ураг-шань һарбайн гүйжэрхибэ. Бае-тар урдаһаан... Ай бурхан!.. Эһм... Эһм... Тимэ.

Баатар һамгаа, хүбүүгээ таа-лана. Гурбуулан нэгэ энээлдэнэ, нэгэ уйладала.

Аалин. Тойроод һаруул гэрэл-тэй. Огторгойһоо наран нитэрэ гэрэлтэнэ гү, али һамганыншье ша-рай гү — ойлгохын аргагүй.

Хүнүүд жэгжэ томогүй, үбгэн залуугай абаа аниргүй зогсонод. Нэгэ хүшэн аман соогоо гүбэр-шэбэр маани мэгзэн уншаха зуу-раа нигэжэ үгүүлнэ:

«Ай хоёрхн, ай хоёрхн! Баатар-най ада шолмосто хорлуулнархөө гэшэ ха даа...»

Хэнишье баатарай дэргэдэ ошо-хоо зүрхэлбэгүй, нэгэ хоероороо һубэрин, гэр гэртэ тарабад.

Баатар тэдэниие ажлаһагүй. Хү-бүүгээ эрэлүүлнэ, һамгаа таа-лана... Тимэ...

Тэрэ эхээр эсгэн байгаа. Уданшьегүй унтарндаа оробо. Һамган хүбүүн хоерынь хажуу-дань хууна. Тэдэнэй гарнууд юундэшьеб, мүнхэн шэнги хүй-тэн. Хоолойн нэгэ жэгтэйхэн, бү-дэхээр дуулданаһье шэнги, үгы-шье шэнги.

Нара гараба... һариухэн һэб-шэн һэб хэбхэн даабарилна. Ду-тэнхэн, толгойн хажууда ха, тэ-жэн голоо жижяна... Баатарай хүн-дэ болоһон зүбхия арай шамай нээхэднн, һамганыншье, хүбүү-

са нэрбэ. Гааһан соонь тэжэн го-леодол адлар юушьеб шинга-нана, шаршаганана.

— Тэрэ нэрхэдэ шарлажа ур-гашаһан гэрэлнэгэ һуури дээрэ унтажа байгаа ха юм! Үнэн дээрэ һамганыншье, хүбүүншье-шье, гэрншье, юушье үгы бай-гаа. Гансал хүнэй хубхайраһан хоер арга яһан хэбтэ: нэгэниинь томо хүнэй, нүгөөднн бүри бага-хан... Тимэ. Баатар удаан удаан уйлаһанайнгаа һүүлдэ, тэдэ хоер арга яһа бээдэ хашан тэбэрн-жэ, нимэ шаха тангариг үгөө һэн гэжэ:

«Хүбүүмни! Һамганын! Хорого шолмоосууды үндэһөөрнө үгы хээгүй сагтаа бусахагүйб гэжэ таа-надайнгаа хубхай яһаар тангариг-ленаб!»

Энэ тон үни сагта болоһон хэ-рэг. Олон үенүүды дамжаһаар манда хүржэ эрээ юм. Эсэгэнь хүбүүндэ дамжуулдаг байгаа, хү-бүүншье хүбүүндэ. Бишье өөрин-гөө хүбүүндэ хөөржэ үгэхэл бай-гааб, тээд үгы ха юм даа тэрэм-ни... дайнда... Тимэ. Ши һанажа ябаарай, хүбүүмни гээд, үбгэн аманһаа түб түхэрэхэн сахариг утаа үлээжэрхибэ. Утаан сахариг ойро зуура үбгэн бидэ хоерой хоорондо эрхэлдэн байтараа, там-дар тамдарһаар, үгы болошобо. Би үбгэнэй амьсэ элдэнгүй хара-шоод хуунаб. Үбгэн дахад аман-һаа сахариг утаа гөрлөшөөгүй, юумэ хэлээшьегүй.

Би, тхлэхэдэ юушье ойлгоогүй һэм. Бага байгааб. Тэрэ гэнхнээ хойшо олон жэлнүүд үнгэрөө. Үбгэжөөлншье мүнхө үгы. Саг хойшоо хойрхожол байна. Гэртэ гансааран хуунаб. Уйдхартайшье шэнги... Би хээшэ нэгтэ үхнбүү-тэй болоо һаа, тэрэндээ энэ до-мог заабол хөөржэ үгэхэб... Га-зэа бороо шэдэрнэ... Тимэ.

ЗАЛИНТА ААДАР

... Яахаши даа, ажаһууын тү-лөө ажабайдал, тэмсэхын түлөө хүнүүд түрэдгэ ха юм. Ажаһууа — тэмсэхэ, тэмсэхэ — ажаһууа хэрэгтэй бшуу. Нэгтэ гэнхэн юу-мээ тэхэрюулын тула, уншаг-шамни, олон хэргинууды нэлгэ-жэ, олон дабаанууды дэбажа болохош. Гэбэшье ши тэрэ гээ-һэнээ олошье һаа, тэхэрюулжэ боломооршье һаань, бү абаарай, зай гү! Тэрэниинь шамда хэрэггүй, мүнөөдэр гү, али үглөөдэр дахин гээдэжэ магадгүй. Харин һайн һайхан юумэн хээдэшье гээ-дэдэггүй юумэл. Тиммэл хадань, шадвал һаа, тэрэ гээдхэн юу-мэнигнэгэ орондон ондоо та-нижа, шэлжэ, сэгнэжэ олоорой. Заабол олоорой!.. Зай, нигээд рас-скэзэ эхилхэн даа.

«Дулма-а!» гэнэн абла дуулаа, залд гэн гэдэргэ эрьжэ хара-дадаа, таһаржа байгаа үдэшын боро хараһан бүрэг-бараг соо-һоо нэгэ һүүдэгэр, үүлэнһээ уна-һан һүүдэр шэнги юумэнэй түр-гөөр наашаа дүтэлжэ ябахынь обоорбо.

«Дулма-а, хүлээгш!»

«А-а-а-а, ү-ү-ү-ү!» гэнэн суурян сошордуу нойрмоого, эһэллэ-жэ байһандал утаар, уянгатайгаар дабана. Абланы үни хадэ зам-

нэшьеб торожо унаа, бодоно, дахин унаа...

Хара хүбүн шэнги һуни. Хон-жэн.

Тэрэ өөрөөшье мэдэнгүй, хээ-рз, тракторайнгаа хажууда хүр-жэ эршэнхэн байба.

Тракторни, бишин гансааран-би, — гэжэ тэрэ хүйтэн кабиндаа магнайгаа жэгнэн гүбэрбэ. — Хо-додоо гансааран, ходоодоо...

Трактор харюусанагүй. Тэрэ со-ляраар анхилан аблагүй байна.

Хүйтэн.

Гансааранби, Ходоодоо ган-сааран... — гэжэ тэрэ дуугарна. Нүхэдшье, инагшье, түрэлхидшье, нэрэшье, үнгэрлэнхө, эрээдүй-шье, юушье намда үгы. Гансал

хөөржэ үгэнхэн юм. Эсэгэмин эс-гээшэ дуулаа, үбгэ эсэгэмин ба-һал эсэгээшэ дуулаһан байгаа е-һо-той даа.

Үнэндөө энэ домогышье бээшэ, үнэн болоһон ушар юм гэжэ эс-гэмин хэлдэг бэлэй. Гансал тон үни сагта болоһон хэрэг... Тимэ.

Тэрэ үгэдэ халуун үбшэн дэл-гэрээд, хүн зонин хажуураар сабанһандол хиргажа байгаа. Хүн-дй жалгануудар пэсхылдэн хэб-тэнхэн үхэнхэн хүнүүдэй дээгүүр махаша шубууд элнлэн, эдмжэ зулгаша байгаа. Аймшагтай үе байгаа... Тимэ...

Аред зонойнгоо нигэжэ хаара-жа байхынь нэгэ залуу хүбүүн ха-рзадаа, (нэрынэ хэнишье нана-

дэггүй), сохомын лэ баатар бай-һан байгаа бээшэ, үбшэн тахал та-раадаг хорото шолмостой тэмсэ-хээр бэдэржэ гараба. Тэрэ нара наран шэнги найхан һамгатайһан ха. Хэллнтэй газарһаанын үбгэ-нөө үдэшхээс баага гараад, сэл-мэг тэнгэри шэнги нүдэдөө уна-туулан:

«Дайсанаа дараад, даагаа һүүл-дээд эрэхэдшнн, хоер болоод шамайгаа угтахадн», — гэжэ хэлээ юм ха. Тимэ, хоер болоод...

Баатар түргэн ябаа юм гү, удаан гү — сохон лэ хэдэн жэл үнгэрөө еһотой даа. Хорото шолмоосоо дараад, нутаг голоо бусажа эр-хэднн, айлуудай үрхөөр утаан бушхан байба гэжэ.

Хүнүүд жэгжэ томогүй, үбгэн залуугай баатарынь дуутай шу-тайгаар утган гаранад, баярынь хүргэнэд, мүн хүн бүхэн гэр гэр-тэ урхнад.

Тэдэнэй дунда гансал һамга-ныншье үгы.

«Һамганын хаанаб? Хаанаб?!» — гэжэ тэрэ хүн бүхэнхөө асууна. Тээд хэнишье харюусанагүй, хара-саа ондоо тээшэн абаашан, һа-мээхнээр һанаа алданад.

«Һамганын хаанаб?!» — гэжэ бае-тар дахин дахин һурана. Хэнишье харюу үгэнхгүй...

Сэлмэг тэнгэри гэнэ лужага-нажэ сахилгаан сахилгад бороо адхаршана...

Баатар гэр тээшэ олон зоной дундуур зүдхэллэ ябана. Тэнгэри дуугарна. Сахилгаан сахилна.

Обеорон харахадан, һамга-ныншье хүбүүнтэйгэ һэсэ гэрэлн-гээ газар зогсожо байба... Тимэ.

Тэнгэри дуугарна. Газар доһол-но. Сахилгаан сахилна.

Һамганыншье, ниндэхээ забдаһан хүн шубуун мэтэ, гарнуудаа ураг-шань һарбайн гүйжэрхибэ. Бае-тар урдаһаан... Ай бурхан!.. Эһм... Эһм... Тимэ.

Баатар һамгаа, хүбүүгээ таа-лана. Гурбуулан нэгэ энээлдэнэ, нэгэ уйладала.

Аалин. Тойроод һаруул гэрэл-тэй. Огторгойһоо наран нитэрэ гэрэлтэнэ гү, али һамганыншье ша-рай гү — ойлгохын аргагүй.

Хүнүүд жэгжэ томогүй, үбгэн залуугай абаа аниргүй зогсонод. Нэгэ хүшэн аман соогоо гүбэр-шэбэр маани мэгзэн уншаха зуу-раа нигэжэ үгүүлнэ:

«Ай хоёрхн, ай хоёрхн! Баатар-най ада шолмосто хорлуулнархөө гэшэ ха даа...»

Хэнишье баатарай дэргэдэ ошо-хоо зүрхэлбэгүй, нэгэ хоероороо һубэрин, гэр гэртэ тарабад.

Баатар тэдэниие ажлаһагүй. Хү-бүүгээ эрэлүүлнэ, һамгаа таа-лана... Тимэ...

Тэрэ эхээр эсгэн байгаа. Уданшьегүй унтарндаа оробо. Һамган хүбүүн хоерынь хажуу-дань хууна. Тэдэнэй гарнууд юундэшьеб, мүнхэн шэнги хүй-тэн. Хоолойн нэгэ жэгтэйхэн, бү-дэхээр дуулданаһье шэнги, үгы-шье шэнги.

Нара гараба... һариухэн һэб-шэн һэб хэбхэн даабарилна. Ду-тэнхэн, толгойн хажууда ха, тэ-жэн голоо жижяна... Баатарай хүн-дэ болоһон зүбхия арай шамай нээхэднн, һамганыншье, хүбүү-

са нэрбэ. Гааһан соонь тэжэн го-леодол адлар юушьеб шинга-нана, шаршаганана.

— Тэрэ нэрхэдэ шарлажа ур-гашаһан гэрэлнэгэ һуури дээрэ унтажа байгаа ха юм! Үнэн дээрэ һамганыншье, хүбүүншье-шье, гэрншье, юушье үгы бай-гаа. Гансал хүнэй хубхайраһан хоер арга яһан хэбтэ: нэгэниинь томо хүнэй, нүгөөднн бүри бага-хан... Тимэ. Баатар удаан удаан уйлаһанайнгаа һүүлдэ, тэдэ хоер арга яһа бээдэ хашан тэбэрн-жэ, нимэ шаха тангариг үгөө һэн гэжэ:

«Хүбүүмни! Һамганын! Хорого шолмоосууды үндэһөөрнө үгы хээгүй сагтаа бусахагүйб гэжэ таа-надайнгаа хубхай яһаар тангариг-ленаб!»

Энэ тон үни сагта болоһон хэ-рэг. Олон үенүүды дамжаһаар манда хүржэ эрээ юм. Эсэгэнь хүбүүндэ дамжуулдаг байгаа, хү-бүүншье хүбүүндэ. Бишье өөрин-гөө хүбүүндэ хөөржэ үгэхэл бай-гааб, тээд үгы ха юм даа тэрэм-ни... дайнда... Тимэ. Ши һанажа ябаарай, хүбүүмни гээд, үбгэн аманһаа түб түхэрэхэн сахариг утаа үлээжэрхибэ. Утаан сахариг ойро зуура үбгэн бидэ хоерой хоорондо эрхэлдэн байтараа, там-дар тамдарһаар, үгы болошобо. Би үбгэнэй амьсэ элдэнгүй хара-шоод хуунаб. Үбгэн дахад аман-һаа сахариг утаа гөрлөшөөгүй, юумэ хэлээшьегүй.

Би, тхлэхэдэ юушье ойлгоогүй һэм. Бага байгааб. Тэрэ гэнхнээ хойшо олон жэлнүүд үнгэрөө. Үбгэжөөлншье мүнхө үгы. Саг хойшоо хойрхожол байна. Гэртэ гансааран хуунаб. Уйдхартайшье шэнги... Би хээшэ нэгтэ үхнбүү-тэй болоо һаа, тэрэндээ энэ до-мог заабол хөөржэ үгэхэб... Га-зэа бороо шэдэрнэ... Тимэ.

ЗАЛИНТА ААДАР

... Яахаши даа, ажаһууын тү-лөө ажабайдал, тэмсэхын түлөө хүнүүд түрэдгэ ха юм. Ажаһууа — тэмсэхэ, тэмсэхэ — ажаһууа хэрэгтэй бшуу. Нэгтэ гэнхэн юу-мээ тэхэрюулын тула, уншаг-шамни, олон хэргинууды нэлгэ-жэ, олон дабаанууды дэбажа болохош. Гэбэшье ши тэрэ гээ-һэнээ олошье һаа, тэхэрюулжэ боломооршье һаань, бү абаарай, зай гү! Тэрэниинь шамда хэрэггүй, мүнөөдэр гү, али үглөөдэр дахин гээдэжэ магадгүй. Харин һайн һайхан юумэн хээдэшье гээ-дэдэггүй юумэл. Тиммэл хадань, шадвал һаа, тэрэ гээдхэн юу-мэнигнэгэ орондон ондоо та-нижа, шэлжэ, сэгнэжэ олоорой. Заабол олоорой!.. Зай, нигээд рас-скэзэ эхилхэн даа.

«Дулма-а!» гэнэн абла дуулаа, залд гэн гэдэргэ эрьжэ хара-дадаа, таһаржа байгаа үдэшын боро хараһан бүрэг-бараг соо-һоо нэгэ һүүдэгэр, үүлэнһээ уна-һан һүүдэр шэнги юумэнэй түр-гөөр наашаа дүтэлжэ ябахынь обоорбо.

«Дулма-а, хүлээгш!»

«А-а-а-а, ү-ү-ү-ү!» гэнэн суурян сошордуу нойрмоого, эһэллэ-жэ байһандал утаар, уянгатайгаар дабана. Абланы үни хадэ зам-

нэшьеб торожо унаа, бодоно, дахин унаа...

Хара хүбүн шэнги һуни. Хон-жэн.

Тэрэ өөрөөшье мэдэнгүй, хээ-рз, тракторайнгаа хажууда хүр-жэ эршэнхэн байба.

Тракторни, бишин гансааран-би, — гэжэ тэрэ хүйтэн кабиндаа магнайгаа жэгнэн гүбэрбэ. — Хо-додоо гансааран, ходоодоо...

Трактор харюусанагүй. Тэрэ со-ляраар анхилан аблагүй байна.

Хүйтэн.

Гансааранби, Ходоодоо ган-сааран... — гэжэ тэрэ дуугарна. Нүхэдшье, инагшье, түрэлхидшье, нэрэшье, үнгэрлэнхө, эрээдүй-шье, юушье намда үгы. Гансал

хөөржэ үгэнхэн юм. Эсэгэмин эс-гээшэ дуулаа, үбгэ эсэгэмин ба-һал эсэгээшэ дуулаһан байгаа е-һо-той даа.

Үнэндөө энэ домогышье бээшэ, үнэн болоһон ушар юм гэжэ эс-гэмин хэлдэг бэлэй. Гансал тон үни сагта болоһон хэрэг... Тимэ.

Тэрэ үгэдэ халуун үбшэн дэл-гэрээд, хүн зонин хажуураар сабанһандол хиргажа байгаа. Хүн-дй жалгануудар пэсхылдэн хэб-тэнхэн үхэнхэн хүнүүдэй дээгүүр махаша шубууд элнлэн, эдмжэ зулгаша байгаа. Аймшагтай үе байгаа... Тимэ...

Аред зонойнгоо нигэжэ хаара-жа байхынь нэгэ залуу хүбүүн ха-рзадаа, (нэрынэ хэнишье нана-

дэггүй), сохомын лэ баатар бай-һан байгаа бээшэ, үбшэн тахал та-раадаг хорото шолмостой тэмсэ-хээр бэдэржэ гараба. Тэрэ нара наран шэнги найхан һамгатайһан ха. Хэллнтэй газарһаанын үбгэ-нөө үдэшхээс баага гараад, сэл-мэг тэнгэри шэнги нүдэдөө уна-туулан:

«Дайсанаа дараад, даагаа һүүл-дээд эрэхэдшнн, хоер болоод шамайгаа угтахадн», — гэжэ хэлээ юм ха. Тимэ, хоер

Информал

ХЭРБЭЭ ТААНАД ДОЛООН ХОНОГТО НЭГЭ УДАА ГАРАДАГ ГАЗЕТЭ ЗАХИХА ГЭБЭЛ,

БАЙГША ОНДО ГАЗЕТЫЕ УНШАХЫН ТУЛА ЗАХИЛ ХЭЛГЫН УР-
ДАХИ НАРЫН 20 БОЛОТОР ГАЗЕТЭ ЗАХИХАДАТНАЙ БОЛОХО.

ХЭРБЭЭ ТААНАД ТҮРЭЛ ХИЗААРАЙНГАА ТҮҮХЭЭР ХОНИРХОДОГ БАЙГАА НАА,

викторинада хабсадалсахын тула мэдүүлгэ үгэхэдэтай болохо.
Залуу түүхэшдэй ассоциацийн Бурядай отделени тэрэниие үнгэр-
гэнэ, Түрэн хизаарайнгаа түүхые эрхим хайнаар мэдэхэ хүнүүдые
үнэтэй сүитэй бэлэгүүд хүлээнэ.

Мүнөө үедэ хаа хаанагүй ажыхын тоосоондо хүлжэн орожо бай-
хан хаа саг оршон өрэнхэй. Тиммэнэ викторина нимэрхүү эрхэ
байдалда үнгэргэгдэхэ. Арбан хоер асуудалай үнэ сэн 5 түхэригтэ
болохо, Улаан-Удэ хотын Жилсоцбанкын оперативна управлениин
№ 001700474 счедто 5 түхэриг түлөөд, түлээн тухай квантитай
хамта өөрынгоо мэдүүлгэ (тэрэнэй номер өөртөө бэшэжэ абатгы)
иммэ адресаар эльгээгты: 670000, Улаан-Удэ хото, Каландаришви-
лиин үйлсэ, 23, «Бурядай залуушуул» газетын редакци.

Урид гаргаһан соносхойлол толилогдоһон үдэрһөө хойшо гурбан
долгон хоногой туршада мэдүүлгэнүүд абтаха. Харин харюунуудые
үгэлгын болзор асуудалнуудые газетэдэ толилог үдэрһөө хойшо
нэгэ һара соо үргэлжэлэхэ.

Мэдүүлгэ үгөөд, газетын хойноһоо адаглан харагты.

ХЭРБЭЭ ТУҢАЛХА ХҮСЭЛТЭЙ БАЙБАЛ:

Үндэр наһатайшуул болон инвалидуудта

Үндэр наһатайшуул болон инвалидуудай интернат байшангайхид
тэдэнэй ажабуудар байшанда капитална заһабарилга хэхын тула
барилгын материалнуудаар туһаламжа хүргэхэ гүйлтатайгаар барил-
гын болон бусад эмхинүүдтэ хандана.

Иммэ адресаар дуралхалнуудтайгаар хандагты: Мокрозой үйлсэ,
20, телефонууд: 3-57-43, 3-43-95.

Чернобылин аюулһаа хохидогшодто

Апрелин 21-дэ Чернобылин АЭС-эй аюулһаа хохидогшон хү-
нүүдтэ туһаламжын жасада Бүхэсоюзна субботник үнгэргэхэ тухай
Белоруссин ЛКСМ-эй республиканска 1-дэхи конференциин деле-
гадуудай үүсхэлые дэмжэхэ урлэтайгаар Белоруссин ЛКСМ-эй ЦК
ороной комсомолой организацинуудта хандаба.

Бидэ энэ хойн хайхан хэрэгтэ хабсадалсахар түгэс бэлэн байһа-
наа элирхэйлэн мэдүүлгэн бүхы хүнүүдтэ баяр баясхалан хүргэнэбди.
Асуултануудай ороһонтой дашарамдуулан, мүнгэ эльгээхын тула
Белоруссин ЛКСМ-эй ЦК-гай счедой номер мэдээснэбди:
Минск хотын Республиканска Жилсоцбанкын № 700109, МФО №
400019 «Чернобылин жаса» гэхэн тэмдэгтэйгээр эльгээхэ.

Белоруссин ЛКСМ-эй ЦК.

Экологическа байдалые хайжа-
руулха, хамгаалха зорилготойгоор
А. В. Лимаренкын үнгэргэхэ жэ-
лэй октябры һарада хоһоор бай-
хан үдэрнүүдтэ Улаан-Удэдэ ма-
най «ногоонтоной» неформальна
нэгэдэл мундэлөө юм. Бидэ «Арад
зон Байгалай түлөө» гэжэ өөрын-
гоо хүдэлөөс нэрлээ һэмди. Тү-
рэл хизаарайнгаа байгалида ган-
сал дурлал бэшэ, харин тэрээн-
дэ туһалха хүсэл эрмэлзэл наг-
гын далайн, городой, Прибайка-
лиин экологическа шилдэгдээгүй
асуудалнуудта һанаа амараар хан-
даха хүсэлгүй элдэб наһанай, мэр-
гэжэлтэй хүнүүдые дүтэлүүлэн нэ-
гэдүүлэ. Мүнөө байгалида хай-
ра гэмгүйгоор хандажа, хэды
ехээр бузарлана, хюдана гэшэ-
бибди.

«Арад зон Байгалай түлөө» гэхэн
хүдэлөөнэй ажал «Буулга элдэб
янза, Жэшээлхэдэ, бидэ Удын
эрхэ дээрэ минеральна үтэжүүл-
гын склад бариха ябадалые бо-
люулабди. Городой үйлсэнуудтэ
үлгөөтэй байдаг стенинуудые саг
үргэлжэ һэлгэнэбди. Тэдээн дээ-
гүүр Байгалые хамгаалхаар урлал-
һан өлһөдүнгөө шүлэгүүдые бэ-
шэнэбди, байгалида эзэн бусаар
хандахадэ, амар аюул тохеолдуу-
даг бэ гэхэн фото-баримтанууды
үлгэнэбди. Тэдэниие манай
хүдэлөөнэй гэшүүд тодорхойлодо.

Үглөөдэр, апрелин 23-дэ, 18.30
сагта ээлжээтэ стенинуудтэйгээр
революциин талмай дээрэ суг-
лархабди. Час үнгэрһэн хойно 17
сагта Куйбышевэй үйлсөөр түб-
хинэһэн Спортын байшангай ха-
жууда экологическа үжэглэмэл
наада харуулхабди. Городойхид
тэрэниие ержэ хараһай гэжэ тон
ехээр хүсэхэ байнабди.

Һэсэ гутал нэхэдэг фабрикын
экологическа байдал баһал манай
һанааа зобооно. Энэ үйлдбэри
хоротой, аюултай, эхэнэр хүдэл-
мэрилэгшэдэй бэе лагшанда муу-
гаар нүлөөлнэ. Тиммэнэ апре-
лиин 28-дэ «Арад зон Байгалай
түлөө» гэхэн хүдэлөөн «Текстиль-
щик» клуб соо 17 сагта Октябры-
ска районой хүн зонтой нутагай
промышленностиин министрст-
вын болон һэсэ гутал нэхэдэг
фабрикын түлөөлэгшэдэй уулзал-
га эмхидхэнэ. Фабрикые Сэлэнгэ
мүрэнэй эрхөһэ Октябрыска рай-
ондо нүүжэ абаашаха хүсэлтэй
юм ха.

Хүндэтэ улаан-удынхид, манай
уулзалгада хабсадалсахыетнай
тавандые уринабди.

М.СИЛИНА,

«Арад зон Байгалай түлөө» гэхэн
хүдэлөөнэй эмхидхэлэй комите-
дэй гэшүүн.

Арад зон Байгалай түлөө

Д. АЛТАЕВАЙ ФОТО.

«ЛОТОС» ХАТАРНА

Воскресенидэ,

апрелин 22-то,

19 саг 30 минутада

оперо болон баледэй театрай

байшан соо «Лотос»

гэхэн зүүн зүгэй хатарай

ансамблиин концерт болохо.

12 сагһаа филармонийн

кассадэ биледүүд

худалдагдана.

БУРЯАДА АЭС БАРИГДАХА ГҮ!

Авиазагодой хүдэлмэрилэгшэд-
һөө зүрхэ сэдхэл доһолгуулан
бэшэ газетын редакцида оробо.
Үнэхөөрөө республикын дэбисхэр
дээрэ атомна электростанци ба-
рихань гэшэ гү гэжэ бэшэ соо-
гоо тэдэ асууна.

Бидэ БурАССР-эй Госпланай тү-
рүүлэгшын орлогшо Ш. М. Мо-
ториндо хандабди. Буряадта
иммэ барилга хэдгээр хараалаг-
даагүй гэжэ тэрэ найдуулба.

Манай корр.

КИНО

«Дружба»

КРЕМЛЕВСКИЕ КУРАНТЫ — а
10, ПСЫ — а 12, 14, 16, 18,
20, 21-40.

«ПРОГРЕСС»

Красный зал — ШАКАЛЫ — а
9-50, 11-40, 13-30, 15-20, 17-10,
19, 21.

Зеленый зал — ШАКАЛЫ — а
10-50, 12-40, 14-30, 16-20, 21-30.
МУДРАЯ ЦАРИЦА МАНДУ-
ХАЙ (2 серии) — а 18-10.

«РОДИНА»

ЧУЧЕЛО (2 серии) — а 9-40,
16, ЧАША ТЕРПЕНИЯ — а 12-10,
13-50 (удл.), 18-30, 20-10, 21-50.

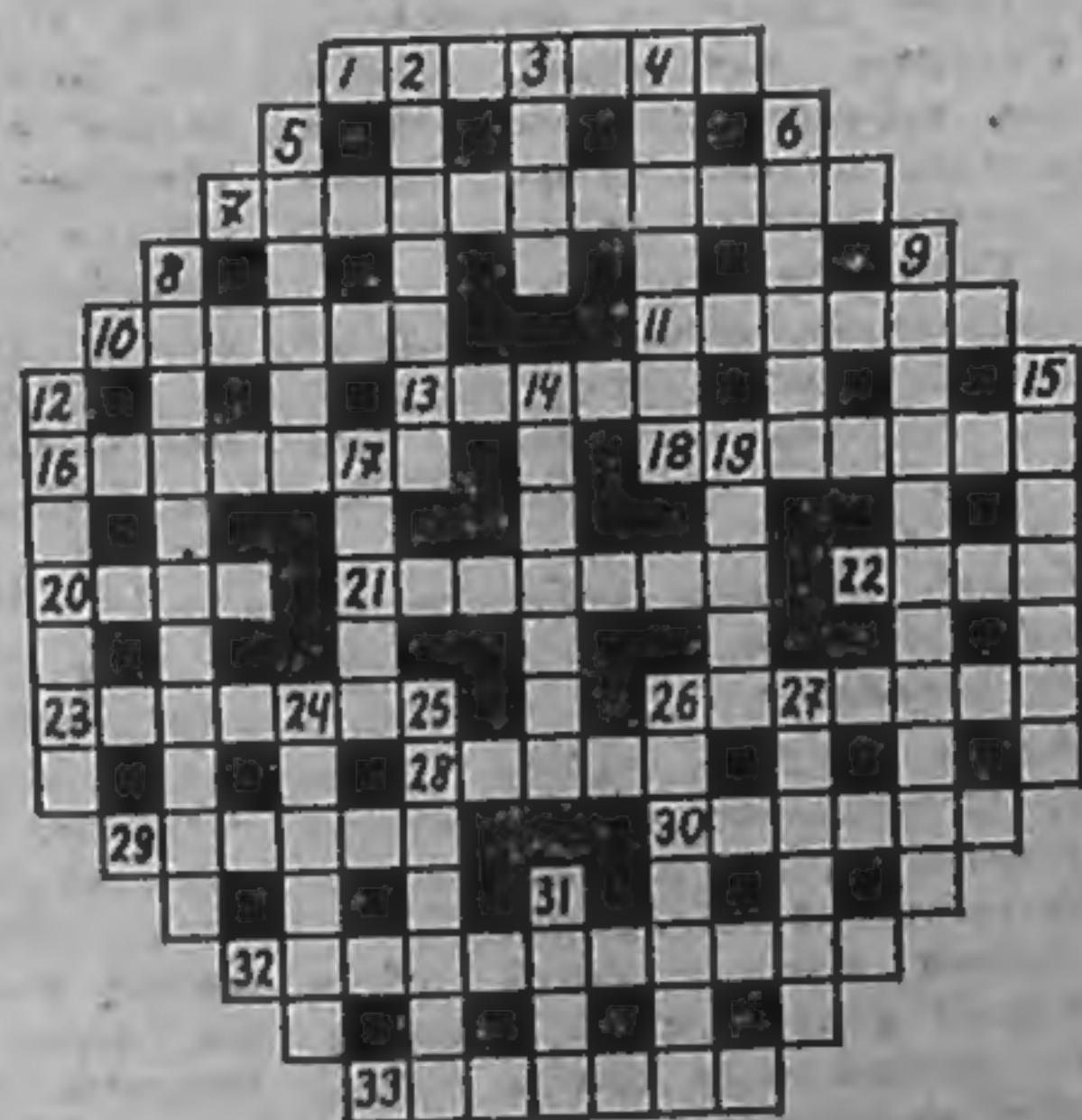
«ОКТАБЕРЬ»

киноамер «Здоровье без ле-
карств» — а 18-30, ПОД ПРИ-
НУЖДЕНИЕМ — а 23-30.

«ЭРДЭМ»

РЕКС — САНИТАР — а 9-40,
14, ВСТРЕЧА (2 серии) — а
15-30, 20-30, ТАНЦУЙ, ТАН-
ЦУЙ — а 11-20, 18-10, ЛОША-
ДИ В ОКЕАНЕ — а 23.

ПРОСВОРОД

ПО ГОРИЗОНТАЛИ: 1. От-
борная часть войска. 7. Пред-
приниматель, частный содер-
жатель театра, цирка. 10. Рос-
пись стен водяными красками
по свеженаложенной штукатурке.
11. Атмосферный вихрь
регионального масштаба. 13.
Часть сбрау. 16. Места для
зрителей на стадионе. 18. Хор-
ватский скрипач и компози-
тор XVII в., живущий в Рос-

сим. 20. Узбекское националь-
ное блюдо. 21. Маршал Со-
ветского Союза. 22. Планета.
23. Героиня оперы Л. Бетхо-
вена «Фиделио». 26. Француз-
ский драматург XVII в., автор
пьес «Иллюзия», «Сид». 28.
Великий узбекский писатель,
ученый, художник, музыкант,
государственный деятель. 29.
Русское название амаранта.
30. Одна из сторон бухгалтер-

ского баланса. 32. Машина для
нагнетания строительных рес-
т-воров к месту укладки. 33.
Ценный поделочный камень.

ПО ВЕРТИКАЛИ: 2. Столица
государства в Европе. 3. Кор-
неплод. 4. Свойство тела сох-
ранять состояние покоя или
движения. 5. Румынский компо-
зитор, автор оперы «Эдип». 6.
Герой поэмы А. Твардовского.
8. Наука о стихах. 9. Стихо-
творение Н. Некрасова. 12.
Легкая хлопчатобумажная
ткань. 14. Исполнитель главной
роли в телесериале «Рожден-
ная революцией». 15. Роман
П. Павленко. 17. Пепельный
нароск на фитиле лампы. 19.
Областной центр на Украине.
24. Военнослужазный команд-
ного состава. 25. Поэтический
прием, состоящий в повторе-
нии, в начале двух или нес-
кольких отрезков речи. 26.
Кочевой народ, живущий в
южно-русских степях. 27. Вы-
сокоминерализованная вода на-
которых озер, лиманов. 31.
Продукт топления.

АПРЕЛИН 7-дэ ТОЛИЛОГ-
ДОҢОН КРОССВОРДЫН

ХАРИОУНУУД

ПО ВЕРТИКАЛИ: 1. Далила.

2. Кокле. 3. Решето. 5. Пруд.

6. Икар. 7. Фюзеляж. 8. Теле-
гин. 10. Луконин. 11. Трактор.
12. «Уника». 13. Астра. 17. Ишим.
19. Соли. 22. Коршун. 23.
Бленда. 25. Оброт.
ПО ГОРИЗОНТАЛИ: 1. Де-
кор. 4. Лукаш. 5. Пловшти. 7.
Фактура. 9. Окулист. 12. Уха.
14. Загладин. 15. Сорокина. 16.
Лингвист. 18. Росинант. 20. Абз.
21. Жванчик. 23. Блантер. 24.
Монохль. 26. Шурин. 27. Нит-
ка.

Улаан-Удэ хотын 11-дэхи
СПТУ 50 жэлэйнгээ ойн ба-
рай дүтэлжэ байһантай даш-
рамдуулан, бүхы он жэлнүүд-
тэ тэрэниие дүүргэһэн һураг-
шад тухайгаа материал суглуул-
на.

Училищи дүүргэһэйнгээ
һүүлээр таандай хуби заяанай
амараар бүрилдэһэниинь, ба-
шанар, һурагшад тухай дур-
далганууд маанядые һонир-
хуулна.

Училищи дүүргэһэдые ха-
рюу үгэһэнь гуйнабди.
Манай адрес: 670009, Улаан-
Удэ хото, Севастопольская
үйлсэ, 3, 11-дэхи ГПУ, бада-
ралтын бүлэг.

МАНАЙ
АДРЕС,
ТЕЛЕФОНУУД:

670000, г. Улаан-Удэ, ул. Калан-
даришвили, 23. Телефоны: зам.
редактора — 2-34-06, секретари-
ата — 2-34-41; отделов: идео-
логический — 2-43-23, социаль-
но-экономический проблем —
2-43-23, писем и образования —
переводов — 2-40-37, корректор-
ская — 2-35-74.

Газета отпечатана в респуб-
ликанской типографии Госу-
дарственного комитета Бурят-
ской АССР по делам изда-
тельства, полиграфии и книж-
ной торговли, г. Улаан-Удэ, ул.
Ленина, 33. Н-03423.

Редактор
Александр ДРУЖИНИН.